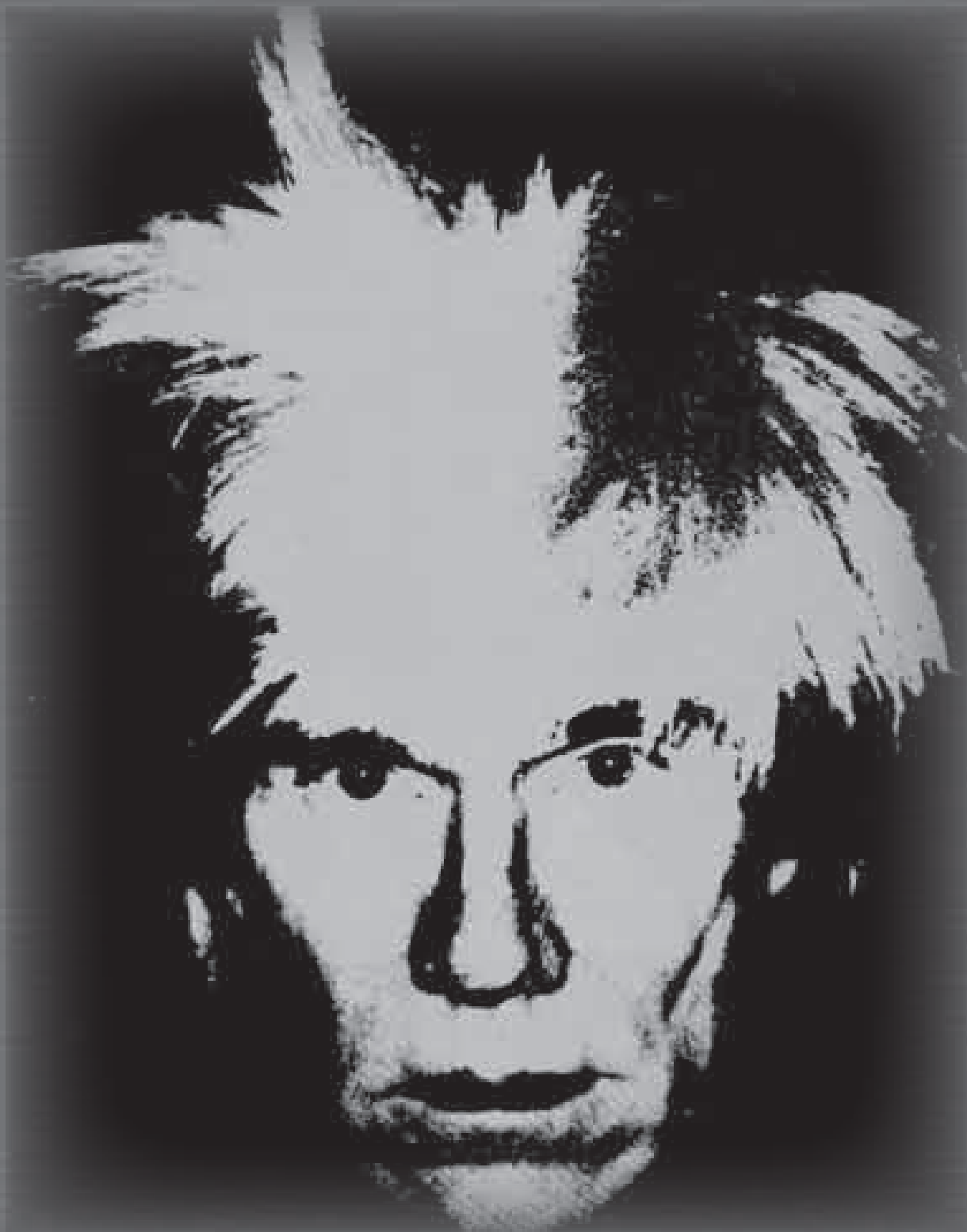

ЦІНА 36 КОРУН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN 3-4/2006

РУСИН

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

RUSÍN 1/91

РУСИН

КУЛЬТУРНО-ХРИСТИЯНСЬКИЙ ЧАСОПИС

Ціна 7 коп.

15 років правды в зеркалі часу і доби

Наперек тому, же каждый нормалный чоловік є гордый на свое коріння, походжіня..., з часу на час ся стане, жебы то попер. Недавно ем ся стрїтив із професором теорії уменї з Канады а тот мі „при пиві“ повів: „Вы мате вшытко таке прекрасне, інтересне..., ай жены, але страшно тунє!“ Самособов, же ся ня то доткло і опоновав ем му, же тунєсть і вцачність суть сі барз подобны як у Канаді, так і в нас. Не порозумів ем, мав веце аргументів. Нажаль.

Наша „народна тунєсть“ ся онтогенезов нашого народа не отупує, але наopak мутує, набалює ся о новы негативны сполоченсько-економичны „манїры“ трансформуючого ся систему. Морална простітуція ся стала нормалнов, а кїбы сьте ся нагодов чудовали, чом то так є, сьте про вшыткых принайменшмї чудны. Матір-історія приступом „научных“ персон ку нїй ся мїнїть подля потреби моци або дочасной перевагы. Просто статус кво днешніх днів і „кво вадїс, Рутенїя?“

Перед 15 роками в очах многих днешніх „обродарїв“ Русинів „блазны“, їсты панове Зозуляк, Калиняк, Губа, Інж. Біцко, Інж. Рогач, Цепко, Хомча, Фецура, Бицко, о. Крайняк, Др. Турок..., „здумали собі“ в опарї „Нїжної“ попробовати забринькати на моралне і народне усвідомлїня і чутя „Руснаків“. В часї, кїдї іншы (і многы днешні „обродарї“) роздумовали, як тых панів „повїшати за...“, они стояли в морозї і снїгу і верейно з рїском мїнімално дістати по..., высловлївали думкы о захранї писма, речї, звиків і традиції Русинів. Нїт, ниякий заграничний професор, ниякий домашній професор, доцент і под. Нїхто з них не высунув голову „споза бука“, жебы наголос повів, хто сьме, але терпезливо, дома в папучах позерав на телевизор, што ся з того „То є оно!“ наконець выклює, ці да-што бодай не буде і про них, а кїдї нїт, та не были при тім, руки суть чїсты. Слїпа демокрація в подобї одвару анархії, хаосу..., як нїгда перед тым, дала можливість вшыткым, ай тїй послїдній людській „сволочи“ блиснути ся верейно як позїтивум доби. Добы нечїтательной, злої, хаотїчной, доби як каламутна вода, в котрій ся найліпше їмають рыбы. Но а тоты скutoчны панове „революції“ якбы заспали і ани не збачїли, же мох фарїзейства, переоблїканя їероків і под. їх обрїс, а кїдїже все платить: „зыйде з очей, зыйде мыслї!“; забыло ся на них. Так, як забыла панї Мадярова, директорка Музею модерного уменя Енді Варгола, котра тїж з нагоды 15 років музею собі не спомянула ани на єдного з єго закладателїв, як кебы музей був на тім свїті лем од тогды, одколи была менована за директорку, а прїтім і музей ся родив у єдній „пеленцї“ з ВПН, з Русиньсков обродов, часопису Русин... Подобно, як їсты канадський професор, котрый до енциклопедїчної славы „згорнув“ мена де-кого, але многих із тых, котры, рїсковали самы собов і своєв родинов, дали чомусь основы, не дав. І так, жебы ем холем кус приспів к погляду нашой „тунєсти“, хочу в часї народення часопису Русин, мам на то право, докінця повинність, повісти:

РУСИНЫ, нїй уж сьте з крыла „рыбы“, „щукы“ або „рака“, „з дефісом“ ці „без дефісу“ (тото названя в скобках уваджам, мотивований днешнім розділєванєм ся Русинів на „громады“, з

котрых помалы не буде НІЧ!!!), інтелїгенты, обычайны, дурны (Боже, одпусть їм, але всягды суть і дурны), грекокатолици, православны, атеїсты..., ПРАВДА Є ТАКА. Вшытко, што мать днесь продовжованя в подобї Русиньской оброды, Русина, Народных новинок, InfoРусина..., vznikло в Мїджілабірцях в часї „Нїжної“. Ту ся положили фундаменти у тім найліпшмї слова змыслї і з наміром на хосен Русинів, їх културы, віры, языка... Ту ся „кули“ плани як ся, днесь уж успїшний, асимілації выгнути, як собі заховати азбуку, школу... Тоты панове, котрых ем спомянув, были на зачатках. Єм, хвала Богу, затля все живым свїдком того і передавам образ правды такый, який був. Ай кїбы днесь хочь-хто хотїв вшытко вывернути і писати простітутну історію Русиньской оброды і под. по „Нїжній“, правда є лем така. Поперайте в собі хочьшто, кїдї уж нїч інше, так наперек вшыткому зїстанете лем як нашы телогоны, бо то, што творить їро вшыткого русиньского на Словеньску, і у вашім діяльствї (добрім, може, і менше добрім...), є плодом думок і одвагы новембровых днів, вечорів і ночей по роцї 1989. Інше, як ем написав, може быти уж лем то, на што ем забыв, зато ся допереду оправдую (але не дістав ем такий простор выповідї, жебы ем був детално точный), но повів ем „пїлір“ правды з главными „носными конштрукціями“ візуалу vznikну нелем часопису Русин... Дякую вшыткым за то ДОБРЕ, што ся зробило про Русинів і крітізую тым то, што ся могло, але не зробило (і самокрітічно!!!). В каждім припадї заверьгую вшытко умеле, параноїдне і неправдиве, котре комусь служить як позлатко к властній славі, часто і на укор понижіня того або тых правых „божых бєвєнїків“.

Желам редакції часопису Русин (і кус так своїй дїтинї, бо і тот vznikнув у Мїджілабірцях і був ем при тім), много чїтателїв, якостнішый і култівованїшый обсяг часопису, і веце інтелектуального духа, шырокоспектральной културы і уменя, жебы сьме ся презентовали свїтови як досправды людє, котры мають духа, розум, културу, уменя, науку...

За 15 років члєны редакції Народных новинок, Русина і русиньських неперїодичных выдань прїяли у своїх просторах стовкы навцїв, на фотїї погляд на єдну з них: (злїва доправа) – активны дописователї Юдр. Петро Крайняк, Петро Крайняк, мол., Мїр. Марек Гай, Мїр. Алена Блыхова, Мїр. Людміла Шпрохова в розговорї із редакторков ПгДр. Аннов Плішковов.

Фотка: А. З.

Мгр. Гаврііл БЕСКИД

Дала повноцінну освіту Русинам

(70 років Грекокатолицької руської гімназії в Пряшіві)

В серпні того року минуло 70 років від відкриття гімназії про Русинів на Пряшівщині. До того часу гімназійну освіту можна було здобути лише в Ужгороді або в Мукачеві, в гімназіях руських. Русини по той бік Карпат не мали можливості туди поїхати до своїх країв.

Путь до відкриття гімназії не був легким. Бойом про нього вивчали в 20-их роках, за першої ЧСР, тобто до 1936 року. В ті роки ініціативу про відкриття гімназії представляв Федор Ройкович, священник в Лютині, ініціатор відкуплення Руського дому в Пряшіві, голова Руської народної ради в Пряшіві. В 30-их роках – К. П. Мачік, віцепрезидент Верховного суду в Кошицях, а за ним суддя Др. Іван Пешак. Куди ж не подавали прохання про відкриття руської гімназії, приступали до способу відкриття приватної гімназії. Реалізацію проекту взяло на себе Об'єднання руської молоді (ОРМ) на Словенську. Ініціатором того об'єднання був Іван Пешак і Діонізій Ройкович, син Федора Ройковича. Намір про відкриття гімназії був сформульований у Визві, надрукованій в тогочасних карпатських новинах. На такий початок русинська громада реагувала позитивно і підтримувала це діло. І ОРМ на Словенську за наполегливості приступили до відкриття гімназії. Об'єднання організувало приправний вибор, який з листами повернувся на вишкіл тогочасного карпатського об'єднання, щоб делегувати по двох членів. За рішенням вибору був зволений Федор Ройкович, секретарем став Іван Пешак, а записувальником Марта Дубаєва. Із 1. грудня в 1935 році новинки Руського Слова опублікували статтю про характер будучої гімназії. В ній йшлося, що гімназія має бути приватною з правом публічності, тобто значить, що вишкіл документи, котрі будуть видані в гімназії, стануть рівноцінними гімназіям по цілій ЧСР.

1. грудня 1936 року з ініціативи згаданого об'єднання і Союзу руських учителів в Пряшіві був оголошений Меморандум восьми організацій, адресований тогочасному голові Чеськословенської влади Др. Міланові Годжові в Празі. Меморандум підписали – за Об'єднання А. В. Духновича – Сімон Смандрій, за Союз руських учителів – Іван Гендер, за приправний вибор – Федор Ройкович, за Союз руської молоді – Іван Пешак, за Об'єднання грекокатолицьких священників – Антоній Ройкович, за Союз руських жінок – Анна Дубаєва, за Руський клуб при Руському домі в Пряшіві – Федор Дуфанець, а за Об'єднання художніх учнів – Осиф Збіглей. Меморандум був посланий через Павла Гойдіча Міністерству шкіл і народної освіти, голові влади ЧСР Міланові Годжові.

Приправний вибор повернувся до родичів, котрі хотіли дати свої діти до гімназії, з проханням, щоб до 1. січня 1936 року озналили, як вирішили, Об'єднання руської молоді в Пряшіві. Об'єднання мало

центр в тогочасному Руському домі в Пряшіві. Вибор знав, що абсолвенти приватної гімназії не будуть акцептовані дакотрими тогочасними штатними і школьськими інституціями, тому що глядали нові можливості про будучий характер першої руської гімназії на виході Словенська. На поміч вибору прийшов школьський закон з 1883 року, з бывшего Русько-Угорського, а іменно параграф 54, стаття XXX, котрий платив за першої ЧСР. На основі того закону право закладати публічні гімназії мала держава, окрес, церков. В наших умовах штат і окрес не приходили до уваги, а то значило, що відкрити гімназію могла лише єпархія і її представителі – єпископ. То був єдиний об'єктивний вихід з даної ситуації. Тому приправний вибор послав свого голову Федора Ройковича і таємника Івана Пешака до єпископа Павла Гойдіча, щоб його попросили взяти над гімназією покровительство. Єпископ з радістю прийняв цю велику задачу. І так довгоочікувана гімназія дістала назву **Грекокатолицька руська реальна гімназія**. З єпархії був підписаний договір, на основі котрого він зобов'язується відкрити гімназію і взяти над нею покровительство з тим умовою, що не візьме на себе фінансові діла.

Міністерство школи і народної освіти в Празі під ч. 45. 046/36 – 11/2 з 27. травня 1936 року підтвердило проєкт єпархії на закладення гімназії. На 10. травня 1936 року була скликана громада, де взяли участь Русини прашівського краю. Учасники з великим інтересом вислухали текст листа з Міністерства школи і народної освіти з 27. квітня 1936 року про одобрення відкриття гімназії, і що її назва буде Грекокатолицька руська реальна гімназія в Пряшіві. Од навчального року 1939 – 1940 назва гімназії змінилася на **Грекокатолицьку руську гімназію**. На громаді в Пряшіві була прийнята пропозиція, що народ повинен підтримувати гімназію, а єпархія не бере на себе відповідальності за її далішню екзистенцію.

Першим добродієм гімназії став Сімон Смандрій, який при її відкритті обіцяв пожертвувати 10 000 Кчс. Позади того з'явилися статті у вишкіл тогочасних карпатських новинках, котрі писали з великою радістю про виникнення гімназії і повернулися на вишкіл людей у нас і в Америці, щоб матеріально їй підпорили.

9. червня 1936 р. єпископ Павел Гойдіч за участі членів приправного вибору установив за першого директора гімназії Др. Николая Бобака, професора Грекокатолицької учительської семінарії в Пряшіві. В той самий день були установлені і перші професори: Георгій Бобак, Ернест Гусар, Ольга Мыдликова, Дезидерій Миллий, Михал Сабодош як катехет, Франц Трнка, Др. Ладіслав Урбанек. Помагали: Марта Дубаєва і Осиф Рац.

Про відкриття гімназії Міністерство школи і народної освіти поставило п'ять пунктів:

1. В 1936 – 1937 році буде відкрита одна класа і в наступних роках буде відкривати по одній класі.
2. Школа буде зватися „Грекокатолицька руська реальна гімназія“.
3. Будова школи, класи, бутор має відповідати нормам, які є у вишкіл реальних гімназіях в ЧСР.
4. Школа буде дотримувати режим, який є власний і іншим реальним гімназіям в ЧСР.
5. Вишкіл фінансові і матеріальні потреби, зв'язані із школою, бере на себе Грекокатолицький єпископський ординаріат в Пряшіві. Язиком навчання в новоствореній гімназії в Пряшіві подля інструкції Міністерства школи і народної освіти (Прага, 23. червня 1936) має бути той істий, на котрім училося в Грекокатолицькій учительській семінарії в Пряшіві.

З ходом школи з'явилися і різні проблеми, головні матеріальні. З ініціатив приходять дакотрі карпатські об'єднання, які приносять матеріальні жертви. В дакотрих новинках з'являються ті, котрі дарують на гімназію. До кінця 1936 року жертви представляли суму 50 000 Кчс.

Даний факт свідчить про те, що люди вірили в життєспроможність гімназії і не давали пропасти школі, котра мала стати основою народної освіти. Була така думка, що куди буде гімназія функціонувати, то й держава їй фінансово підтримає. Треба повістити, що штат зачав підтримувати гімназію аж до кінця р. 1942 – 1943, а цілком школа могла функціонувати за допомогою спонсорів, дарів родичів і симпатизантів.

Будова теперішньої Грекокатолицької богословської факультету Пряшівської університету в Пряшіві, де від навчального року 1942/43 була Грекокатолицька руська гімназія.

Фото: А. З.

Дирекція школи ся обернула в новинках Руськое Слово на Русинів 1. децембра 1936 року з просьбов помічі при забезпечіню учительской і школярської бібліотеки. В новинках ся писало: „... на забезпечіню бібліотек уж ніт грошей, зато просиме нашы руськы общества, інтелігенцію, фары, села, школы і руськы бібліотеки подаровати про гімназію уж непотребны, але про нас потребны книги.“

Од 1936 до 1942 року окремы класы гімназії были в розлічнх будинках. В першій учебній році гімназія была в єпархіалнім сиротинцю. В далшій році перешла до інтернату Алумнея на Кметівім стромадію. В уч. роках 1939 – 1940, 1940 – 1941, 1941 – 1942 гімназія была в єпархіалнім наємнім домі на Духновічовій уліці. Лем перша класа в уч. році 1941 – 1942 была провізорно в єпіскопській резиденції. Будова, котра мала дефінітивно служити про гімназію, была дана до аренды міста про державну міщанську школу до 1. юла 1942 року. Од уч. року 1942 – 1943 школа была дефінітивно поміщена до будовы, в котрій ся колись находила Педагогічна факулта УПЙШ. Днеська є там Богословська грекокатоліцька факулта. В часі приближіння фронту, уч. рік 1944 – 1945 ся зачав аж по ослободжіню міста Советьсков армадов. Але при бомбардованю Пряшова в децембрі 1944 р. будова была пошкоджена пару бомбами. В тім часі в будинку був німецький воєнський лазарет. При бомбардованю інвентарь кабінетів і бібліотек був знищений і розкраджений. По війні было треба зачинати од нулы. І так учебный процес в другій половині 1944 – 1945 р. проходив в приватных просторах на Духновічовій уліці в інтернаті Алумнеї. Од піврічних вакацій 1947 року гімназія дістала про учебны цілі до аренды на два роки будову у воєнських касарнях М. Р. Стефаніка коло штаціону.

По війні гімназія дістала назву Штатна руська гімназія. В половині мая 1945 року директором школи ся став Алексей Фариніч. Дотогдышній директор Др. Николай Бобак ся став централным школьским інспектором про середні школы і перешов на Повіреніцтво школьских діл і науки до Братіславы.

В 1953 р. в рамках новой реформы чеськословенского школьско-го систему Штатна руська гімназія страчати свою назву і лем послідні класы были припоєны к Єденадцятрічній середній школі із словенським языком навчаня на Конштантіновій уліці, ч. 5. Руський язык в тых послідніх класах був заміненый за український, а дакотры з предметів і надале ся учили по руськы. Од 1956 року із українського оддіління 2. Єденадцятрічній середній школы была створена самостатна 3. Єденадцятрічня середня школа з українським языком навчаня. Пізніше тота школа была зряджена на ул. Революцій, ч. 13., пак Ділонгова ул., як Гімназія Тараса Шевченка. Днесь ся тота школа находить на уліці Сладковічовій.

З того виходить, же Грекокатоліцька руська реална гімназія, пізніше Грекокатоліцька руська гімназія і Штатна руська гімназія, екзистовали під тыми назвами повных 17 років.

В короткій історії школы треба увести мена педагогів, котры од зачатку гімназії фунговали, хочбы до 50-ых років. Мена, котры зачінали першый школьський рік, сьме спомянули, в другім школьским році і в далшых роках в кроніці гімназії ся споминать: Н. Ільковіч, А. Качмарєва, О. Кізак, П. Малага, А. Няхай, О. Рац, А. Фариніч, А. Зима, М. Дубай, В. Завадський, В. Іванчо, О. Кандаля, О. Креницька, А. Седлакова, О. Шкергак, В. Гопко, Арпад Ейсерт, Мірон Подгасцький, М. Молачаніова, А. Чісарік, А. Калиновска, М. Паллова, П. Седлак, І. Ковальчік, Є. Сокол, І. Поповічова, М. Суковский, Ш. Добош, Б. Бунганічова, М. Мащікова, О. Зелік, І. Сеї, А. Хаміла, Н. Мушка, О. Петрашовіч, Н. Крет і іншы. З того видно, же до школы приходили люде, які скінчили універзіту в Братіславі а пізніше і в Празі.

Мгр. Гавриіл БЕСКИД

Др. Николай Бобак – першый директор Грекокатоліцькой руськой гімназії в Пряшові

(4. 4. 1906 – 18. 2. 1986)

В 2006 році собі в культурно-народностнім животі Русинів припоминаме 70 років од заложіння Грекокатоліцькой руськой гімназії в Пряшові. Тота подія мала великий вплив на возроджіння русиньских діл на Словенську. Русины дістали центр середнєшкольської освіти з матуров в Пряшові, недалеко од їх родных сел і міст, і не мусили одходити штудувати до оддаленішого Мукачева або Ужгороду, што было, главно, про бідны верьствы русиньской молодежи не так приступным.

У звязи з тым не мож на першій місцю не спомянути першого директора Грекокатоліцькой руськой гімназії в Пряшові Др. Николай Бобака.

Др. Н. Бобак ся народив 4. апріля 1906 р. в селі Вісло (днесь Мадярсько). Гімназію і теологічну освіту здобув у Пряшові. Быв священником в Кошіцах і справцем єпархії в Рускій Новій Всі. У 1939 році бив промований на доктора філософії на Філософічній факулті Універзіты Коменського в Братіславі. Уж в 1934 році як середнєшкольський професор наступив до Грекокатоліцькой руськой учительской семінарії до Пряшова, де учів і формовав новы учительскы кадры про русиньскы основны школы. Кідь в 1936 році Міністерство школства і народной освіти в Празі вирішыло заложыти споминану гімназію, єпархіалный уряд на челі з єпіскопом Павлом Гойдічом ся обернув з просьбов на Николая Бобака, жебы прияв пост директора

той школы. Він го прияв і робив вшытко про то, жебы школа досягвала добры выслідкы. Старав ся, абы ся могли в школі учіти діти з бідных родин, выдобив про них штпендії, глядав спонзорів на забезпечіння потребных учебників і іншой літературы до бібліотеки, котра бы служыла нелем штудентам, але і

учителям школы. Перед ним стояла тяжка робота, постарати ся о то, жебы штуденты каждый день ся мали де учіти, добудувати школу про вшыткых вісем клас гімназії.

Велику радість мав Николай Бобак 2. мая 1944 року, кідь на банкеті першых матурантів повів: „1936 рік є в історії карпатських Русинів такой важный, як 1862 рік про словенський народ“... 1. септембра 1936 року была

заложена перша грекокатоліцька гімназія на території нашой єпархії. Радость про наших людей была і зато, же з нашой алма-матер вышла перша генерація – 47 абітурьєнтів, жебы могли продовжувати свою освіту на высшых школах. Од 1944 року кждорічно выходили новы абсолвенты, з котрых многы ся уяли в сполоченськым, господарськым і політичнім животі нашого штату і робили добре мено свой школі.

По ослободжіню Н. Бобак бив тогдышнім Повіреніцтвом школ в Братіславі установлений за централного інспектора. В 1948 році як середнєшкольський професор одходить до Середній обходной академії. В 1950 році мав заказану педагогічну роботу, і так пару місяців робив учтовника в Пряшівських молочарнях. Іщі кінцем того року бив посланий до северных Чех, де робив в лісі. За два роки з підломеным здоровєм одходить до Ліптовского Мікулаша, де робить референта про баліня товару. Ту зівстав аж до пензії – до 1964 року. У тім самім році приходить до Пряшова. В часі, кідь была обновлена Грекокатоліцька церьков на Словенську, в 1968 році, єпархіалный уряд установив за справцю парохії в Глиннім якраз Др. Николая Бобака, де робив два роки. Умер 18. децембра 1986 у Пряшові, де є і похований.

Димітрій ПОП

А. Добрянський, А. Духнович і нова лінія русинського ренесансу

(Рецензію на публікацію „Історія Подкарпатської Русі“ автора сьме принесли в минулім числі Русина, тепер з нагоди 65 років од народжіння Д. Попа, нар. 16. апріля 1941, публікуєме єдну з єго статей о історії Русинів.)

Угорська революція 1848 – 1849 років у многих малых народів Центральной Европы была тым катализатором, котрый прискорив процес їх самосвідомління. Народностно усвідомлена інтелігенція Чехів, Словаків, Румунів, Сербів, Хорватів зачала вимагати од Габсбургів політичну, соціалну і культурну автономію про своїх родаків. Од того руху скоро якбы стояли боком підкарпатські Русини, котры нияк ся не годны были рушыти по автономістичній лінії свого національного розвитку. Хоць і про визначну русинську інтелігенцію революція ся стала тым стресом, котрый пробудив і задумати ся над своїм русинським єством, задумати ся над своєм русинськов душом і свідомостєм.

В тім часі русинську народностну ідею ся снажили двигати і обгаєвати політик **Адолф Добрянський**, молоді роки штудій котрого на правничій факульті в Ягрі (1834 – 1836) припали на час передреволючній, кідь малы народы Центральной Европы зачали усвідомлювати собі свою народну ідентичность, коли у Славянів зачала міцніти общеславянська ідея, ідея панславизму. Но Адолф Добрянський був Русином а Русини все были лояльны к Угорьску, што характеризовало єго поступы. Добрянський формулює свою особиту ідеологію, котра, на розділ од панславистичной утопії, была наповнена змыслом. Ідеологія Адолфа Добрянського, єго віджіння славянського проблему і єго вирішіння закладали ся на тых штатотворных желаньях, котры были в душі челной русинської інтелігенції. Свою ідеологію А. Добрянський вложив до програму, котрый 29. января 1849 ведно з русинськов делегаційєв передав у Відню новому імператорови Францови Йозефови. Ракуськы Габсбургы віділи, же політична ситуація в Европі ся мінить з дня на день. А ту ай Кошутова мадярська революція добрі розсынала їх цисарський трон, і створив ся погляд, же ракуське веджіння буде мусити согласити ся з реорганізаційєв імперії в дусі федерації народів, яки і творили. Жебы демонштровати свою охоту про зміны у державі, была створена нова устава, котра дістала назву „Устава 4. марта 1849 року“. А. Добрянський, беручи до увагы дану уставу заміряну на таку многонародностну державу як Австро-Угорьско, **зачінає ся глибоко заанимати русинськов ідеєв**. В апрілю 1849 він зяє іде до Відня, жебы ся дізнати о судьбі в январі предложеного цисарєви програму. Так цілкова катаклізма міжнародного значіння, тот неприродный стрес, мено котрого было „революція“, роскывав і Русинів. Відень, абы закрыти свою неохоту ввести до жытотва програму А. Добрянського і зьєдинити вшиткых Русинів до єдної Карпатской Русі, зробила односно автора програму малый, але хытрый крок – новий цисарь Франц Йозеф не протівречіє Адолфови Добрянському в єго плані створити Карпатську Русь, но місто єго реалізації вымєновав го за комісаря при руській армії, до корпусу генерала Рудієра, армії, котра пришла до Центральной Европы прудисити угорьську революцію. Адолф Добрянський, хоць добивав ся автономії про Русинів, сучасно слухняно повнив задачу комісаря при тім войску, котре пришло прудисити слободолюбивий мадярський народ, котрый добивав ся незалежности од австрійськых Габсбургів. Но як порозуміти тот парадоксний поступ Русина, котрый єднов руков одмыкав замкнуты двері слободы про свій народ, а другов руков помагав заперати уж одхыленны мадярським народом двері своєї слободы? Ці то був поступ законспірушного граждана, або реакція-одповідь Русина на справованя воджата угорьської революції – Лайюша Кошута, у котрого вопрос автономії малых народів державы, а в першій ряді славянськых, выкликовав лем злость? Тепер уж тяжко дати одповідь, яки почуткы принутили Добрянського на такий поступ. В каждім припаді, угорьська революція зограла дость визначну роль в єго жывоті, праві так, як в жывоті другого великого Русина – Александра Духновича.

Но в припаді Александра Духновича мы видиме уж іншый приступ, іншый выслідок, котрый був приязніший про Русинів, бо зограв роль катализатора в народнім пробуджіню Русинів. Праві угорьська революція, ліпше повіджєно, Кошутове справованя при прияті ним, як представителя угорьської влады, сербской делегації, пробудила А. Духновича до активної работы в мені свого русинського

Адолф Добрянський-Сачуров, фотка Крзиванека з 1883 року у Відню.

народа. Стало ся то 8. апріля 1848 у Братіславі, де было засіданя угорьского сейму, на котрім був і А. Духнович як делегат. Сербська делегація пришла поздравити угорьське веджіння з выдобитов незалежностєв, а заєдно і предьявити му жадость на автономію про Сербів і на самостатне войводство, як то обіцяв їм іцї Леополд. На то Кошут грубо одповів: „Няй то то рішають збрані; і циганьскы вандраци при Жігмундови мали своє войводство!“ Тота груба Кошутова одповідь представителям братьского славянського народа якбы одкрыла перед Духновичом реальность революції і приправлену в ній судьбу про малы народы державы. Русином Духнович був і до того часу, но, як писав Николай Бескид: „... только теперь он осознал важность истинного уважения и почтения своей национальности.“

Так угорьська революція, подля слов Н. Бескида: „... благословила Духновича на национальный русский подвиг.“ Так ся обявив знаменитый Духновичєв стих, што ся пізніше став гімнов русинського народа:

„Я русинъ былъ, есмь и буду,
Я родился русиномъ,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыномъ.“

І так половина XIX. стороча ся визначала обявлінєм ся двох національных лідрів, котры ся притримвали і двох ліній народностного возроджіння Русинів – культурно-освітній – Александр Духнович, і політичній – Адолф Добрянський, котрый потім, кідь угорьська революція была придушена, зяє пішов на челі русинської делегації до Відня просити авдієнцію у цисаря, котрому передав петицію з 12 пунктами, між котрема были і такы: **узнати русинську національность в Угорьску, визначити руську територію,**

завести руський язык до школ і інституцій, выдавати руську пресу, мєновати русьскых урядників, доволити штудентам з Угорьской Русі штудувати на Львівській універзиті і т. д. На даякы уступкы Відень і пішла, но вцілім Добрянський ся добив дуже скромных результатів. В адміністративно реорганізованім Угорьскім кралєвстві Добрянський був в октобрі 1849 року вымєнований за радцю начальника Ужгородьского цілного округу, котрый творили комітаты Унг, Берег, Угоча і Мараморш. Даний округ він поважовав за будучій автономний Руський округ, зато такой по приході до Ужгороду зачінає активно робити – выдавать першы офіціалны документи, вызвы в русинськым языку (правда, і в мадярськым), до школ уводить навчаня русинського языка, на штатны посты ставлять урядників-Русинів і т. д. Но уж 28. марта 1850 року, т. є. менше як за піврік, округ був зліквідований. А з ним фактично перестала жыти ідея русинської політичної автономії, яку пробивав А. Добрянський. Таким способом політична путь, котру указала Русинам угорьська революція 1848 – 1849, чеканы выслідкы не принесла. Добрянський фактично зістав сам, тоту групу русинськых інтелектуалів, што го пітримовала, шыроким політичным рухом назвати не мож было. А хто іцї міг бы го підтримовати, кідь у тім часі знамы русинськы патріоты, такы як Балудяньський, Кукольник, Орлай, Білевіч, Лодій уж завершили свою земську путь? Добрянський усвідомив собі свій неуспіх на політичнім полі, і хоць якийсь час іцї ся занймав общественным діяльством, але переслідований властями фактично дожыв свій інтересный, комплікований і скоро трагічний жывот у вигнанстві.

Програ угорьської революції і ситуація, яка настала в державі кінцєм 1849 року, выжодовала про Русинів уж не так політичній, як культурно-освітній розвиток. Правильно підкреслив Николай Бескид, бісідуючи о постреволючній Угорьску і жывотній пути Александра Духновича: „Чтобы участь и понять страну с национальной точки зрения, определить ее возможности и реализовать их, нужен был человек, стоящий выше узких и личных стремлений, эгоистических пристрастий и чувств, человек с широким размахом ума, смотрящий на свою работу с высшей, общечеловеческой точки зрения, не теоретич, но способный конкретно понять, в чем есть нужда, какое наиболее подходящее средство к успеху, что можно предпринять; человек ловкий, предусмотрительный и стойкий, который не потерит охоту к действию при первом же препятствии, не устрасится угроз и преследований, а ко всему – человек любящий умом и сердцем свой народ и свои предания, стремящийся не только к успеху, но к тому, чтобы этот успех соответствовал русскому духу, русскому обычаю. Человек, заботящийся не только о том, чтобы карпаторосс развивался духовно, поднимал материально, но и остался при всем этом русским человеком... Русия образ этого народного героя, мы тем самым давали точную характеристику А. В. Духновичу.“

Ці політика была недосажным верьхом про Русинів у часі революції 1848 – 1849 років, або Русини были просто політично неприправлены, а ці така уж їх судьба – все быти „під кымсь“, но політична путь узнаня русинської нації як штатотворного етніки в половині XIX. стороча ся не подарила. Но нелем порозуміть, але і душов одчув Александр Духнович. Абы підняти дух свого народа, жебы заскїпити в душах своїх родаків гордость на свій народ, А. Духнович выголосив гордо на цілий світ: „Я русинъ былъ, есмь и буду, Я родился русиномъ...“, жебы повышыв свого бідолашного, пониженого брата-Русина. Но лем єдна особность, няй бы была і з надприродными способностями, но не є в єй силах прискорити біг історії, но десь в єднім регіоні, в єднім народі історична особность є способна накреслити і указати му желану путь розвитку. Таков особ-

ностів ся став між Русинами під Карпатами Александер Духнович, котрий мав небывалу силу волі і міцний характер, жебы бату путь накреслити і по ній піти, надіючі ся, же ёго приклад будуть наслідувати і ёго родаци. Ай кідь не вшытко выходило Духновичови так, як замышляв, як хотів учинити, но не треба забувати, же круг еднано мыслячїх з ним жебы бату путь накреслений а протїв нёго была наладжена вшытка державна машінерія, котра в Русинах чомусь віділа велику грозьбу екзистенції державы. Нажаль, Духновичови заваджали плодотворно робити на благо свого народу нелем державны чиновници, але і церковны срахи. Но як то в жывої звыкне часто быти, правї тяжкості, які ся трафляли будителєви на ёго жывоїтїй пути, мали великий вплив на ёго характер, бо примушували го займатися нелем проблемом своєї екзистенції, але і задумувати ся над людським жывоїтом як таким. Кїбы Духнович силно не любив жывоїтї і міцно не вірив в Бога, тяжкості, які го перенасїдували цілий жывоїт, годны были зробити з нёго вічно неспокійного за собов і цілым світом челядника. Зато Духнович підкреслював:

**„Я на Бога уповаю,
Не нужна мнї сумна лесть,
Отъ Господа принимаю,
Будь-то мзду, а будь-то мечь.“**

Цї не такий характер нашого Русина? Цї не Русин каже, же „вшытко воля Божя“? Цї не Русин приймає Бога і в радости, і в біді? Цї не Русин наш, як і Духнович у своїх молодих роках, жив і жыє і милости других? Зато міжї нелегким жывоїтом будителє і ёго русиньскым народом є много подобного, докінця сполочного.

Духнович трудив ся, не складаючи руки, все, не перестаючи, жив, не позераючи на світське благо, у вшытких своїх ділах надїяв ся на поміч Божу. Ёго, як skutочного Русина, нїда не опушав оптимізм і віра в ліпшу будучность. З ёго записок читаємо: „Я радовался духомъ, что наши забвенные русины показали пламень духовной жизни, трудился ночью и днемъ, боролся съ перепонами и врагами и заложил-учредилъ Литературное Заведеніе, которыя породаочно издавало начальныя литературныя сочиненія.“

И радостно могу сказать, что русины Епархіи Пряшевской одушевились, наипаче молодежь стала душевно ревновать за русскій духъ и за русское слово. Дѣвушки уже не стыдился пѣть русскія пѣсни, а пѣсня моя народная „Я русинъ былъ, емь и буду“ по всюду голосовала въ обществахъ, да уже и жида зачинали учить русскому. На гимназіи пражевской я преподавалъ русскій языкъ и любезно посѣщали школу мою не токмо русины, но и словаки и мадьяры да и лютеранскіе ученики. Кто извѣститъ мое удовольствіе, я трепеталъ въ радости, думая, что оно и таки останется навсегда!“

Нажаль, в евфорії з першопочаточных успіхів свого будителєського діятельства, Духнович забав, же на гіршій землі вшытко дочасне, навсе не зїстає ніч. Уж од другой половины 50-х років XIX. стороча радость ёго была омрачена тым, же ся дістав під дозор поліції. Парадоксно, але мірны Русины чомусь оддавна наганяють страх неприятелиам у тых державах, де жыють – і Відень ся їм бояла, і Будапешт, потім і Прага, а теперь і Київ чомусь з них ся трясє. Хоць Русины самы нїда з никим на воєвали, все лем в рамках дачіеї войска і за чїюсь слободу. Аналізуючи русиньську історію, напроше ся, нажаль, смутный вислїдок: боюючи за

чїюсь слободу, Русины в тім же часї зробили фатальну хыбу, бо наконець вышло так, же они за свої жертвы нелем не мали нїда хосен, але, як то парадоксно звучить, выбоєвали про себе іщі гіршу неслободу, як мали перед тым. Так то было і по програній войні угорьскых дворян із Габсбургами тристо років вперед, у якій найактивнїшу участь брали Русины так ся стало і по другій світовій войні, коли Русины боєвали на боці вітязів у чеським арміднім зборї генерала Свободы, за што по войні дістали небывалу в їх історії неслободу, кідь на цілых 50 років стратили ся з етнічної мапы світа. Стратили ся формально, але не фактично, бо непри-

Портрет Александра Духновича од маляркы Евы Биссовой.

знаня, як говорив великий Русин Антоній Годинка, іщі не значить неекзистованя! Но такы уж суть перевороты і чудны парадоксы русиньской судьбы.

Русинам нїда ся не жыло легко. Зато яку требало мати Духновичови силу волі і віру в ліпшу будучность, абы і в такій тяжкій ситуації, до котрой ся він дістав на схылї свого жывоїта, не власти духом, не зложыти руки, а продовжувати і далє робити подля своїх сил і можностей на благо свого народа! Нажаль, не вшыткы русиньскы інтелїгенты рівняли ся будителєви в силі духа і віры в ліпшу будучность Русинів, зато часть із них не просто колаборовала з угорьсков владов, але зачала єй вірно служити. Другы, як Віктор Добрянський, натура чутлива, відячі плухоту влады к русиньскому проблему, псіхічно похворів і хотів скінчити свій жывоїт самовраждом. І лем най-силнїшы з них, найвірнїшы націоналній ідеї, такы як Александер Духнович, Адольф Добрянський і невеликий круг їх найблизшых сотрудников, підтримували, як были годны, процес національного возроджїня Русинів, русиньскый ренесанс. В нелегкій ситуації, порозуміючи, же вгодный момент про здобытя політичної автономії Русинів упадать, Духнович і Добрянський становлюють нову лінію русиньского возроджїня – зачинають консолїдовати Русинів

через створєня етнічно-культурных обществ – у септембрї 1862 року створюють у Пряшовї „Общество святого Иоанна Крестителя“, наглавишшов задачов котрого было „воспитаніе русского юношества на счет будущего народного движенія и воскресенія“. Але так поставлена задача Общества указала на то, же Духнович порозумів: путь, по котрій Русины хотїли іти за своїм возроджїнем в половинї XIX. ст. – політична – ся не освідчила, нигде їх не привела. Зато в програмї Общества ся преферовала выхова русиньской молодежи. Нажаль, зреалїзовати задумане Духнович уж не застиг – в послїдніх роках свого жывоїта про хвороты він уж не так активно брав участь в сполоченьскім жывоїті Русинів. Окрем того, процес мадьяризації, який твердо реалїзовав Будапешт, барз негативно ся проявив у цілім процесї русиньского ренесансу.

Цї був Духнович скламаний із того, же за ёго жывоїта русиньске возроджїня не дістало такого розмаху, на який він ся надїяв? Песимістом будителє не був нїда, но ці подумав і на таке, же Русины будуть спати в летаргїчній сні іщі цілых 54 років од ёго смерти, і лем слїдуюча світова катаклїзма – перша світова война і октябрьовый переворот у Росії 1917 року пробудять їх і принутять голосно озвати ся і цілому світу повости о собі і о своїх національно-політичных претензіях. Світ їх выслухав і записав то в Сен-Жерменьскім міровім договорї 1919 року. І 20 років перебуваня Русинів в рамках Чеськословеньска мож сміло назвати роками русиньского ренесансу, котрый бы наїсто схвалив і будителє Духнович. Хоць і в тім часї желану політичну слободу – автономію Русины практично не застигли одчути, бо дістали єй од Прагы лем перед самым роспадом Чеськословеньска, в 1938 році. Но то была не їх вина, але скорше біда. Русины, конкретно члєны Выконного wyboru возєдїненых „русских“ партій Підкарпатской Руси, іщі 5. августа 1927 року обернули ся на Лігу народів, котра выступала як гарант автономії той области, в ділі оддалєваня Прагов реалїзації того пункту договору, котрый говорив о автономії про Підкарпатську Русь. Ліга народів обговорила поносы і дала уряду Чеськословеньска приказ, на який Прага зареаговала, нажаль, аж по 11 роках, кідь уж было пізно. Бо зачала ся друга світова война, нараз по котрій вітязь, з котрым Русины боєвали рука в руці, одвядчів ся їм тым, же стер русиньську народность з етнічної мапы світа на цілых 50 років!

І лем слїдуюча величезна катаклїзма – роспад „Імперії зла“ – СССР в 1991 році, як кебы вернула Русинам їх етнічну память. Русины сі спомыняли на свого будителє Духновича, на ёго вызву „Русины, оставте глубокий сон!“ і голосно і сміло зачали жадати од нової державы – України, вернути їм украдене од них мено. І не біда, же іщі ай теперь, по 12 роках, Україна зїстає глуха до їх голосу. Главно, же русиньскый ренесанс зясь ся порушав з місця. А то значить, же путь національного возроджїня, котру Русинам указав будителє Духнович, не заросте нїда! Но ці настане тот ренесанс у мірнім часї, або ці Русины мають чекати на слїдуючу катаклїзму – то укаже час.

Бо історія свідчить: русиньскы і ФОРТУНА, і РОК – у КАТАКЛІЗМІ!

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

Театрови дала свої найкрасшы roky

Анна Симкова, роджена Клецёва, ся народила в Міджілабірцях 27. фебруара в 1931 році, в краю, де русинство, хвалабогу, іщі дондєсь має силне коріння. Свій темперамент, русиньскый дух, талант перевтілювати ся до іншых ролей принесла в 1946 році до возникнутого молодого умельцького тілеса, до Україньского національного театру, котрый групував спочатку руських емігрантів, волинських Чехів, але притупив і наші дівчата і хлопців з русиньских містечок і сел. Міджі нима была

і Аня, яка свої сили попробовала в оперетї, балетї, в драматичнім колективї. Як 15-річна вступила на сцену – і розсквітла там до красы. Повных пятдесят років давала красу, талант, свої чувства позерателям глухых ці виднішых сел і міст нашої републіки, але і за границями.

Не раз сьме вже писали о Анї, не раз вже сьме споминали єй ролї, єй успіхы. А все ся нам то малить, бо єй одходом на такзваний заслужений одпочінок не є кому єй нагородити. Она

зїстала тов студнїв, недопитов до дна. При вшыткій почливости к нашому театру, днесь театру А. Духновича в Пряшовї, подля нас, за послїдні roky не выросли особности тіпу споминаной панї артистки. Кїбы може там зїстала в театрі Яна Трущїньска, мож бы было порівновати, бо тота як артистка мала свою тварь. До той плеяды мож зараховати і М. Дацєву ці М. Міхринову, Н. Мигалєвову-Корбову, які тыж одышли з театру і дали ся на інакшу роботу. Вшытко ся там якось помїшало. Під

веджінєм драматурґа Василя Турка дошло в театрі к вирівнюваню талантів, способностей артистів, а якийсь виразный талант, окрем М. Гудака ці В. Русиняка, не виріс. Все ся говорило лем о успіху театру, а не о успіху якоїсь особи. За часів Анї Симкової, то був ей успіх в театрі, правда, на високій струні грав ей муж Николай Симко, Павел Симко, Тамара Симкова, Осиф Корба і Марія Корбова і іншы. Аню мож было формувати. Была, як з пластины. Мож мала ай щастя, бо ей любили режисеры, словом довіряли ей і радо обсаджовали у своїх режіях. Бо як ся высловив еден з них, режисер може вынести артисту на высокый педестал, а може го зохабити при землі і не доволить му рости. При Анї, наісто были собі свідомы того, же позератель сі прийде на своє.

Так і было. Скоро ся минули ролі наївных дівчаток, якы Аня спочатку грала. Наступили выразны поставы, якы позначили як славу театру, так і творчу путь артистки. Класіка, класіка а іщі раз класіка... Там ся Аня блисла. Анна в Ураденім щастю Івана Франка, Дездемона в Отеллі Шекспіра, Марія Стуартовна в едноменній грі Ф. Шіллера, Анна в Анні Кареніновій Л. Толстого, Марія Львовна в Дядьві Ваньві А. П. Чехова – шытко то поставы з высокым драматичным набоєм, каждая з них значила про Аню верх ей творчого снажіння. Доповнєвали ей умельцький портрет ай Бриґіта і Юліанна з Макового

Наша юбіланта, бывша успішна артистка Театру А. Духновіча – Анна Симкова.

Фотка: Л. Корба

цвіту Івана Гриця-Дуды, ролі матерей в творах М. Каріма (Кідь ня зохабиш), В. Зозуляка (Голос матери), Петра Ковачіка (Пошкартка з Бенаток) і іншы. Артистка ся проявила і в комічних ролях – у Фараонах О. Коломійця (Ганна), як Матілда в грі Мігуры Марібел і чудна родина або в експериментальній грі нашого театру у 80-ых роках Сенса нон сенс і в цілм ряді іншых.

Час од часу была і є позывана на сцену і по одході на пензію. Чути ей в „Кумах“, в грах, приповідках в радію, што ей додає силу, як ся попасовати з часом, з родиннов траґедієв, што ей міджічасом постигла. Мати поховала властну дівку. Може быти іщі штось страшніше і болячіше? Треба мати много силы, жебы то пережити. Як ся гварить, чоловік є силніший, як желізо. А суть ту іщі дві дівки, внучка. Треба кару жывота тягати дале. Аня дістала великы дары і скушкы од Бога. Дар – талант, котрый роздавала повныма пригорщами зо сцены театру, скушана є стратов мужа і дівки. Жебы то было вирівнюваня амплітуды жывота? Якы суть твої тайны, природо? Пережити каждый день і радовати ся в выходу сонця, з росту травы, з неба, повного зізд. Може того над Камянов в Лабірці, на котрый сі Аня нераз споминать. Спомини печуть, болять, але і гріють, бо Аня знає, же не жыла лем про себе, але і про других. Про тых, котры суть ей доднесь вдячны за повнокровны ролі, якы щедро россыпала перед очами великого множества позерателів.

75. рік, котрый жыє Аня, інспірує і нас, што ей стрічає в Пряшові. Сьме рады, же ей видиме при релативно добрім здоровю і добрім вызорі. Яке щастя, же ся можеме стрітити з живым памятником нашой сценічной культуры! Поклона і пукета із сплєтєных слов є лем скромным подякованєм артистці.

УЗНЕСІНЯ

делегатів Установчой членської громады Словенської асоціації русинських організацій (САРО) 13. мая 2006 у Пряшові

Притомны представителі русинських обчанських здружінь в Словенській републіці, котры подали писмову пригласку до САРО, єдногласно схвалили:

1. Заложіння Словенської асоціації русинських організацій, до котрой входять:
 - Общество св. Йоана Крестителя,
 - Русин і Народны новинки,
 - Русинське культурно-освітне общество Александра Духновіча,
 - Руський клуб – 1923,
 - Сполук русинської молодежи Словенська,
 - Сполочность Енді Варгола.
2. Пропозицію Станов САРО із конкретныма припоминками.
3. За найгавнішы пріоріты в діятельстві САРО – русинське школство і навчаня предмету русинський язык і культура.
4. Як єдину научно-педагогічну інституцію Русинів на Словенську – Одділїня русинського языка і культуры Інштитуту регіональных і народностных штудій Пряшівской універзіты; лем она мать компетенцію вирішувати о змінах правопису русинського языка на Словенську і пропонувати особу за методіка русинського языка і літературы Методічно-педагогічного центра в Пряшові.
5. Пожадати Міністерство культуры СР, жебы в комісії про русинську народностну меншину був і представитель за САРО.
6. Сполупрацювати з остатніма русинськыма організаціями на Словенську і за ёго границями при організованю народностно-культурных акцій.
7. Выконный выбор САРО у такім зложіню: Мґр. Александер Зозуляк (председа), о. Франтішек Крайняк (підпредседа), Мґр. Гаврііл Бескид (член), Мґр. Алена Блыхова (членка), Мґр. Беата Маєрошова (членка) і ПґДр. Марія Мальцовска (членка).
8. Ревізну комісію САРО у такім зложіню: Инж. Дімітрій Крішко (председа), Михал Гудак (член) і Петро Крайняк, мол. (член).
9. Председу Словенської асоціації русинських організацій – Мґр. Александра Зозуляка, жебы тоту організацію репрезентовав як рядный член Світової рады Русинів із правом голосованя.
10. Далшу Членську громаду САРО на день 16. децембра 2006 у Пряшові.

Мы, Русины, жыєме у свой етнічній общности

Актуалны аргументы у рішіню проблемів Русинів Підкарпатя

На формованя русиньского етніка в середній Европі великий вплив мало хрістіанство, яке было прияте предками Русинів веце як стороча перед хрещінем Київской Руси. Скоро двадцять років у русинській середі проповідували св. Кіріл і Мефодій. Приятю хрістіанства помогли тісны економічны односины із сусідніма славянськима країнами і того, же значна територія, де жили Русины, належала до Моравской державы, часть до Бугларьского царьства.

Поступно ся формовали релігійны общества і церковны організації бізантського обряду. Православны релігійны організації Русинів аж до 1947 року належали під Сербський патріархат, а пізніше часть Русинів (од 1646 р) стали ся грекокатоликами, возєдинивши ся давно до Мукачєвской єпархії, припали прямо Риму. Глубока релігійность – в основі якої є хрістіанська моралка – характерный знак русиньского етніка. В 19. ст. переважна часть Русинів была уніатами. Але у 20. ст. ся то стало навспак. Кідь в 1913 році православных было пару тисяч, то подля списованя людей в 1930 році на Підкарпатській Руси назвало себе грекокатоликами 359 191 людей, православными – вже 112 340 людей, доведна то скоро вшыткы жытелі, які звали ся Русинами.

Папа Іоан Павел II. кідь ґратуловав ґрекокатоликам края ку 350-річному юбілею Ужгородьской унії, підкреслив, же „*община Русинів наберать силы... а юбілейны свята суть доводом к тому, жебы ся приставити над початками общины Русинів... жебы з новым еланом приїмать вызвы днешнього світа*“. І далє: „*Підтвердження властной ідентітє є доказом того, же у Вселенській церкви є місце про розлічны традиції*“.

Русины, які еміґровали до США, спочатку успоковали свої релігійны потреби ведно з родками із западной України. Але занедавно ся указали розділы в богослужбній практиці і в обчанській позиції вірників, і підкарпатськы Русины заложили Грекокатолицьку митрополію в Піттсбурґу і Карпато-русиньску православну митрополію в Джонставні.

Обидві церкви – православна і грекокатолицька зограла важну роль у народноствій ідентіфікації Русинів. У вшыткых офіціалных документах за чеськословенської еры приналежность до тых конфесій была синонімом русиньской народности. На протівягу історії, в першых роках по припоїню к СССР тоты конфесії были під адміністративным тиском, як такы, што „шкодять соціалістичному будованю“. Православна церковь вышла з лона сербської церкви і перешла до руськой православной церкви, а грекокатолицька поставена мімо закона і была перенаслідована.

Шкода, же і в незалежній Україні продовжує порушования прав віруючих. Каждый новый президент обіцяв выступати в ролі князя Владиміра-обединителя. Міджі грекокатоликами ся насаджє „українізація“ в одправах, де віруючі Русины традично поужывали церковнославянський язык, спеціално приспособлений потребам богослужіння. То значіло, же старшы люде, які ся молили, мусили ся переучовати і приспособити ся вірникам, котры пришли із сусідніх областей. Тота часть вірників ся добивать підряджіння грекокатолицьких общін Закарпатя під Львівський грекокатолицький центр, што є зникінєм ролі і значіння історичної Мукачєвской грекокатолицької єпархії.

Таким способом аргументы пересвідчиво говорять, же народность „Русины“ повинна войти до штатного реґістру почас будучого списованя людей в далшых роках. Робити іншак, значіть далє заганяти вирішіня русиньского проблему

до кута, спричиняючі велику шкоду формуючому ся українському обществу і робити розбрі міджі народностями.

Підкарпатськы Русины, усвідомлюючі свою етнічну єдність, почас принайменше двох сторіч добивали ся своїх соціалных і національно-політичных прав, о чім свідчать події і правны документи.

1. Револуції в 1848 –1849 року – „ярь народів“. Делеґація Русинів на чолі з визначным русиньським політиком А. Добрянським одовздала ракуському імператорови Фрацови-Йозефови І. програм русиньской автономії із 12 пунктами, міджі ними:

- узнаня русиньской народности в Угорьску,
- утворіння в русиньскім краю адміністративных окресів, в яких штатны урядници мають знати по русиньскы,
- отворіння русиньських школ, ґімназій, універзити і правной академії, выдана штатных новинок по русиньскы,
- рівноправность Русинів з іншыми народностями при менованю до офіцерських і урядницьких функцій,
- забезпечіння прав Русинів у інших частях монархії і т. д.

2. 1849 – 1850 р. Реформы в Ракуску: Утворіння Ужгородьского русиньского окресу, де належала територія заселена Русинами. Лемже Росія задусила револуцію. Проблем автономного узнаня Русинів зівстав невырішений.

3. Октябрь 1918 р. Підкарпатська русиньська організація еміґрантів Северной Америки, скоро половина тогдышнього русиньского насеління у світі, была прийата до „Середнє-европского союзу утискованых народів“, членом якого мав право быти лем окремый народ, што мать право на самоідентіфікацію. Америцька рада Русинів на основі плебісциту вирішыла о выступі русиньского краю з Угорьска і єго прикпачня к Чеськословенську з правами найшыршой автономії.

4. Децембер 1918 р. Влада Угорьска прийала Закон № 10 „О автономії русиньского етніка, жыючого в Угорьску“, подля котрого підкарпатським Русинам было дане „повне право на самоідентіфікацію в области внутрішнього адміністративного законодавства, школства і навчання, народной культуры“, а русиньська автономна територія дістала офіціалну назву „Руська Крайна“, што значіло руська (русиньська) країна-штат.

5. 21. января 1919 р. Делеґаты (420 людей) Руськой марамороськой рады допушчали можливість зєдініння Підкарпатської Руси із Соборнов Українов з условієм (котре є актуалне і днесь), жебы „новый штат брав до увагы спеціалну (т. є. предповідали там автономну) ситуацію угорьских Русинів“. Якрз о тій просьбі дешня офіціална влада мовчіть, як і коньюктурны псевдоісторіци.

6. 6. мая 1919 р. По плебісциті на америцьком контіненті, зєдінєна Централна руська народна рада прийала рішіня о вступі Підкарпатського краю до Чеськословенська на автономных правах. Тот крок, а тьж выслідкы плебісциту на Паризькій мірній конференції были взяты до увагы: в Сен-жерменськім мірнім договорі было зафіксоване, же територія на юг од Карпат ся причінює до Чеськословенська подля прав „найшыршой автономії, буде мати автономный сейм, т. є. парламент“. Лемже чеськословенська влада, вигваряючі ся на недостаток містных ведучих кадрів, одкладовала дати Підкарпатській Руси „найшыршу автономію“ аж до 1938 року. (Мімоходом, тот „аргумент“ успішно выужыла советьська централна влада, жебы насадити до краю кадры, які не знали ані історію, ані соціално-економічну ситуацію в краї, іґноровали реалны інтересы єго народу. Шкода, же тот практика продовжує ся і в условиях самостатной України).

7. Октябрь 1938 р. Народне зґромаждіння Чеськословенська прийало закон о федерації, подля якого Чесько, Словенсько і Підкарпатська Русь набыли штатут окремых штатів (т. є. конфедерація).

8. 14. марец 1939 р. Словенсько выголосило суверенітє і выступ із федерації, чім одрізало Підкарпатську Русь од Чеська. В тот день влада Підкарпатської Руси тьж выголосила суверенітє свого штату („без одходу з федерації“).

9. 15. марец 1939 р. Быв скликаний сейм (парламент) Підкарпатської Руси, котрый прийав закон о переименованю русиньской автономії на суверенну републіку під новов назвов „Карпатська Україна“ (назва – під тиском галицьких січовиків), схвалив владу, зволив за президента А. Волошина. О день републіку окуповали мадярьскы войска.

10. 18. новембер 1944 р. Обща громада духовенства і вірників Карпаторуськой православной автономной церкви Сербского патріархату на Підкарпатській Руси просила СССР припоїти ку

Погляд на замок Паланок, котрый стоїть над містом Мукачєво на Підкарпатю.

Фотка: С. Варґа

нєму край як окрему 16. республіку. Але Мехліс і Хрущов дали приказ скоро скликати на 24. новембра партійний з'їзд, який би вирішив о припоїно Підкарпатської Руси к Україні.

І уж 26. новембра 1944 р. міморядно скликаны делегаты І. з'їзду народных выборов прияли манифест:

– о выступліно Закарпатской Украины з Федеративного Чеськословеньска і жадость до верховных рад УССР і СССР о єй припоїно ку УССР,

– о вольбах высшего законодательного органа суверенной республики – Народной рады (влады республики).

З'їзд повірив і завязав Народну раду зреалізувати з'єдиніння „Закарпатской Украины“ із Советских Украинов. Лемже то то ани доднесь не было правно зроблене, бо більшовики розогнали Народну раду.

11. 1942 – 1945 р. Десятки тисяч Закарпатців – Русинів, молодых людей, добровольно взяло участь у світовім бою протів фашизму. Выше 40 000 Русинів-добровольників загинуло в боях на території України, Чеськословеньска і Польска.

12. Юн 1945 р. Протів міжнародного права, подля якого припоїня єдного штату ку другому реалізує председа влады, федеративне Чеськословеньско і СССР підписали договор о Закарпатській Україні... без представителів єй народу. В тім акті найвеце ся проявило зневажіння народів і зрадцовство сталінського режиму, який творив історичну „справедливість“. Як говорять архіви, в часі перебування председа влады ЧСР Зденка Фірлінгера в Москві, Молотов му запропонував підписати догоду о Закарпатській Україні. Фірлінгер, не приправений к такому кроку, сповіс ся з президентом Едуардом Бенешом і попросив ся го, што робити? Тот одповів: „Підписуй,

бо я тя хочу іщі відіти в Празі“. По підписаню договору ся го просили: „Як ся то стало, же мы стратили „Русиньско“ – Русинію?“ Е. Бенеш одповів: „А вы хотите, жебы Червена армада зістала навсе і на Словеньску?“

13. Януар 1946 р. Сталінський тоталітарний режим прияв антиустановне рішіння, в роспорі з міжнародным правом: зменшив статус штатности Закарпатской Украины на уровень краю. У правных документах 1944 аж 1946 р. о Закарпатю подля сталінської політики находиме велє кламства.

Створіння такой буферной (наразовой) „Закарпатской Украины“ было вирішене іщі в марці 1944 р. в Москві на засіданю тайной „Комісії о повойнової організації Европы“, котра пропонувала компензувати Чеськословеньску страчену територію Підкарпатської Руси тым, же дістане верьхню Сілезію. Сталін тогды повів, же не треба компенсацію, бо „чеськословеньскій президент Е. Бенеш і так буде согласный“. Він знав о чім говорить, бо подля кафебістського терористы Судоплатова, котрый організував фізичне добиття грекокатоліцького єпископа Ромжи на Підкарпатю, іщі в 1938 році президент Бенеш дістав од Москвы 10 000 доларів на евакуацію чеськословеньської влады до Англії за будуче одовздання Підкарпатської Руси до рук СССР.

14. 1. децембра 1991 р. На Україні – референдум о єй выступліно із СССР, за незалежність України. 92 % Закарпатців голосовало за суверенну незалежну Україну. То був прояв їх честности, толеранції і патріотизму. Тогды референдум было о автономії Закарпаття.

Лемже на лукаву „жадность“ Л. Кравчука і єго адміністрації, выбор крайской рады слово „автономія“ незаконно змінив подля енциклопедичного перекладу на – „спеціальна самосправна територія“

і референдовий вопрос звучав: „Хочете, жебы Закарпаття дістало із зазначінєм до уставы України статус шпецільной самосправной території, як субєкт в рамках Незалежной України, і жебы ся не стало частєв ниякой іншой адміністративно-територіальной формації?“ За то то голосовало 78 % участників референдуму. Лемже вислідки референдуму о статусі Закарпаття офіційно Кієв доднесь не узнав. Воля народа была одігнорвана Кравчуком, Кучмою (і Ющенком по 2005 р. – ред.). Днесь закарпатська обшіна – то Русины, прибывшы Українці, Мадяры, Русы, Румуны, Словацы, Німці, Ромове і іншы. Они ся снажать зробити свою среду валушну на сполочный жывоут і забезпечіння цивілізованого жывота про будучу генерацію.

Надій Русинів на то, же демократічна Україна підтримать обновління одобраной од них Сталіном штатности, ся не сповнила. З безперестаннов твердоголовостєв представителі гура-патріотизму в розпорі з історичнов правдою і днешнєв реалітов, снажать ся перетворити Русинів на „етнічных Українців“, (близких їм, але не тотожных з нима). Таким способом сіють міджі Русинами про них чуждїй національний розброй. Якраз стады грозить небезпека про компактність України, а не од Русинів. „Неукоены патріоты“ выпроводжували пріяна на штатній уровни ганебного „Плану кроків на віршіня (?) проблему Українців-Русинів“, наміряного на швыдшу асіміляцію Русинів. На жаль, тот план ся реалізує, хочь каждому є ясно, же єго ідеї суть проявом анахронизму, большевицькой практики в новых условиях односно русиньской часті українського народу.

(Переклад з українського языка: редакція Русин.)

Михайло ТАЛАПКАНИЧ, директор Закарпатського інституту підпломной педагогічної освіти

Перша нелем в краю

Має перед собою необычайну книжку, адресовану, главно шпецїалїстам-педагогам, робїтникам освітїї інституцій, учїтелям і вшыткым, што ся інтересують педагогіков родного краю – „Русиньска педагогічна енциклопедія“ (Выдавательство „Карпатська Вежа“, 302 с., Ужгород 2005), перша своєї сорты за цілий час розвою школства на Закарпатю.

Єй автор, Заслуженый учїтель України, знамый педагог на Закарпатю і за єго границями – Михайло АЛМАШІЙ. Він попробовав обще проаналїзувати успїхи педагогічної науки в ареалї проживаня карпатських Русинів од найдавнішых часів до 1945 року, а в дакотрых припадах перенести ліпшы педагогічны традиції минулых часів до днешніх днів. В енциклопедії суть представлєны процєсы зроду і еволюції педагогічної думкы в краю, вызначєны етапы розвою школства, взникну першых школ і їх типів. Значне місце в енциклопедії займає вопрос ролі педагогічної періодіцїты в росшыріню педагогічної теорії і практикы. Почас довгых років на Закарпатю екзїстовали культурно-освітнї общества, харїтатївны обшіны, мімошкольскы дїтськы виховны інституції з цїнныма ініціатївами в процєсах злїпшіня виховной роботы (позерай статї „Товариство Іоана Хрестителя Предтечі“, „Товариство св. Василія Великого“, „Товариство ім. Олександра Духновича“, „Алумнея“, „Студентське казино“, общество „Школьная помощь“, „Учительское товарищество Подкарпатской Руси“, „Учительска громада Підкарпатської Руси“ і ін.). Автор енциклопедії аналізує найвеце тіпїчны явы, детермінуючі

факторы розвою школства і пересвідчиво мотивує причїны множєства і якостї двїгання школ на Закарпатю, што не видиме в інших регіонах бывшого Ракуська і Ракусько-Угорьска, Угорьска. З енциклопедії ся дізнаєме, же розвоєм педагогічної думкы на Закарпатю

Обалка найновшой книжки Михайла Алмашія – „Русиньска педагогічна енциклопедія“ (Выдавательство „Карпатська Вежа“, Ужгород 2005).

проходив під визначным впливом античної і западоевропейской педагогікы розлїчных епох: середнєвікы, епохы ренесанції, освітняньского абсолютизму, прогрєсивных педагогічных ідей 19. ст. Зато Квінтїліан, Платон, Арістотелєс, Дїоґенєс, Руссо, Локк, Пєсталоцці, Ушінський і іншы мають своє місце в енциклопедії. Педагогіка А. Духновича ту россіяна як золоты зерна і заїнтересованы чїтатель найде повны одповідї на вшыткы вопросы, што ся тикають прогрєсивных педагогічных ідей великого будителя. Подля можности є ту научно обґрунтована теоретїчна і практична дідовизна визначных педагогів-Русинів за границями теперїшнього Закарпатя – выходного Словеньска, Лемковины, (Польско), Войводины (Сербско), Хорватська. Автор енциклопедії попробовав вказати, як ся сформовала научна теорія вихованя, – вислїдок немалых снаг прогрєсивных мыслїтелів (М. Ольшавський, А. Бачинський, А. Рїпай, А. Коцак, І. Чурговіч, Ю. Венелїн-Ґуца, А. Духовіч і ін.), які зробили великий вклад до педагогічної науки, выходячі з нелегких реалїстичных условий того часу.

Барз цїнны у книжцї суть факты о пробу-джїню педагогічної думкы міджі простым народом і інтелїгенцїєв. Тота позиція є унікатным прикладом в історії педагогікы вообщє, кідь штаты пановали над Закарпатєм, не підтримовали розвою народной освіты в краю, не радо отворяли школы, не платили учїтелям. Кідь ся але проявила велика ініціатїва до школованя з боку якось сільской громады, яка хотїла отворити школу, офіційны місця

мусили погодити і не перешкоджували. Ці не зано на історичнім Закарпатті уже в 1874 році було 571 шкіл (!) Автор свідомо акцентує широкий діапазон роботи учителів минулих сторіч, які, окрем учня, робили і велику культурно-виховну роботу між молодіжов і дорослима: проявляли інтерес до музики, фольклору, хорового співу, вели світські і церковні хори (дїтські і дорослі), занимали ся малюваннєм, даколи ся з них ставали професіональні малярі, пропаговали звичаї і обряди.

Читатель ту найде інтересні інформації о перших букварях в минулости (в 1699 р.), хоць тот процес не був легкий, бо не было де друкувати в кіриллиці і треба было друкувати школьську продукцію за границями краю (в Перемышлю, Львові, Відню, в Будині).

В енциклопедії найдемо множество педагогічних термінів, які свідчать о еволюції педагогічних ідей (дідактичні принципи, методичні поступы, навчально-виховні процеси, терміны з етно-педагогіки). Енциклопедія пересвідчує, же на Закарпатті ведно із зліпшо-

ваннм уровни педагогічної практики учителів синхронно ся розвивала педагогічна теорія, набывала філософичний і соціальний розмір, дотыкала ся соціології, психології, логіки, культурології, філософії і медицины.

В енциклопедії М. Алмашія найдемо цілу шкалу педагогічних ідей, педагогічних принципів, дідактичних поступів, форм мімошкольської роботи із школярями, а скузености учителів з минулости успішно можуть быти выужыты і в днешнім технічно розвинутиім світі.

Валерій ПАДЯК, к. ф. н.

Русин Юрко Думнич: на хосен людём и Отцюзнині

За доброго чоловіка, хоць би и нашого сучасника, не уповісти доброе слово – ганьба. Не знати чом, мы все шатуєме десь. Не чкoduвучи свої силы, чимскорі біжимо по житю наперед, оби не споздти на сято житя. Біжимо, бо надієме ся, ош даколи, як усе ся поробит, припарадит, усе ся наладит, прийде час стати и супокуйно опобзерати ся довкола. А час, ги вода – утіче, и скорше за нас.

У тому шаленому ритмі нико из нас, русинських активістув, не здогадав ся у 2004 році провести сяточный вечур на честь красных всямдесяти рокув Юрка Думнича. Завто нись, по двох роках, доганяючи час, пише ся сеся статя на його честь – чоловіка чествованого на Отцюзнині и за гатарами, нашого соплеменника – кандідата медичных наук (из 1970-го года) и днешнього голову Ужгородського общества подкарпатських русинув.

Родився Юрко 27 мая 1924 рока в селі Нягові (нись – Добрянське) на Мараморщині (днись Тячовський р-н) у родині простых селян Андрія и Анни Думничів. Дома скончив 7-класну народну школу, дале у Нересниці зачав ходити до горожанської школы, котру скончив у Тячові у 1940 році. Тужба молодого хлопа выучити ся на спеціаліста привела го до учительської семінарії в Ужгороді, котру скончив у 1944 році. Межи тим, у 1943 році як студента мобілізували го на фронт у робочий лагерь до Трансилванії (с. Рагла, Бестерський р-н, днись у Румунії), де перед наступаючов советськов арміюв ладила ся оборона и де ся строїв военный аеродром. Почас єдного авіаудара вун був зранений осколком у голову.

Як ся отворив Ужгородський університет, у 1945 році Ю. Думнич успішно здав екзамены на медичный факультет, а по шість роках, діпломований медик, дустав направлення на роботу у Херсонську область – на Каховську ГЕС, дале у с. Богдановка, и ищи дале – у порт Харлы тої самої области. Всягде по собі лишав доброе діло. У с. Богдановка поставив ділничу 15-місну болницю, а у порті Харлы отворив 100-місний костно-туберкулёзный санаторій.

У 1953 році Ю. Думнич вертат ся до Ужгорода и ищи того року стає главным дохтором облтубдиспансера. На сьюв должности поробив аж до 1970 года. Высоко тримле звания дохтора, не чкoduвучи суй час и здоровля. Уговорює власть зачати будувати в Ужгороді, окремо од обласної болници, обласный протитуберкулёзный диспансер из стаціонаром. На свому настояв, и так в Ужгороді из часом была отворена 75-постільова болница (на улицы Чапаева). А до того, в ушитких районах области было пооткрывано малі туберкулёзни болници діла дospelых и діти. В'єдно – на 1200 міст. Ю. Думнич признає ся, ош такого высокого результата сягнув ищи и зато, же медицині поліплыв тогдашій міністер лісної промислености И. Грунянський. Міністер передав діла медикув многи об'єкты лісного господарства, из котрых и стали туберкулёзни болници – у Жорнаві, Воловцю, Берегові, Пастові а т.д.

Ю. Думнич усе знав и добре робити, и активно отпочити. Ищи як студента Ужгородського університета закликали го до танцювальной группы Закарпатського ансамбля співанки и танца (руководитель П. Милославський), дале до танцювальной группы Закарпатського муздраттеатра. Из гастрольями обийшов цілоє Подкарпатя и иншаки области. Быв єдним из активістув горсько-ліжарського спорта на Подкарпаті. У 1946–1947 роках поставив из колегами буфельный утягочав на горі Плішка Перечинського р-на, а у 1953 рр. – на горі Щербин над Волоснянков. Из того дале постали спортивні бази, як приміром база „Медик” у Щербині, де ся дотепер ліжувут спортсмены и любителі, и де усе мавут звик проводити змаганя. И сам Ю. Думнич усе був межи нима. Мало того, за всям годув вун був майліпший учасник змагань из слалома. А днись вун координатор и співак архіерейського хора Ужгородського греко-католицького кафедрального собора, за котрый любителі духовной співанки знавут далеко за гатарами Подкарпатя и котрый из гастрольями пообходжовав многи красні міста у Европі – Будапешт, Рим, Прагу, Братіславу, Брно, Клуж....

У роках 1994–2003 Юрко Думнич – голова Ужгородського общества подкарпатських русинув. До того, у 1996–2004 роках редаговав цілорусинську новинку „Подкарпатська Русь”, многи матеріалы до газеты писав сам. Вун учасник перших п'яти Світових конгресув русинув. Не было такого сяточного вечора вадь стрічи у русинських обществах, де би вун не выступив (хоць би и накурто!) из одповіднов и усе інтереснов темов. Юрко и тепер єден из майактивных членув Общества А.Духновича. У свої 82 года и не мыслит за отпочинок. За сесе має од русинув честь и славу. А не так давно – у 2005 році – члены Общества назад го выбрали своим головов. Бо житя Ю. Думнича – се красний образчик, як треба жити: на хосен людём и Отцюзнині!

Юрій Думнич як делегат із Підкарпаття выступать 1997 року на 4. Світовім конгресі Русинів у Будапешті.

Фотка: А. З.

Юрій Думнич (перший зліва) у шпиталю почас візиту.

Фотка з архіву автора.

Олена ДУЦЬ, мол.

Перша нелем в краю

Кед бы-м скорше знала, же приде мі писати статю про IV Бієнале Лемківської/Русиньской Культуры певно на чысто інакшы дрібниці скерувала бы-м свою увагу. Дашто бы-м си записала, дашто бы-м ся підзвідала, а так, можу лем написати того, што ся мі в голові до тепер запамятало.

Може зачну од хвилі, бо през мою глупоту запамятала ся мі дост добрі. Скорше все на Бієнале крас світило сонечко і прото приїхала єм до Крениці в сандалах, без ниякохо теплійшого облечыня, а гев ся вказало, же не дост, же сонця нияк зза хмар не видно, то іщы до того ліє і студено як бы то был 27 марец, а не 27 май. І хоц хвиля вшыткых зачудувала, то Бієнале розпочало са як все – на креницьким цмунтері, зложыньом квітів на гробі Никыфора – Епифана Дровняка. Потім квітя зложено іщы перед поставленим влони памятником артисты і пак вшыткы, в розспіваным короводі перешли до Головной Пияльні, де проходила векша част імпрезы. Гев отворено выставки, а творцям вручено почесны грамоты.

Офіційні Бієнале отворил Ведучий Товаришыня Лемків Андрий Копча, привітал вшыткых гости, а пак Ведучий Світової Рады Русинів, професор Павел Р. Мафочій, вручыл Нагороду ім. Александра Духновича за літературну творчість Любці Сєфеді-Фалц, долголітній учытелці і талантливій поетесі з Хорвації.

Як перший на сцену вышол діточий ансамбль „Ластівочка” з Пшемкова. Мушу ся признати, же на музиці знам ся середньо, але споминаючы перший выступ „Ластівочки” пару років тому на михалівській сцені на певно можу повісти, же ансамбль скоро ся розвиват і звекшат свій рівен, думам, же то в головній мірі заслуга ведучой – Маргариты Гербут.

Так в перший, як і в другій ден vystупували тіж інчы ансамблі, медже інчыма: „Ручай”, „Яворина”, „Габурчанка”, „Пульс” і „Зоря”. Вшыткы артисты вказали ся з доброй стороны і барз подавали ся публиці, котра до остатнього місця заполнила салю Головной Пияльні.

З нетерпливостю ждано на выступ Театру ім. Александра Духновича.

Выставили они пєсу святой памяти Василя Турока „Прінцовы галушкы”. Іщы долго по їх выступі чуло ся прихильны коментарі і опінії о велькосты Театру і артистів.

Дост пізным вечером в реставтації „Венґерска Корона” розпочал ся літеракцій вечер. Русиньскы творці представили свою поезию і прозу. Вечер проходил в творчій і милий атмосфері, при пиві і музиці. А для тых котры хтіли си погуляти, молоды Креничане пришыкували забаву. Гев вшыткы, без взгляду на вік, танцювали і співали до білого рана.

О девятій рано в неділю мала своє засідання Світова Рада Русинів, а потім была проведена популярно-наукова сєсія на тему ситуації русиньской культуры в державах, де мешкают Русины.

По недільным концерті Презєс СЛ Андрий Копча офіційні закінчыл IV Бієнале Лемківської/Русиньской Культуры. Жаль было вертати домів, до штоденных справ, тепер мож си лем поспоминати, але думам, же два роки скоро митут і вшыткы зас стрітимо ся на V уж Бієнале.

РЕЗОЛУЦІЯ

зо засідання Світової рады Русинів 28. мая 2006 у польській Крениці

1. До Світового конґресу Русинів было прияте нове заступлїня Мадярьска – Асоціація русиньскых організацій в Мадярьску, яка зволила Штефана Лявинця за члена Світової рады Русинів.
2. Вшыткы членьскы оранізації мусять каждый рік платити членське 100 америцькых доларів. Тоты, котры організують в данім році засідання Світової рады Русинів, мають право пожадати о одпущіня членського.
3. Схвалює ся 500 америцькых доларів річно на фунґованя канцеларії Світового конґресу Русинів.
4. Світова рада Русинів схваює дотеперішнє діятельство ёго председа і жадать далшу активність на міжнародній арені.
5. Каждый мать додати председови Світової рады Русинів по два найважнішы проблемы, котры мають Русины в данім штаті, жебы їх міг декларовати на вызнамных стрічах з челныма представителями окремых штатів і европскых інштитуцій.
6. Треба глядати можности обертати ся за фінанціями до европскых інштитуцій і організацій.
7. Быв зволений двойчленный выбор (Георгій Фірцак і Штефан Лявинець) про глядана фінанчных можностей помочі з Европской унії.
8. Систематично ся повнять резолюції з восьмого Світового конґресу Русинів в польській Крениці і з посліднього засідання Світової рады Русинів у сербським Руськім Керестурі в році 2005.
9. Вітаме участь Русиньской оброды на Словеньску в роботі Світового конґресу Русинів, але лем в рамках асоціації іншых русиньскых організацій Словеньска. О тім ся мають договорити председа Русиньской оброды на Словеньску Владимир Противняк і председа Словеньской асоціації русиньскых організацій Александер Зозуляк до найближшого засідання Світової рады Русинів.
10. Главный організатор девятого Світового конґресу Русинів у румуньскім Сіґеті Георгій Фірцак буде в септембрі 2006 інформовати вшыткых членів СРР о точнім датумі 9. Світового конґресу Русинів.
11. До приправного выбору найближшого конґресу буде ся снажыти запоїти тыж православного і грекокатолицького священика зо Сіґету.
12. Найближше засідання Світової рады Русинів буде в януарі – марцу 2007 у Сіґеті в Румуньску.

О русиньских организациях у Мадярьску

Приятый в 1933 р. і модифікований у 2005 р. Закон о вольбах посланців меншиновых самосправ LXXVII говорить, же волити кандидатів за посланців мають право меншиновы цивільны організації. Приправуючі ся на вольбы до **Вседержавной русиньской меншиновой самосправы** (ВРМС), ся проаналізовало діятельство зареєстрованых у Мадярьску русиньских меншиновых цивільных організацій і тота інформація бы мала помочи русиньській громаді в об'єктивній орьєнтації.

Єднов з найстарших цивільных організацій у Мадярьску є **Організація Русинів Мадярьска** (ОРУМА), председом котрой быв і теперь назад є **Габрієл Гаттінгер**. В часі од 1998 до 2002 року, кідь Габрієл Гаттінгер был председом ВРМС, ОРУМА дістала од штату дотації в сумі 4 426 126 форинтів. За тоты грошы і при підтримці Фонду національных і етнічных меншин у Мадярьску (дале Фонд) ОРУМА выдавала місячник „**Русинський Живот**“ (зодповідный редактор **Габрієл Гаттінгер** а главна редакторка **Юдіта Кішша**). Часопис ся обявує рідко, нерегулярно, не посылал ся членам общіны а редакція не годна была дати вырахунок фонду за скельтованы грошы, што од нёго дістала. Скоро часопис щезнув, а редакція і заснователь ОРУМА зістали довжны фонду.

Іщі в процесі аґонії „**Русинського Живота**“ нагло ся зродив у будапештській меншиновій самосправі новий часопис „**Русинський Вістник**“ (зодповідна редакторка **Юдіта Кішша**, главный редактор **Тібор Міклош Поповіч**). Обидвое – заснователі і активісты ОРУМА. „**Русинський Вістник**“ у мадярьских меншиновых медіях здобыв собі славу „неперіодічного періодіка“, але з місячного часопису ся став двоймісячником і закінчив свою екзистенцію в авґусті з пожеленєм „**Приятных Великодных Сят!**“ (цітуєме журнал „**Русинський Вістник**“, річник VI. ч. 4-5, апріль-май, 2004).

О роботі ОРУМА не маме інформації, позванки за послідні три роки на акції не діставали сьме і русиньска громада в Мадярьску не знає о подіях повязаных з ОРУМА, бо організація не екзистує. На VII. Світовім конґресі Русинів у Криніці в юні 2005 року ОРУМА была представлена єдним членом місто десятёх, о председови ОРУМА і представителёви Світовой рады Русинів із Мадярьска Габрієлови Гаттінґерови офіціально ниhto ніч не знав. На конґресі была выбрана нова Світова рада Русинів як выконный орґан СКР, який очелив професор П. Р. Маґочій. Односно просьбы Асоціації, Світова рада Русинів 20. 9. 2005 р. узнавать Асоціацію русиньских організацій в Мадярьску. Місто ОРУМА, Будителів, Вседержавного союзу Русинів Мадярьска, у Світовій раді Русинів Мадярьска представлять **Асоціація русиньских організацій в Мадярьску**.

О діятельстві общества „**Будителі**“ (председа **Тібор Міклош Поповіч**) не маме інформації.

Русины в Мадярьску уж довго не чують о акціях і роботі **Вседержавного Союзу Русинів в Мадярьску** (председа **К. Жупан**) і **Русиньского молодежного общества** (председа **Тібор Терек**). Русиньскы меншиновы організації суть смутны з того, же міджі нима вшелякы формації екзистують лем на папіру.

Віра ГІРІЦ, председкыня ВРМС

Діятельство Вседержавного общества русиньской інтелігенції А. Годинки (ВОРИАГ)

ВОРИАГ было заложене в новембрі 2002 року а офіціально главным судом Будапешті зареєстроване у 2003 році. Общество зареєстроване як вседержавна общехосенна організація. **ВОРИАГ** заложили: Др. Ласло Годинка, проф. Др. Іштван Удварі, проф. Др. Антоній Лявинець, Др. Маріанна Лявинець, Ёлана Стриньска, Др. Томаш Бубно, Др. Атаназ Фединець, Віра Гіріц, Др. Янош Сабо, Тібор Боніславський, Др. Штефан Лявинець, Др. Каталина Піріді.

Цілі общества:

- Штудовати духовно-інтелектуалне наслідство Антонія Годинки, найти і позбери ёго рукописны матеріали і детално їх опубліковати.
- Сокотити русиньску ідентіту в области культуры, робити выскум в области общіх корінів мадярьской і русиньской культуры.
- Слідовати і хранили традиції і культурне наслідство Русинів у Мадярьску і за границями.
- Орґанізовати педаґогічне і лекторське школованя, конференції, выставкы і концерты.
- Приправлєвати і росшырєвати знамы обекты.
- Приімати поміч споза границі і хосновати ей про досягнуты поставленых цілів.
- Підпоровати научну роботу Русинів дома і за границями.
- Інформовати Русинів о меншиновій політиці Европской унії.
- Підпоровати школованя і формацію русиньских лідрів.
- Засновати русиньський етноґрафічний музей.
- Выдавати річно календарь-алманах і шырити го.
- Выдавати учебники, книжки, накручовати фільмы.

Секції: лінгвістична, літературна, медічна, історічна, педаґогічна, музикологічна, церковна, вытварна, женьський клуб „**Рускыня**“, молодежна, кіно-відео.

Председа: **Проф. Др. Антоній Лявинець**, заступця: **Др. Атаназ Фединець**, таёмник: **Ёлана Стриньска**.

ВОРИАГ активно бере участь, главно на духовно-інтелектуалнім полі, што ся проявлять у выдаваню сучасной русиньской літературы. Почінаючи од першого чісла (октобер 2003 р.), общество активно підпорує новинкы „**Русинський Світ**“. У 2004 і 2005 році **ВОРИАГ** было выдавателём **Русиньского календаря-ама-**

На єдній із научно-популярных конференцій, котру приправило Вседержавне общество русиньской інтелігенції Антонія Годинки.

наха, підпорило музичний проєкт „Вручание“ (автор Іван Керецман) і „Історію Подкарпатської Руси“ (автор Димитрій Поп).

Общество каждый рік організує ведно з ВРМС научно-популярні конференції на честь Антонія Годинки. Активно роблять секції, главно музикологічна. Квартет А. Годинки під дірігованєм Тібора Боніславського виступають на многих русинських святах, на сторінках „Русинського Світа“ мож было читати статі о музичній культурі Підкарпаття од Тібора Боніславського і о духовній музиці Підкарпаття автора Томаша Бубна.

Робота женьского клубу „Рускыня“ має окреме місце в нашім обществі. Дякуючі активності **Єланы Стриньской, Валерії Мориляк і Др. Маріанни Лявинець**, у клубі все суть інтересны лекції, збирають ся матеріали і інформації, росте число членів, а што найглавніше, дітём ся передають скарбы нашої культури.

ВОРІАГ было організатором многих выставок і харитативных концертів, має тісны контакти з ВРМС і з могыма русинськыма меншиновыма самосправами, з цивільныма організаціями в Мадярьску: Обществом русиньской культуры, Фондом „За Русинів“, Фондом „За спасеніє деревяных скарбів Підкарпаття“. Внаслідку той сполупрацы русиньскы організації в Мадярьску ся зєєдинили і выгорили Асоціацію русиньских організацій в Мадярьску (АРОМ).

Членове ВОРІАГ проявили активіту при організованю русиньского музею і русиньской бібліотеки, котры заложило ВРМС.

Узнанєм роботи ВОРІАГ є тот факт, же лавреатами Премії А. Годинки ся стало 8 людей із 13 заснователів общества.

Др. Штефан ЛЯВИНЕЦЬ

Фонд „За спасеніє деревяных скарбів Підкарпаття“

Міжнародный фонд „За спасеніє деревяных скарбів Підкарпаття“ був заложений в януарі 2003 року. Їго председом є **Др. Александер Купар**. Кураторіум творить пять людей, де двоє суть із Підкарпаття. Цілем фонду є обернути увагу на сакралну деревяну архітектуру Підкарпаття, яка представлять світову цінність в рамках рештаврованих і конзервованих работ деревяных храмів. З тым цілем був сформований проґрам, в рамках которого ся роблять

Члены Кураторія Фонду „За спасеніє деревяных скарбів Підкарпаття“ на пріяту в уряді Ужгородьской грекокатолицькой єпархії. Друга зліва – таємнічка фонду Др. Маріанна Лявинець

выскумы, увага ся обертать на найвеце пошкоджены храмы, на організацію работы.

Выслідки той работы, котров ся займають А. Купар, были представлены на міжнародній научно-практичній конференції „Став і проблемы захраны скарбів деревяной архітектуры Підкарпаття“ в Ужгороді 29. 4. 2003 року.

За три roky была зроблена велика інформачна работа. Были зроблены рекламны пошкартки, зорганізованы три фотовыставки, 2 конференції (у Ваці і Будапешті), 3 харитативны концерты (2 в Будапешті, 1 у Ваці). За пінязі з концертів была часточно оправлена церков в селі Гукливе. Спеціалісты фонду зробили 7 експедицій по Підкарпатю з цілем выскому ставу деревяных церквей. Были в таких селах, як: Сокрыніця, Крайниково, Данилово, Буковці, Гусный, Кострино, Суль, Черногорова, Ужок, Колочава, Негрово і іншы. Із 118 днесь екзистуючих церквей є выбраних 20, котры потребуєть найвеце помочи. Є пригитовеный план фінанцованя церквей, што потребуєть поміч. О роботі фонду реґуларно інформуєме в часописі „Русинський світ“, вдяка котрому ся подарило притягнути многих активістів. Главнов задачов про сполупрацовників фонду є забезпечіти грошы на тоту роботу. Фонд ся обертать на вшыткых з просьбов, хто узнавать вызнам тых памятників про европску культуру, ний підпорить тоту благородне діло.

Др. Маріанна ЛЯВИНЕЦЬ, таємнічка Фонду

Общество русиньской культуры

Общество русиньской культуры было заложено в 2003 році із цілем захранити традиції, культурне наслідство Русинів у Мадярьску і Русинів, што жыють за границями. Шкода, же попереднє общество ся не занимало адміністративнов і фінанчнов работов, не брало часть в конкурзах на ґранты. Зато не было грошей на підпору культурных акцій, роботу фолклорного ансамблю і под. У 2005 році председа общества одступив із своєю функції. Громада выбрала новый выбор, председкынєв которого ся стала **Ольга Сільцер**, таємником ся став **Іштван Гомокі**. Выв зроблений проґрам, основныма пунктами которого суть: участь в конкурзах в 2006 році, організованя культурных акцій, участь у приправі і зорганізованю научных конференцій, літературных вечорів, концертів, присвяченых памятным датумам.

Вдяка підпорі общества, од 2003 року фунґує **Русинський фолклорный ансамбль**. Є єдным з многих колективів у Мадярьску, який презентує автентічны русиньскы народны співанкы.

Ансамбль творять: **Др. Янош Сабов, Єлана Стриньска, Григорій Демян. Солисты: Ольга Сільцер, Анна Кедик, Николай Михальцо.**

Ансамбль виступає скоро на вшыткых культурных акціях, які організує Вседержавна русиньска меншинова самосправа, цивільны русиньскы організації. В маю минулого року ансамбль виступив на єднім з найбівшых свят, на Народнім святі Русинів у Мадярьску в Будапешті, в концертній салі Фонду мадярьской культуры. Як усе, ансамбль мав великий успіх, бо русиньскы співанкы знає много Русинів, і они жыють в сердці каждого справного Русина.

Уж ся стало традицією, же колектив приймаєть участь на святі Дня Ракоція в Демрєві. Каждый рік на позваня председа Русиньской меншиновой самосправы Демрєва Ласлоа Чигеля фолклорный ансамбль концертує на святі, котре мать вызнам як про

Виступаючі на одній з культурних акцій члени
Общества русиньской культуры – Николай Михальцо і
Ольга Сілицер-Ликовіч (председкыня).

Мадярів, так про Русинів. Публіка тепло приймає ансамбль, підспівує му. Ансамбль часто кличуть на свої культурні акції меншинові самосправи окресів Будапешту. У 8. будапештським окресі на позвання Русиньской меншинові самосправи ансамбль в теплій атмосфері виступав перед гостями, котрі пришли на презентацію Календаря-алманаха 2005.

Ансамбль є систематичним учасником народно-стихотворних фестивалів 5. і 6. будапештського окресу, де виступають і інші меншини тих окресів.

Верхом виступу ансамбля у 2005 році був концерт на святі Різдва в Мучоню. Мож повісти, же то було достойне закінчення плідного року в житті ансамбля, бо то свято об'єднує людей і має важне послання – наповняти серця людей радощів і ласков.

То була стріча Русинів з Мадярська, Словеньська і Сербська, де вшиткі доведна співали русиньські співанки і колядки, де ся потвердило, же Русини суть, жыють, співають свої народні співанки на ріднім языку, котрий дістали од своїх предків.

Ольга СІЛЬЦЕР-ЛИКОВІЧ,
председкыня Общества русиньской культуры

Фонд „За Русинів“

Фонд „За Русинів“, заложенный ВРМС, був зареєстрований Главным судом 9. фебруара 2000 р. За голову був зволнений **Габріел Гаттінгер**. Од 2000 до 2003 року фонд не фунґовав. У фебруарі 2003 року зволнена обща громада ВРМС обернула ся на веджіня фонду з просьбов одовздати ей документи і повномочность фонду (бо заснователем фонду є ВРМС). Одповідь до децембра 2004 року не пришла. Обща громада на своїм засіданю 10. децембра 2004 року вирішила захаранити фонд і обновили його веджіня.

Нове веджіня фонду „За Русинів“: председкыня **Віра Гіріц**, **Донат Легел** – представитель фонду (таємник), выконный выбор: **Янош Кожняньський**, **Андрей Ілько**, **Андраш Ш. Бенедек**, ревізна комісія: **Андрей Фізел** – председкыня, **Шандор Бара** і **Шандор Барта** – членове.

Главным цілем фонду „За Русинів“ є захаран русиньского языка, культуры, народных і релігійных традицій, матеріална підпора школованя русиньской молодіжи, розвой і посилення контактів з русиньськими общинами за границями.

Фонд „За Русинів“ ведно з ВРМС і членами Асоціації русиньских цивільных організацій Мадярська планує поставити памятник греко-католицьким священникам-віромученикам, жертвам сталінських репресій і ануляції Мукачевской греко-католицької єпархії (1949) у Маріяповчі. В серпні 2005 року посланці ВРМС взяли участь на путі в Маріяповчі, бісидовали з місними органами і выбрали місто про памятник. Дякуємо вшитким важным Русинам, які послали свої пожертвованя на фонд „За Русинів“.

Віра ГІРИЦ,
председкыня Фонду „За Русинів“.

Часть членів Фонду „За Русинів“ при памятнику Ісуса Хріста, в першій ряді пята зліва председкыня фонду – Віра Гіріц.

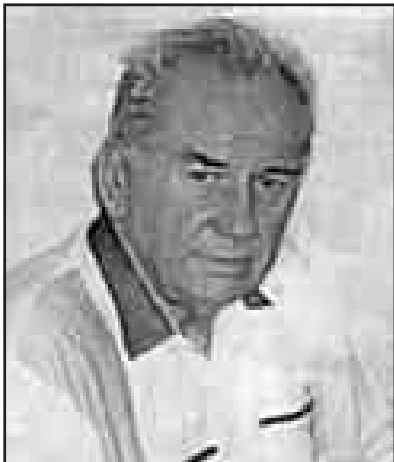
Русиньске цивільне общество „Єдинство“

Русиньске цивільне общество „Єдинство“ было зареєстроване в области Боршод-Абауй-Земплін у літі 2005 року (председа **Міклош Чічварі**, заступця **Тібор Уєцький** і **Борбала Маєрний Жебеші**). Главными цілями общества є представити інтереси Русинів регіону через гранты Европской унії.

(Скорочене і перетлумачене до варіанту русиньского языка на Словеньску редакцію Русина.)

ХРОНІЧАР РУСКИХ СЕЛІДБОХ

(Интерв'ю з нагоди 70-рочниці життя Мирона Жироша)

Публіциста Мирон Жирош, котри 1. юлія 2006. року преславел свій 70-рочни животни ювілей.

Мирон Жирош наш познати новинар, публіциста и наукови вигледовач того року 1. юлія преславел свой 70-рочни животни и роботни ювілей. Жирош написал велі кніжки о нашей прешлосци и ше першому поспіше-ло реконструова-нашо селідби, а опробовал ше и у литературних жанрах. Вон и нешка ище вше активно вигледує докумен-ти о нашей прешлосци. Тих дньох зоз друку вишла и

інтереснтя кніжка „Хронічар рускей души“. О його творчости и живоце.

• „Хронічар рускей души“ указатель библиографийних податкох о Вашей творчосци и живоце. По чим ше вона розликує од прешлих?

– Кніжка, хтора праве вишла зоз друку, результат писаня других людзох, новинарох, науковцох, критичарох о моєй роботи и тих, хтори на одредзени способ представили и презентували в явносци мойо діло. Кніжка ма штири своей часци. У першей часци ше бешедує о моїх обявєних кніжкох. У другей часци представена моя био-библиография, тото цо сом тоти трицець роки обявйовал и у нашей преси, у наукових зборнікох и вшадзи у иноземстве. Треца часц у кніжкє бешедує о моєй роботи у новинарстве, дзе сом препровадзел коло трицець роки. Правел сом рижни емисії и ту дати одгук на тоти мойо емисії, доставанє дружтвених и колективних припознаньох. Штварта часц то материали цо писали други о мене. То слово и о новинарских написох у нашєй преси, мадярскей, словацкей и українскей, шицко тото цо сом могол пренайсц.

• Удало ше Вам реконструовац нашо миграції прес популярни радио-емисії „Давно, давно то було“ и кніжки. Кельо сцелосци и кельо витирвалосци було потребно у тей роботі?

– Проблематики нас, Руснацох, нашому идентитету и звайовану на тим подручч нашєй Горніці сом пошвещел 30-40 роки свойого живота. Перше сом як новинар дознал як зме ше ширєли до Сриму, Шайкашскей Славонії, Посавини, до Босни а потим сом преучел и одход до Америки. Кед сом почал робитц у радио, убишол сом мадярську Горніцу, словацку Горніцу, закарпатську Горніцу, бул сом и у Румунії, а вигледовал сом и у Польскей. Мойо вигледованя презентовал сом и у кніжкох и у радио-емисийох „Давно, давно то було“. Емисії були интересантни, людзе их прилапєли, бо могли зоз живим словом чуц о себе як жию ту, а тиж так як жию и у одалєних крайох на Закарпатю. Труду требало, але я любопитливи человек. То не була моя роботна обовязка, але гоби, любов. Претворел сом роботу до задовольства и результат у тим цо сом обявєл, а дацо ище, кед будзе правда, обявим.

• Гвари ше же у прешлосци записана и будучносц. Яка по Вашим думаню наша будучносц?

– Кед ше огранічїме лем на нас ту, у Панонії, легко дац одвит. Нас ту пре два або три причини каждого року єст вше менєй. Ми у єдним демографским паду, а то видно зоз прикладу же дакади Руски Керестур мал 50 – 60 дзеци у

першей класи основней школи, а того року думам же будзе єдно одзелєне. Не жадам давац нияки прогнози, бо ше вельо може у медзичаше премєнїц. Друга причина то одход младих людзох зоз нашого подруча. Штварти одход, як я навалал, то інтелектуална миграция, бо здрави и млади людзе одходза до швета и Руски Керестур остава без подрустку. Керестур нешка валал старих людзох. Медзитим, не треба буц песимиста. Ми и таки яки зме треба жеби зме жили на достойним уровню, буц приклад и у образованю, и у культурней діялносци, у шицким цо шлїдзи у надбудови. Наша популяция ше указала як барз витална и схопна и способна. У своєй кніжкє сом неслучайно написал же зме малочислений а вельки народ. Ми мали шицко тото цо мали и вельки народи у своєм ограніченим просторе. Верим же и нашо людзе спознаю же ми нешка не тоти цо ше ту дзелїме. Дзелїдби треба рушиц набок и творїц єдинство и укзаац ше як єдна європска здрава моц.

• У Ваших кніжкох єст емотивносци, ту „Поема о Руснакови“, або кніжка „Мили сину мой“. Маце и литертурни претензії, чи то бул лем вилет, оддых?

– Себе наисце тримам за хронічара. Нігда сом нескел буц писатель белетризованих творох. Медї у котрих сом робел, вимагали обрацєнє їу своєм читачом, слухачом на иншаки способ, не сухопарно фактографски. З нагоди прєслави 250-рочниці од присєлєня, понукнул сом белетризованши текст хтори обявєни на радио у 25 емисийох Культурней панорами, а валал ше „Надїя под цудзим небом“, бул написани у шлєбодним стиху, а емитованє зоз музику. Читал го колеґа Михайло Биндас на найвисшим уровню и тот колаж бул инспирация велїм и велї ми предкладали жеби ше тото друковало кніжку. Нїяки литературни амбиції сом ту не мал.

• Того року у юлію прєславєли сцє 70-роки живота. Зоз найновшу кніжку заокружена Ваша творчосц, маце у планє ище обявйовац?

– Конца нєт. Почал сом єдну роботу котра уж 80 одсто поробєна. Мой проєкт „Бачванско-сримски Руснаци“ предвидзєни у сєдем томох. З виходзєньом шєстого тому, того року ище остал висц трєци том, жеби ше зявєл и сєдми том. Тоти два томи звєкшини и написани. Медзитим, людзом вше хиби початок, вше ше шпотає на першей ґарадичи. Вше ше врацає на питаня – хто зме и цо зме. Обрабям тематику нашого присєлєня ту, до тих крайох. Мам намиру писац кніжку „Горніца бачванско-сримских Руснацох“. Процєс реформациї, хтори ше одбул уж у 16. вику залапєл и наш народ и подзелєл го, бо зоз виру ишла и народносц, та якєй вири бул пан, такєй були и його людзе. Медзитим, людзе бешедує „так исто“ як и ми, єдни римокатолики, други євангєлисти, а людзе исти, исти писні, мєна, шицко исте. Валал од валала на 4 километри. У тей кніжкє бим сцєл указац на вєлькосц нашого народу хтори ше прєсцєрал так повєсц, од Татрох, у Мадярскей по Дебрецин, по Чарнє морїо, а шмєлши ше поєдинци спущовали на юг, дзєкуючи нєщєсцєм, лєбо войном, лєбо природним нєпогодом, прє котри мушєли сцєкац. Кед пошлєбодзи здравє попрубуєм того на єдєн слїковити способ прєзєнтовац нашим людзом жеби мали єдну реалносц без нєпотребного шпотаня котрє ше и дзєнь – нешка случує.

Мирон Жирош, як гварєл, ма прєд собу ище обовязки и задатки. У його новинарскей торби, хтору вшадзи ноши зо собу, поскладани велїкї папєри и документи котри го цагаю на драгу, по шлїдох наших прєдкох.

Мали одступаня од видзенего

Попри керестурски на ревиалним концерту ансамблх наступили осем КУД зоз, так повесц, шицких наших местох, як и госцюючи ансамбл „Краснобродчанка“ зоз Словацкей. Миклошевчане и Новосадяне заш лем, найзамеркованши.

В суботу вечар 1. юлия, у дворе ОШ и Г „Петро Кузмяк“ континутет 45. „Червеной ружи“ предлужени зоз ревиалним концертом ансамблх под назву „Наштред широкей ровніни“. Привитуючи присутних Боян Пайтич, председатель Вивершеней ради АП Вйовдини гварел:

– У держави у котрей ридко котра институция и манифестация тирва длужей як даскельо роки и у котрей ше може случиц же зашпице у єдней форми держави, а пребудзице ше у другей, 45. барз длуга традиция. Я жадам у мено Покраїнскей влади подзеквац шицким тим лядом котри зоз своїм ентузіазмом, роботу и енергию допринесли жеби ше так длуго утримала така важна манифестация.

Єдна од основних улогах Покраїнскей влади то праве очуванє європских вредносцох котри источашнє и вйоводянски вредносци. А найважнєйша європска вредносц то мултиязычност и мултиетничност. Прето ми союзніки шицким тим котри робя на тим задатку.

Русинска национална заєдніца наисце єдна зоз найстарших у Вйоводини. Нє мож задумац Вйоводину без рускей, мадярскей, словацкей, румунскей заєдніци... Нє мож задумац Вйоводину, окрем лем як реґію, єдинствену у Европі зоз 6 урядовима языками, зоз специфичним културним амбиєнтом, зоз менталитетом котери наклада обязку почитованя других и чуваня специфичносцох шицких народох котри ту жию. Прето я жадам вельо щесца шицким учашніком на тим фестивалє и обецую же Покраїнска влада будзе и у будуче mocno потримовац тот фестивал – гварел Боян Пайтич.

Попри керестурских, на тогоричним ревиалним концерту ансамблх наступили осем КУД зоз скоро шицких наших мес-

тох (того року не наступели лєм Дюрдьовчане), як и госцюючи ансамбл „Краснобродчанка“ зоз Словацкей республики. Од наших братох споза Дунаю медзи першими наступил КУД „Яким Говля“ зоз Миклошевцох а потим ше на бини шорovali: Дружтво Руснацох зоз Суботици, КПД „Дюра Киш“ зоз Шицу, КУД „Др Гавриїл Костельник“ зоз Кули, КУД „Петро Кузмяк“ зоз Нового Орахаова, Мішана група КПД „Карпати“ зоз Вербасу, КУД „Жатва“ зоз Коцура, Фолклорни ансамбл Руского КПД зоз Нового Саду, як и госци зоз Красного Броду у Словацкей.

Обши упечаток же на Концерту од шицких учашнікох Миклошевчане и Новосадяне найвеце одступели од видзеного так же їх наступи були єдни зоз найзамеркованших, не рахуючи ту вшлияк наступ наших братох зоз Словацкей, котри ше представели публики зоз вецей писнями, або лепше повесц, вецей верзиями писньох зоз гевтих крайох. А кед зашпивали „Многая літ“ публика их цело поздравела зоз ставаньом на ноги.

Руководителе проґрами були Владимир Бесермині и Михайло Зазуляк. Автор конферанси Владимир Бесермині, а водителе Івана Рац и Владимир Бодянець.

Ютрэдзень после законченей „Червеной ружи“, 3. юлия, ансамбли зоз Словацкей республики – госци тогорочного фестивала отримали целовечарши концерт у Велькей сали керестурского Дома култури.

Керестурци ище раз видзели музично-фолклорни ансамбл „Краснобродчанка“ зоз Красного Броду, шпивацку групу „Лелия“ зоз Гуменого и оркестер и солошпивачох „Камяна“ зоз Медзилаборцох. Попри шпиванкох, тераз вельо вецей як на „Ружи“, „Краснобродчанка“, виведла и интересантни музично-сценски приказ давного народного звичаю – „Ставянє майского древка“.

Особни легитимациї на руским и сербским языку

Представителе националних меншинох, котри у кнїжках народзених уписани на мацеринским языку, початком априля 2006. року ознова годни гледац двоязични особни легитимациї – виявел Покраїнски секретар за права националних меншинох Тамаш Корхец. До тераз ше могло правиц особну легитимацию лем на єдним языку – сербским, або языку националней меншини. Закон о урядовим хаснованю языка зоз 1991. и 1992. року дава право националним меншином на видаванє двоязичних документох у штрєдках дзе ше їх мацерински язык хаснує урядово. Двоязични особни документи ше не видавало на мацеринским языку у велїх местох дзе жию национални меншини, а особни легитимациї були вписани на сербским языку. Закон о зашити правох и шлєбодох националних меншинох оможлівує же би ше явни документи, урядова евиденция и збирка особних податкох мєнох були на мацеринским языку, але и то ше часто, пре хто зна яки причини, нє робі. Председателе националних меншинох нє годни достац двоязичну особну легитимацию кед су до кнїжки народзених нє уписани на мацеринским языку. Тамаш Корхец гвари же окончени розгварки зоз Министерством правди же би ше убудуче у судох вецей обезпечовало роботу представитєлом националних меншинох на роботни места судийох, приправнікох правнікох и прекладатєлюх. Покраїнски секретар за права националних меншинох акцентує на потреби же би ше моцєло довириє гражданох представитєлюх националних меншинох и полициї. Иснує догварка покраїнских власцох и сербского Министерства нукашніх ділох же би ше шицки, котри законча основну школу на мацеринским языку, а заинтересовани су уписац ше на полицийну академию, оможлівело покладац примаци испити на языку националней меншини.

ЛАУРЕАТ ВЛАДИМИР БЕСЕРМИНІ

Лауреат награди „Искри култури“ за 2005. рок – Владимир Бесермині.

Высоке вйоводянске припознанє „Искри култури“, хторе ше додзелює од 1972. року организациєм, або поєдинцом, за окреме доприношенє у култури, спомєдзі 10 добитнікох, достал и наш писатель, професор гімназиї и културни діяч Владимир Бесермині.

Припознанє ше додзелює по 34-раз, а достали го Милош Арсич, историчар уметносци у Новим Садзе; Срдян Илич, филмски и телевизиїни роботнік з Нового Саду и председател Здру-

ження филмских и телевизиїних роботнікох Вйоводини; Милан Радулович, секретар Музичней младежи Нового Саду од 1984. року хтора зоз його закладаньом обновила Фестивал Новосадских музичних святочносцох; Слободанка Рац, уметнічки директор Сербского културного центра „Вук Караджич“ з Бачкей Тополї; Франия Петринович, писатель, литературни критичар, видавател з Нового Саду; Др. Глигор Попи, професор исторії, педагоґ и културни діяч зоз Вершцу; Светислав Шлюкич, подобови творитель, член Здруження уметнікох Вйоводини з Вербасу; Архив Вйоводини зоз Нового Саду и хор „Коча Коларов“ зоз Зренянину, хтори основани 1996. року и означує 40-рочницю и-

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА

Однесли краянам кус домовины

Фолклорный колектив ШАРІШ, котрый фунгує уж єденадцятий рік при Основній умелецькій школі Мікулаша Мойзеса у Пряшові, не треба любителям фолклору спеціально представляти, бо од свого vzniku він перешов путєв прудко зростаючої популярности. Може менше знамый є факт, як ся тот колектив творив, хто був при єго початках і як ся стало, же поступно здобыв добре мено нелем на выході, але і за границями Словеньска, докінця і Европы. Минулого року ся подарило довше плановане турне по Японьску, того року ся колектив запрезентовав в Споєных штатах америцьких, одкы ся вернув лем перед пару тыжднями. Тото дало імпульз на стрічу з ведучім колективу Йо-зефом ПІРОГОМ і, як пан Пірог з давков гумору повів, „молодым говорцєм“, але главно талановатым танечником і співаком Лукашом ГАРБЕРОМ, студентом гімназії в Пряшові, котрый ся за „великов млаков“ міджі краянами міморядно успішно запрезентовав.

Як на інших місцях, так і в Л. Лоренц Конвекшин Сентр успішно выступив колектив з Пряшова – Шаріш із своїм солістом Лукашом Гарбером. • Ведучій фолклорного колективу Шаріш – Йозеф Пірог (зліва) зо своїм вихованцєм, солістом-співачом, котры дістали і оцініня на музичнім фестивалі.

● Лукаш, як вызерало ваше турне по США, як вас там прияли і главно який одзвиз подля тебе був на програм, з котрым сьє ся запрезентовали міджі краянами?

– До Америки сьє были позваны на основі довгорічних контактів із колективом СЛАВЯНЕ, котрый діє при Карпато-русиньскім обществі в Піттсбургу і котрый уж дакілько раз навщівив Словеньско. Послідній раз то было минулого року, кідь на Словеньско із своїм ведучім Діном ПОЛОКОМ пришло понад 80 людей – членів колективу і їх родин, котры реґуларно приходять на Словеньско і глядають місця, одкы походили їх предкы. Суть то барз сердечны люде, котры з великим ентузіазмом ся интересують, але і презентують звыкы, фолклор своїх предків, передають го з покоління на покоління і так ся тримають ведно, чують, же приналежать ку собі. Наша навщівка была мотивована двома визначныма юбілеями. Першым были 50. народенины фолклорного фестивалу народностных меншин в Піттсбургу, на котрый сьє были позваны за народностну меншину Русинів, другим, не менше визначным, были 30. народенины фолклорного колективу СЛАВЯНЕ, з котрым сьє надвязали приятельскы односины. В Америці сьє мали доведна 15 выступлєнь, з того 7 было прямо на фестивалі в Піттсбургу. А як нас прияли? Треба повісти, же місто Піттсбург є мултікултурный центр многих народностей, котры жыють в штатах Пенсільванія і Огає. Представив ся там фолклор Чіны, Японьска, Булгарьска, Польска, Хорватьска і многы далшы, но не хыбив ани русиньскый, бо лем в самім Піттсбургу жыє коло 100 тисяч людей, предкове котрых мають русиньске коріння. Каждая народность собі там нашла свое, своему сердцю близке. Нас прияли барз сердечно, думам же і зо спонтанным интересом о русиньскый, але і шаріський фолклор, з котрым сьє выступали. Далшы нашы выступлєня были по містах Мерцер, Еріє, Джонс-товн, Янгс-товн, Клівленд.

● Як ся о Ваше перебування постарали главны організаторы той „екскурзії“ – Дін Полока і єго отець Джек Полока, котры мають коріння на Словеньску, конкретно в Гуменьскім Рокытові, а по маминій лінії в селі Шумяц, і заслугов котрых ся утримують в Америці традиції славянських предків – Были сьє надміру спокійны, зато бы єм хотів і тов путєв вшыткым од сердца подяковати. Як высшеспомянутым отцєви і сынови Полоковым, так і родинам, у котрых сьє перебували і де сьє ся барз добрі чули. Нашы контакты переросли до фаміліярности, спознали сьє ся як люде. При нашім одході на летіску ся заблїсла в оку неєдного і слїза, обіцяли сьє сі, же ся не видиме послідній раз.

● Лукаш, окрем того, же єсь добрі репрезентовав Словеньско, але і нас Русинів міджі краянами в Америці, дізнали сьє ся, же твій успіх був оцінений і понуков на річне студійне перебування в Піттсбургу в штаті Пенсільванія, што є з боку краянїв велике ґесто, а же докінця хотять з тобов надвязати сполупрацу в области фолклору.

– Є то так. Окрем доброго знання анґліцького языка єм, думам собі, заїмпоновав і своїма соло-выступами, также сполупраца із СЛАВЯНАМИ бы была хосеннов про обидва боки. Тота понука про мене много значить, реалнов ся стане може аж од далшого школьського рока, бо выбавлєня вшыткых документів забере даякий час, также чет-

вертый річник гімназії бы ём мав скінчити в Америці. За то хочу подяковати Дінови Полокови, котрый про мене в тім ділі много зробив і іщі робить. Є то ужасный чоловік. Окрем мене така понука є актуална і про дві дівчата – Вікторію Яворську і Марію Поточнякову.

Малу сонду до історії фолклорного колективу ШАРІШ нам зробив чоловік, котрый був при ёго зроді і успішно го веде дондесь. Фолклоріста, музикант Йозеф ПІРОГ дістав добру ідею – учіти на Основній умелецькій школі нелем гру на музичных інштрументах, але приправлєвати, давати основи, будучім співакам і танечникам фолклорных колективів а притім мати і властный колектив, котрый бы презентовав выслідкы своїх штудій. Зачаткы не были легкы, было треба ходити по школах і здобывати про свій замысел талантованы діти:

– В тім ділі мі барз поміг бывший шеф Шарішану Янко Салока, великий ентузіаста і любитель фолклору. Ведно сьме ходили по школах, выбирали дітей, пересвідчали родічів. Діло ся подарило а выслідок видите на властны очі, – говорить Й. Пірог.

● **А як то є днесь? Треба ходити по школах і агітовати за фолклор, або інтерес молодой генерації ся обер-тати ку традиційным цінностям наших предків, т. є. і к фолклору?**

– Видить ся мі, же інтерес о фолклор мать нарастаючий тренд. Є то але о тім, же każde діло, до котрого ся чоловік пустить, треба робити наповно, дати до того вшытко. З дітми треба робити так, жебы то было про них атрактивне, жебы ся на тоту роботу тішыли, мали з нёй радість. К атрактивности бесспорно припомогли і нашы выступліня, а то нелем тоты в Японську ці в Америці, котры суть про діти яковсь одмінов за їх добру роботу, але тішать ся і на фестивалы по наших селах, де выступають про своїх родічів, бабкы, теты, сусідів... Найновше нас чекать путь до Польска, де, так як каждорічно, ходиме выступати на Лемківску ватру на чуджїні до Михайлова.

● **Вернийме ся к вашому заморському турне. Як го оцінюєте Вы, або на што забыв „молодой говорця“ колективу Лукаш?**

– Представили сьме там фрагменты з русиньского і шаріського фолклору і думам, же темперамент, котрый выжа-рєвали нашы молоды танечники і співацы, ся переніс на вшыткых позерателів. Найвеце ся любили танці зо Шумяца. Мило нас несподівали і потомкове родаків із села Баєрівці коло Пряшова, котры, жыють в Клівленді. Як ся дізнали, одкы приходиме, барз нас обчековали і по выступліню – про них сьме спеціално приправили танці з Баєровець і околиці. Несподівали нас пікніком у природі, котрый про нас пририхтовали і барз ся нам тішыли. Взникла ту така спонтанна і неформална атмосфера, котра і нам дала почути, же сьме пришли к своїм. І ту ся надвязали приятель-ства, котры наісто нашым одходом не зникнуть.

Што ся тыкать навщівы Піттсбурґу, треба спомянути, же місто Піттсбурґ є дружобным містом Пряшова уж да-кілько років, также у звязи з тым нас прияв і приматор міста, котрый нам передав Проголошіня про пряшівского приматора, або документ о далшій сполупраці тых двох міст, главно на уровни культурной сполупрацы, бо якраз в місті Піттсбурґ є зосереджена велика сила краянів зо сел коло Пряшова, Стрпкова, Свідника, але і Гуменного, Мі-джілаборець, Старой Любовні.

Фолклорный колектив ШАРІШ, спонзором котрого є фірма АґРО МІЛК, мать за собов єдну з найвызначніших, але і з найатрактивніших екскурзій. Своім краянам однесли за море тото найцінніше, што могли – кус домовины. Окрем незабытних зажитків собі у своїх сердцах принесли домів чутя сполуналежности, котре собі дома може ани не усві-домили. Карпато-Русины в Америці їм вказали, як є про чоловіка важне не перервати коріня з минулостєв, бо на минулость надвязує наша будучность, од нёй залежить богатство нашего далшого бытя. Таку сполуналежность к своїй народности можеме нашым краянам в Америці лем завідіти.

Фоткы авторкы, з архіву Лукаша Гарберы і Йозефа Пірога

Успішний фолклорный колектив ШАРІШ Мілк Аґро Основной умелецькой школы М. Мойзеса в Пряшові.

THE RUSYN LANGUAGE: RECENT ACHIEVEMENTS AND PRESENT CHALLENGES

Introduction

The Rusyn language is considered one of the newest Slavic literary languages. Together with Russian, Belarusian, and Ukrainian, Rusyn is an East Slavic language that functions as the national language of Carpatho-Rusyns, a stateless people living within a historic territory called Carpathian Rus'.

Historic Carpathian Rus' refers to lands within present-day south-eastern Poland (the Lemko Region), northeastern Slovakia (the Prešov Region), far western Ukraine (the Transcarpathian oblast), and the north central Romania (Maramureș). There are also a few communities of Rusyn speakers in northeastern Hungary, northern Serbia (Vojvodina), and far northeastern Croatia (Srem). The number of Rusyn-speakers and/or persons who identify as Rusyns in the above-noted countries ranges from an official figure (according to recent census data, 2001-2002) of 90,500 to unofficial estimates that are as high as 890,000.¹

The current status and present challenges facing the Rusyn language are in part a function of the group's complicated evolution as a stateless people living since the late eighteenth century in the Austro-Hungarian Monarchy and from 1918 to 1989 in Poland, Czechoslovakia, Hungary, the Soviet Union, and Romania. During this entire period Carpatho-Rusyns, regardless of the state in which they lived, struggled to find an appropriate literary language. The problem in one sense was straightforward: (1) to create a literary language based on the local Carpatho-Rusyn vernacular; or (2) to adopt a related and already codified Slavic language (Russian or Ukrainian). The debates about such choices came to be known as the language question (языковый вопрос), which, in turn, was intimately related to another challenge, the nationality question. In other words, did Carpatho-Rusyns form a distinct nationality, or were they a branch of the Russian or Ukrainian nationalities?

Historical background

The secondary literature about the language question among Carpatho-Rusyns is quite extensive and the problem need be discussed at any length here.² It might be useful, however, to mention briefly the challenges faced during five chronological periods from the year 1848 to the present. I use 1848 as a starting point because it is from that year that some form of the Rusyn language became legally possible for use in the media, cultural life, education, and eventually governmental affairs. Debates among intellectual leaders could and did continue as before, but after 1848 the language question took on a practical dimension. Since the governing authorities approved the view that local languages should be used as a medium in schools, it was necessary to decide on the specific form of the literary language before textbooks could be published and teaching in schools could begin.

During the first period, 1848 to 1918, when all of Carpathian Rus' was under the rule of Habsburg Austria-Hungary, two trends developed.³ The Rusyn intelligentsia generally favored the adoption of Russian as an appropriate literary language, although in practice publications and school instruction were conducted in the so-called traditional Carpatho-Rusyn language, that is, Russian mixed with varying degrees of Church Slavonic and Rusyn dialect. At the same time, the Hungarian government (during its short-lived tolerant phase toward national minorities) favored the use of local Rusyn vernacular as the basis for a distinct literary language.⁴

During the second period, lasting from 1919 to 1938, Carpatho-Rusyns found themselves within the borders of two countries: Czechoslovakia and Poland. This period proved to be the most productive for Carpatho-Rusyn cultural life, and it was particularly complex period regarding the language question. In Czechoslovakia, where a portion of that country's Carpatho-Rusyn inhabitants had their own autonomous province called Subcarpathian Rus', three languages were in competition for acceptance as the group's literary standard: Russian, Ukrainian, and Subcarpathian Rusyn. In neighboring Poland, among Lemko Rusyns, the same three language orientations existed, although with lesser intensity than in Czechoslovakia. For their part, the Czechoslovak and

Polish governments initially tried to remain neutral on language matters, but by the 1930s both seemed to favor the Rusyn orientation.

The third period, 1939 to 1944, basically coincided with World War II. In the Rusyn-inhabited Lemko Region, at the time ruled by Nazi Germany, the Ukrainian orientation was officially favored. In Hungary, which annexed Subcarpathian Rus', part of the Prešov Region from Slovakia, Maramureș from Romania, and the Vojvodina from Yugoslavia, the authorities rejected the Russian language, banned Ukrainian, and supported what was called the Uhro-Rusyn language. In effect, Rusyn vernacular was given official status as a literary language and was used in government documents, civic affairs, and for school instruction.⁵

The fourth period, which lasted from 1945 to 1989, coincided with the dominant presence of Soviet rule not only in Subcarpathian Rus', which was annexed to Soviet Ukraine, but also through Communist proxies in neighboring countries Poland, Czechoslovakia, and Romania which ruled over smaller parts of Carpathian Rus'. The Soviet regime proclaimed that it had resolved the nationality question.⁶ All Carpatho-Rusyns, regardless what they called themselves, were simply declared to be of Ukrainian nationality. That being the case, Carpatho-Rusyns should have only one literary language to represent their nationality—Ukrainian. In practice, the Russian orientation also survived (and in Czechoslovakia even flourished until 1951), since Russian was the dominant language of prestige throughout the Soviet Union and was a required school subject in neighboring Communist-ruled countries where Rusyns also lived. On the other hand, the Rusyn language and nationality orientation were banned in all countries where Carpatho-Rusyns lived with one exception. That exception was Yugoslavia, which was Communist-ruled but soon outside the Soviet bloc. There Rusyns were recognized as a distinct nationality and their Vojvodinian (Bačka-Srem) variant of Rusyn was allowed to develop into a distinct and sociologically complete literary language.

The fifth period began in 1989 and continues to the present. The Revolutions of the 1989 and the collapse of dictatorial Communist rule resulted in what has come to be known as the third Carpatho-Rusyn national revival. In all countries where Carpatho-Rusyns live, they have once again been allowed to identify as a distinct nationality. A portion of Carpatho-Rusyns decided to return to the nationality of their ancestors and in the new post-1989 political environment they have been permitted to publish materials in the Rusyn language and to use the language in public discourse.

Achievements since 1989

In the wake of the political changes initiated by the Revolutions of 1989, what have been the achievements of Rusyns in the realm of language? In one sense, the decades-old language question did not go away. Rusyn speakers remained divided between those who favored the creation of a distinct literary language, those who favored Ukrainian, and still a few who favored Russian. The rest of this essay will look at the achievements and point out some of the challenges still faced by language planners who have not only created but who continue to develop the four variants of literary Rusyn.

The first challenge faced by the post-1989 language planners was to determine how to create a literary standard. Several options were possible: (1) adopt an earlier Rusyn standard, such as those used in the grammars of Ivan Haraida (1941), Ivan Pan'kevych (1922), or Avhustyn Voloshyn (1907 and 1927); (2) formulate a new standard based on the main dialects in one region, such as Subcarpathian Rus', where the largest number of Rusyn speakers reside; or (3) create a *koiné*, or single standard based on input from all regions where Rusyn is spoken. In fact, none of these options was chosen.

Instead, in November 1992 a representative group of writers, journalists, and scholars from all countries (except Romania) where Rusyns live—Poland, Slovakia, Ukraine, Hungary, and former Yugoslavia—met at what came to be known as the First Congress of the Rusyn Language. Together with Rusyn and non-Rusyn scholars from abroad, the language congress debated several theoretical options and adopted a

practical methodology. At the suggestion of Professor Paul Robert Magocsi the so-called Romansch principle was adopted. In other words, Rusyn language planners were called upon to follow the example of the Romansch people of Switzerland, who in the course of the twentieth century first codified five regional variants and then formulated a *koiné*, that is, an amalgamated standard intended to serve all regions.⁸ Analogously, Rusyns would develop four regional variants (Subcarpathian, Prešov Region, Lemko Region, Vojvodina), all the while keeping in mind that they would eventually create a fifth variant, i. e., a *koiné* for all regions. The participants at the First Language Congress also accepted the principle that each of the four variants should be based on the spoken vernacular of the given region.⁹

How has theory been transformed into practice? First, it should be mentioned that the task faced by Rusyn language planners was made somewhat easier, since one of the projected regional variants, Vojvodinian (Bačka-Srem) Rusyn, already existed as a standard literary form used by the Rusyns of former Yugoslavia, today Serbia-Montenegro and Croatia.¹⁰ With regard to the other three regions, Rusyn language planners (not in all cases professional linguists) set out to publish rule-books, grammars, dictionaries, and school texts as part of the standardization project.

The first of the new Rusyn variants to be standardized was in the Prešov Region of Slovakia. In January 1995, the Prešov Region literary standard was proclaimed to exist¹¹ following the appearance of a rule-book by Vasyľ Jabur, an orthographic dictionary, and a dictionary of grammatical terminology.¹² Since that time a cycle of 26 textbooks has been published. They represent the Prešov Region standard to teach language and literature in classes 1 through 9 of elementary school and classes 1 through 4 of secondary (*seredna*) school. Most recently a revised edition of the standard rule-book has appeared.¹³

The second Rusyn variant to be standardized was for the Lemko Region in Poland. In the year 2000, a grammar of the Lemko language was published by Henryk Fontański and Mirosława Chomiak.¹⁴ The Fontański-Chomiak grammar serves as the standard for a few other school textbooks as well as a Lemko-Polish dictionary by Jarosław Horoszcak that have also appeared.¹⁵

More complicated have been the efforts to create a standardized Subcarpathian variant for Rusyns in the Transcarpathian oblast of Ukraine. In 1994, a four-member language commission representing the local Aleksander Dukhnovych Cultural Society began work on a grammar that was expected to provide the basis for a standardized regional variant. Written primarily by Igor Kercha and Stefan Popovych (neither of whom were linguists by training), the Subcarpathian grammar was indeed published in 1999, but it was not accepted by a large number of authors in the region, including some members of the commission under whose name it was published.¹⁷ Consequently, other language publications in Subcarpathian Rus', which include a few dictionaries and books designed for use in schools, have followed the "standard" of their given author or publisher.^[xvii] In 2005, the priest Dymytrii Sydor published another grammar (written in Rusyn and English) intended not only for use by "the Rusyns of Ukraine" but also by those in "Central Europe and America."¹⁸

Present challenges

When, in 1995, the codification of the Rusyn language was proclaimed in Slovakia, its creators and supporters were wise to point out that their declaration was only the beginning of an on-going process. This makes eminent sense, since literary languages do not suddenly come into existence; rather, they are living entities which continually evolve and develop. What are some of the challenges that face the Rusyn language at the present? I would suggest that there are two kinds of challenges which are separate but related: those at the regional level, and those pertaining to the projected all-Rusyn *koiné*.

Not surprisingly, it is at the regional level that the Rusyn language has made its greatest advances since the First Language Congress of 1992. In all four regions some form of a standard language is used in schools (from elementary to university level), in churches,¹⁹ in publications and the media, and in some cases in official government documents.

One of the principles accepted from the outset was to create regional variants on the basis of the local spoken vernacular. Since each region has several dialects, the regional literary variant by definition represents a form of language based on one or more dialects within the given region, that is, a kind of mini-regional *koiné*. For instance, the Prešov Region variant in Slovakia is based primarily on the "eastern"

dialects of the Laborec valley, a decision which has caused displeasure among some writers from the central (Sharysh) and western (Spish) areas of the Prešov Region. Dialectal differentiation is one of the reasons why language planners in Subcarpathian Rus' not have been able to agree on a standard regional literary variant. Disagreements persist among supporters of the eastern (Maramorosh), central, and western (Uzh) dialects.

Another problem concerns borrowings from other languages. Since, in principle, each literary variant is to be based on the spoken vernacular of a given region—which means, in effect, the present-day spoken vernacular—language planners have had to face the practical reality that spoken Rusyn, depending on region, has since World War II been heavily infiltrated by a high number of Polish, Slovak, Ukrainian, Russian, and Serbian borrowings. For instance, Rusyn readers in neighboring counties, when they pick up a Rusyn text published in Slovakia, often think they are reading the Slovak language written in the Cyrillic alphabet. What, for instance, should be done with words like: *вызкум* Slovak: "výskum", *влак* "vlak", *обход* "obchod", *розлучка* "rozlúčka", *сполочність* "spoločnosť", *скуєнність* "skúsenosť", *таємник* "tajomník", *узнесіня* "uznesenie"? Should such borrowings be left in individual Rusyn literary variants because they are part of the present-day spoken vernacular, or should they be replaced. And, if replaced, replaced by what: (1) international words (usually based on Latin or English and French derivatives); (2) older Rusyn/East Slavic words; or (3) newer East-Slavic sounding calques, which would then be taught in schools until they became part of a future Rusyn spoken vernacular?

Geographic terminology is also problematic and there are some basic methodological questions that still need to be resolved. Should place-names outside Carpathian Rus' be given Rusyn equivalents—*Краків*, *Прийшів*, *Словакія* — or should they be transliterated into the Rusyn Cyrillic alphabet according to pronunciation in the original language — *Кракув* (Polish: "Kraków"), *Прешов* (Slovak: "Prešov"), *Словеньско* (Slovak: "Slovensko")? Perhaps new Rusyn forms should be created, such as *Новое місто пуд Шатром* instead of *Шатораліуїгей* (Hungarian: "Sátoraljaújhely"), or *Калный Потук* instead of *Шарош-патак* (Hungarian: "Sárospatak").²⁰

While much work has been undertaken on regional variants of literary Rusyn, less attention has been given to common concerns and the eventual creation of a *koiné*. The first Congress of the Rusyn language (1992) called upon future congresses to meet periodically to discuss issues related to a *koiné*. Only one other Rusyn language congress was held, in 1999, and while it did discuss a common problem (the need to produce a volume on the Rusyn language for the international Slavic Commission based in Opole, Poland),²¹ it did not address any specific linguistic issues pertaining to codification.

As a result, Rusyns do not use a common grammatical terminology, with some regions referring to *часослово* (Lemko variant, Prešov variant), others to *глагол* (Subcarpathia), or *дієслово* (Vojvodina) for the same part of speech — the verb. There is not even a common Rusyn alphabet with some letters not appearing in all variants (*ы* and *і* do not exist in Vojvodinian, *ї* does not exist in Lemko variant), other letters only in one region: *ѣ* in the Prešov variant; *ѿ* in one Subcarpathian dictionary; *ѣ* - in one Subcarpathian grammar; and one letter in a different alphabetical order (*ы* follows *и* in the Lemko and Prešov variant, but after *ц* in one Subcarpathian dictionary).

Most problematic is the grapheme used to depict various vowels that replaced the phoneme *o* in newly-closed syllables. A classic example of this phenomenon exists in Subcarpathian dialects for the word that originally existed as *конь*, but has come to be pronounced as *кунь*, *кѣнь*, *кінь*, *кынь*. None of these variants predominates throughout the Subcarpathian dialectal areal. Actually, the problem of how to depict these various phonemes was addressed by Subcarpathian grammarians in the first half of the twentieth century and resolved by using only one grapheme, either *ѿ* (Avhustyn Voloshyn and Ivan Pan'kevych) or *o* (Ivan Haraida).²² Unfortunately, present-day Rusyn language planners in Subcarpathian Rus' have tried "to re-invent the wheel", so that virtually every grammar and dictionary has introduced one or more letters with symbols added — *і*, *ѿ*, *á*, *ŷ*, *ű*, *ô* — in an attempt to indicate different dialectal variants of pronunciation. The result for the reader is graphic chaos and semantic confusion. Just as linguists in Ukraine have called upon their countrymen to honor the letter *ŕ*, which they have recently reintroduced into official Ukrainian orthography,²³ so, too, might Rusyn language planners be well advised to render appropriate honor to the letter *ô* and to re-introduce it into Rusyn orthography.

Another kind of semantic confusion concerns the ethnonym Rusyn itself. Traditionally, Carpatho-Rusyns described themselves with the formulation: Я руський, or Я бісідую/говорю по-руськы. Moreover, every grammar of the Rusyn language that appeared before 1945 referred to the *rus'kyi iazyk*. At present, two of the four variants of the Rusyn literary language preserve the historically correct adjectival form of the ethnonym: *руску* (Vojvodinian) and *руський* (Lemko variant) to describe their own people. The two other variants (Prešov Region and Subcarpathian) use *руський* as an adjective not to describe their own people but rather to describe Great Russians. By contrast the Vojvodinian and Lemko Region variants correctly prefer differentiation, as in *російський язык*; *Росиян* (Lemko Region) and *русийски язык* (Vojvodina).^[xxiv] Perhaps a language is really in trouble when it cannot even decide on the appropriate ethnonym for the people it allegedly represents.

Let us not, however, overestimate the problems related to codifying the Rusyn language. In fact, Rusyn language planners, belletrists, and journalists have made enormous strides in the standardization process which, should not be forgotten, began only fifteen years ago. The codifiers are well aware that their work is not done. In fact, language codification is never done. Perhaps some of the concerns raised here may help Rusyn-language codifiers address these and other linguistic challenges that will continue to face them in the years to come.

NOTES

¹ Paul Robert Magocsi, *Carpatho-Rusyns*, 3rd rev. ed. (Ocala, Fla., 2004), p.3.

² For the extensive literature on the language question see section of the bibliography in Paul Robert Magocsi, ed., *Rusyn'skyi iazyk* (Opole, 2004), pp.449-460.

³ For a useful introduction to the language question, see Pavel Robert Magochii, "Jazykovyi vopros," in *ibid.*, pp. 85-112; and Aleksandr D. Dulichenko and Paul Robert Magocsi, "Language Question," in Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds., *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2nd rev. ed. (Toronto, 2005), pp. 276-281.

⁴ During the 1880s, the office of Hungary's prime minister hired a young university graduate of Rusyn background, Laslov Chopei, to prepare several textbooks using the Rusyn vernacular that were to be used in elementary schools. In conjunction with this work Chopei prepared a Rusyn-Hungarian dictionary (20,000 words) that was given a prestigious award from the Hungarian Academy of Sciences and was published at government expense: *Rus'ko madiarskyi slovar* (Budapest, 1883).

⁵ Initially, Hungarian policy was unclear. Local authorities rejected an elementary school Russian-language grammar published in 1939 by Georgii Gerovskii; then, in 1940, the administration issued a Russian-language grammar (with local Rusyn elements) that was prepared by a language commission headed by Vasylii Sulynchak and approved by the ministerial advisor for education, Iulii Maryna. Finally, in 1941 the government gave its full support to the Subcarpathian Academy of Sciences, which published a grammar based on the vernacular by Ivan Haraida, which set the standard for what became a Rusyn literary language.

⁶ The Soviet conviction was based on a declaration made in 1924 at the Fifth Congress of the Comintern in Moscow and confirmed by the Communist party (Bolshevik) of Ukraine in December 1925, according to which the indigenous East Slavic population living in what at the time was Poland, Romania, and Czechoslovakia was considered ethnically and linguistically Ukrainian.

⁷ Yvan Haraida, *Hramatyka rus'koho iazika* (Uzhhorod, 1941); Ivan Pan'kevych, *Hramatyka rus'koho iazika dlia shköl serednykh y horozhans'kykh* (Mukachevo, 1922), 3rd rev.ed. (Prague, 1936); Agoston Volosin, *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan* (Uzhhorod, 1907), 2nd rev. ed. (1920) and Avhustyn Voloshyn, *Praktychna hramatyka rus'koho iazika dlia narodnykh, horozhans'kykh y serednykh shköl* (Uzhhorod, 1927).

⁸ A representative from the Chair of Romansch Language at the University of Fribourg in Switzerland was present at the First Congress of Rusyn Language to share the experience of Romansch language planners.

⁹ For details on the First Congress of Rusyn Language together with the text of its resolutions, see Joshua A. Fishman and Paul Robert Magocsi, "Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language," *International Journal of the Sociology of Language*, No. 104 (Berlin and New York, 1993), pp. 119-123.

¹⁰ The Vojvodinian variant of Rusyn was first codified in a 1923 grammar by Havriil Kostel'nik. After World War II, the standard was based on several grammars and a rule-book (*Pravopis rus'koho iazika*, 1971) by Mikola M. Kochish, and most recently on an authoritative grammar for gymnasium-level students (*Grammatika rus'koho iazika*, 2002) by Iulian Ramach.

¹¹ The proclamation of a literary standard took place at a formal event in Bratislava that included a scholarly conference. The entire proceedings were later published in English and Slovak in Paul Robert Magocsi, ed., *A New Slavonic Language Is Born:*

The Rusyn Literary Language of Slovakia/Zrodil sa nový slovan'ský jazyk: rusinský spisovný jazyk na Slovensku (New York, 1996).

¹² Vasyli' Jabur and Iurii Pan'ko, *Pravyla rusyn's'koho pravopysu* (Prešov, 1994); Iurii Pan'ko ed., *Orfografichnyi slovnyk rusyn's'koho iazika* (Prešov, 1994); Iurii Pan'ko, *Rusyn's'ko-rus'ko-ukrains'ko-sloven's'ko-pol's'kyi slovnyk lingvistychnykh terminiv* (Prešov, 1994).

¹³ Vasyli' Jabur and Anna Plishkova, *Rusyn's'kyi iazyk u zerkali novykh pravyl pro osnovnyi i seredni shkoly z navchanem rusyn's'koho iazika* (Prešov, 2005).

¹⁴ Henryk Fontański and Mirosława Chomiak, *Gramatyka lemkiwskoho iazika* (Katowice, 2000); second revised ed. (Warsaw, 2004).

¹⁵ Jarosław Horoszczak, *Slovnyk lemkiwsko-pol'skii, pol'ko-lemkiwskii/Słownik łemkowski-polski, polsko-łemkowski* (Warsaw, 2004). Among the other textbooks are Petro Murianka, *A ia znam azbuku: lemkiwskii bukvar* (Warsaw and Legnica, 2003); Mirosława Chomiak, *Lemkiwskii iazyk: osnovnyi kurs* (Warsaw and Legnica, 2003); Mirosława Chomiak and Bogdan Małata, *Język łemkowski z komputerem/Lemkiwskii iazyk z komputerem* (Warsaw and Legnica, 2003).

¹⁶ *Materyns'kyi iazyk: pysemnytsia rusyn's'koho iazika*, published simultaneously in (Mukachevo, 1999) and (Moscow, 1999). Aside from the main authors, Kercha and Popovych, the other members of the commission included Mykhailo Almashii and Vasyli' Mol'nar.

¹⁷ Among these publications are the 7,000 word tri-lingual dictionary compiled by Mykhailo Almashii, Dymytrii Pop, and Dymytrii Sydor, *Rusyn's'ko-ukrains'ko-rus'kyi slovar* (Uzhhorod, 2002); a primer by Slavko Slobodan [Igor' Kercha], *Betiars'kyi bukvar* (Uzhhorod, 2004); readers compiled by Igor' Kercha, *Uttisuznyna: chytanka pro nedil'ni shkoly* (Budapest, 2001), 2nd rev. ed. (Uzhhorod, 2002) and by Mykhail Almashii, *Zhyvoie slovo: chytanka dlia rusyn's'koi nedil'noi shkoly* (Uzhhorod, 2004); a grammar by Mykhail Almashii and Mykhail Mol'nar, *Slovo za slovom: praktychna hramatyka rusyn's'koho iazika dlia nedil'noi narodnoi shkoly* (Uzhhorod, 2004); and a history by Pavel Robert Magochii, *Nasha ottsiuznyna: istoriya karpats'kykh rusyniv* (Uzhhorod, 2005).

¹⁸ Dymytrii Sydor, *Hramatyka rusyn's'koho iazika dlia rusyniv Ukrainy, tsentral'noi levropy y Ameryky/Grammar of the Rusyn Language for the Rusyns of Ukraine, Central Europe and America* (Uzhhorod, 1996-2005).

¹⁹ Of particular importance is the work of the Greek Catholic priest in Slovakia, Frantishek Krainiak, who prepared a Rusyn-language catechism in the Cyrillic and Latin alphabets, *Malii grekokatolyts'kyi katekhizm pro rusyn's'ky dity* (Prešov, 1992); a book of gospel readings, *levanheliia na nedili i svata tsiloho roku* (Medzilaborce, 1999); and a translation of the Gospel of St. John, *levanheliia od sviatoho ioana* (Medzilaborce, 2003), all of which are authorized for use in the Greek Catholic Eparchy of Prešov.

²⁰ These were among several placenames which were suggested by Igor' Kercha for use on maps in the history textbook, *Nasha ottsiuznyna* (see above note 17); the forms were rejected, however, by the publisher, Valerii Padiak.

²¹ At the Second Congress of the Rusyn Language, held in May 1999 in conjunction with the opening of the Division (oddilennia) of Rusyn Language and Culture at the Prešov University, a session took place to discuss the table of contents and methodological approach for what turned to be volume 14 in the series, *Modern History of Slavonic Languages*, sponsored by the University of Opole in Poland: *Rusyn'skyi iazyk*, ed. Paul Robert Magocsi (Opole, 2004).

²² For references, see above, note 7. It is generally thought that the letter *ô* was introduced into the Carpatho-Rusyn alphabet by the Galician-Ukrainian linguist and pedagogue, Ivan Pan'kevych, in his 1922 grammar. This is incorrect, since the *ô* was used already by Avhustyn Voloshyn in his Rusyn grammar from as early as 1907.

²³ See the chapter entitled "Shanuimo literu i" (Let us give honor to the letter g) in Vasyli' V. Nimchuk, *Problemy ukrains'koho pravopysu XX-pochatku XXI st. st.* (Kiev, 2002), pp. 38-47.

²⁴ A spirited, but ultimately inconclusive, debate on this issue was conducted on the pages of the Prešov Region's Rusyn-language newspaper: Pavel Robert Magochii, "Ne treba balamutyty chytatelia," *Narodny novynky*, October 30, 2002, p. 3; Mykhal Zarichniak, "Khto balamutyty chytatelia?," *ibid.*, January 22, 2003, p. 4; Mykhail Dronov, "Rosiskyi? abo 'rus'kyi?," *ibid.*, March 19, 2003, p. 4; Vasyli' Jabur, "Ad: P. R. Magochi: Ne treba balamutyty chytatelia," *ibid.*, April 2, 2003, p. 4; P. R. Magochii, "Mý Rusyný, a ne Rusý," *ibid.*, November 17, 2003, p. 2.

СТРІЧА З БІЛОРУСЬКОМ

Школованы люде добрі знають, же русинський народ належить до виходного славянства або, іншак повіджено, до світа Руси. Але зато, же тот світ є барз великий, познають го нерівномірно. Наприклад, українська культура є добрі знама Русинам, бо по перше: они беспосереднє гранічать з Українцями на виході своєї етнічної території, а по друге: іщі дотепер давать о собі знати повойнова адміністрація, наслідком чого Русини мали можливість розвивати властну культуру лем у рамках українських народностных інституцій. Самособов, є знама і руська або, як ся даколи гварить, великоруська культура. Не треба припоминати, же на русофільстві выросли цілы генерації русинських інтелігентів. Іщі недавно руський язык, як бісіда найвекшого славянського народу, довгы роки був повинним предметом у вшиткых школах. Але зоставать іщі єдна, наймеше знама міджі Русинами на Словенську, виходославянська культура – білоруська!

Праві недавно была смутна нагода спомянути собі на братів-Білорусів. Точно перед 20 роками в североукраїнськмі містечку Чернобыль стала ся найвекша екологічна катастрофа во Выходній Ев-

ропі за ціле XX. стороча. Найвеще шкод спричиненых гаварієв было в пригранічнім з Українов білоруськім Полісю.

18. мая 2006 р. смутый датум собі припомянули студенты Пряшівской універзіты, які ся учать білоруський язык в рамках студійного програму Славістика. Славісты-першацы ведно зо своїма учітелями приправили поетично-музичный програм „Чернобыль і Білорусько“. Міджі іншым, одзвучали віршы білоруських авторів Міхася Башлакова („Птушкі белыя...“), Генадзя Бурайкіна („Той чернобыльскай ноччу...“, „Ад Чернобыля ў небе...“), Анатоля Грачанікава („Ах, Чернобыль...“, „Радзяцяя – нябачны акупант...“), Анатоля Зэкава („Жыццё ўсяго чалавецтва...“), Алеся Пісьмянкова („1986“), Юрася Свіркы („Журботны працяг песні“), Міхася Стрыгалёва („Саркафаг“), Ніны Шкляравій („Пакуль Чернобыль...“) і Віктара Яраца („Паўднёва-заходні вецер“). Тыж програм значно збагатіла модерна білоруська патрыотічна музыка, яка іщі веце помогла порозуміти трагізм Чернобыльскай гаваріі.

Як главный ініціатор і режисер акції ся представила лекторка білоруського языка **Вікторія Ляшук,**

к.н. В приправі програму ей актівно помагали **Мгр. Івана Джундова і Мгр. Яна Юскова.** Поезію декламовали студенты 1. річника **Анна Бардіова, Давід Боднар, Ева Кралёва, Михал Пиш, Матей Ткач і Марцел Янак.** Модеровали **Ева Кралёва і Михал Пиш.**

Приємно было відіти міджі при томными молодых русістів і україністів, як і студентів і учітелів іншых одборів. Ведуча катедры славістики **професорка ПгДр. Юлія Дудашова, к.н.** особні подяковала авторам програму і вшиткым при томным приятелям славянських культур.

Послідній час в словенських медіях ся часто бісідує о Білоруську. Але лем о політичных аспектах білоруського жывота: о хыбах презідента А. Г. Лукашенка, придущіню демократічної опозиції і под. Але теперішня білоруська культура, література, уменя, на шкоду, зоставать мімо інтересу новинарів. Зато акція, яку приправили пряшівскы славісты, заслугоє велику похвалу за ей неполітичний характер, за память на єдну з найвекшых трагедій XX. стороча, за шыріня культурных і людських контактів міджі братьскыма славянськыма народами.

Миколай КСЕНЯК

КОПЫТА І СМЕРТКА

Літне сонце зачінало припікати, зато сьме з дідом Хобором пересіли під густу грушку, котра росла на дворі при плоті. Наша стріча была допереду договорена. Такой кідь єм збачів діда, єм на нїм спознав, же є приправеный на росповіданя своєї пригоды. Дідо без вызваня спустив:

– Жыво собі памятам, Миколаю, тот сухой осінній вечур. На дротарьці ся мало-коли ставало, жебы єм ся з роботов так грав-забавляв. Мав єм на то прічину: обышов єм цілый варош, майстровав єм у посліднім домі, а по докінчіню оправы уж ся поберу через Пусту к своему ґаздови до сусіднёго вароша. Спокійно вшытко стигну. І, як єм повідав, грам ся з глиняным одбитым черепком, прикладам го і гев, і там, одгадую де патрять, одкы був одбитый.

А не было то ніч компліковане: ту го приложу, певно обдротую, ліплячов вымішанов глинов дірки і рубці заліплю, потім догладонька зарівнам, вычіщу і – готово. Баста фігілі! Но запамятав єм собі тот вечур, бо ґазда, котрый праві ішов коло мене, повів сынові з обавов у голосі:

– Штось прійде, бо голубы ся завчасу стягують до голубника.

– Тадь ся хылить ку вечеру, – зареаґовав сын Іштван.

– Не буде то, сыну, лем тым. Видиш тоты чорны хмары? І зимный вітор ся погнув.

Я їх розговор пропустив коло вух, якбы ся ня не тыкав. Спокійно єм докінчів майстрованя, зачав єм складати серсан до крошні, а ґаздыня ня пришла нелем выплатити, але іщі доложила.

– Майстре, переночуйте у нас. Вечерю вам даме, і постіль в теплій ділні.

– Шумні вам дякую, пані. До ночі далеко. Ногы мам добры, та я ку моєму ґаздови до сусіднёго вароша без проблемів... То лем 15 кілометрів.

– Не ходьте! Позимніло, – перегварять ня добра душа. – І чудный вітор...

– В крошні мам вовняный светер...

Зьїв єм понукнуту файну теплу вечерю, подяковав і побрав єм ся ку ґаздови через Пусту. Ішов єм, ішов і зышов мі на розум мій кама-рат Юро, котрый ся днесь побрав до далшого сусіднёго вароша. Обычайно ходиме по майстрованю ведно, но днесь якось так вышло, же він є там, а я ту.

І роздумовав єм і клав єм му вопросы. Як ся ті дарило? Тыж єсь ся теплого наїв? Заробив єсь холем на хліб? Уж єсь ся побрав через смутну Пусту?

Пуста. То про нас Русинів принайменшім чудный край. Перша стріча з нєв про мене была неприємна, бо в ній доокола лем ровінь, не видиш нігде ани стромы, не маш на чім ани око сперти. Окрем травы і ярку ся ті ніч не вкаже. Лем крячки даякы, верьбинкы. У ясны сонячны дні небо є над тобов порожне. Перед тобов неконечна рівнина. Тыж порожня. То тя убивать, бо ідеш до нічого. Натруц або зо страху? – забочиш гев, крачаш – допорожня, загнеш там – допорожня. Таке чутя єм у нас дома ани раз не зажив. В нашім краю перейдеш лем вершок, а другый уж на тебе чекать, од ярочка ся перенесеш такой ку другому, што ся скривать в густім лісі, од верьха букового ку верьшку сосновому. Наш край по каждых пару кроках має інакшу тварь. Інакше ся на тебе з каждого боку позерать. І облечіня має богатше. А тых пташок, їх співів!.. Дома і розмаїтніше єхо. Як загучить сова, та од Білої скалы ся ей голос пацерками дробить, розбивать і черькоче. А кідь пес забреше при хыжці на поляні почас бачованя, та... Моє мудрованя позаставив вопрос:

– Не здало ся ті, Павле, же одкіль-сь ся несе голос пса?

І, чудуй ся світе, єм ся спер. Напнув єм уха. Істо, чути дость далеко завиваня. Але то не псы. І такой ня стрясло. Жебы то были они? Ту по годині усиловного крачаня, далеко од ґаздыні, котра мі нукала нічляг, ту, кідь єм сам, ту, де ся не дасть выдерти на стром? Што теперь? Іти допереду к ним? Вертати ся? Усвідомив єм собі, же вітор ся міцніше погнув. Зачало дути ай снігом. А я мам в руці лем паліцю. Ой, не тримав єм ся добрых нянєвых рад: „Нось, сыну, зо собов топорик. Соқырчатко не є тяжке, а яку ті дасть істоту, кідь тя...” І зясь ся озвало їх далеке завиваня. Так є, суть то їх голосы. Голодны. Плани. Лем раз єсь їх чув дома під Высоков. Но тогды єм був у хыжці. Подля голосів є їх пять. Може і шість. Боже, што собі почати протів такой голодной шайкы? Ани єм

собі не усвідомив, кідь єм зачав на грудях мотузом звязовати наплечны реміні од крошні, жебы мі певно сиділа на хырбеті, кідь єм на землі збачів дві скалки, котры єм стискав у руках... Збрів єм ся до биткы, но до якої? З кым? І де? Іти дале, ці чекати? А час шаліє. Вітор гучить. Сніг ся сыпле з чорной хмары, бє із вшиткых боків. І – загырміло. То досправды ся женять чорты, танцюють дику выкручану, підскаковану. До того чуда ся зясь вплело завиваня вовків. Уж дость близке. І злостніше. І голодніше: забю-у-у-у!

Мене тот голос торгнув допереду. Мушу гет. Не буду, прецінь, кым... Іду. Вітриско ня сперать, цофать, тискать набік. А я ся пробивам допереду через вітряну стіну, розрываю єй. А білы сніжны мотузы ся на мене ліплять, звязують мі ноги.

Зразу ся штось подовговасте зъявило перед моїма очами. Боже, то далше нещастя, далше чудо? Стою. Оно тыж. Стоїме. Збачів єм, же подовговасте має лысину. Стежыме. Тадь оно має очі. Великы. Зразу ся чудо покивало. Раз доправа, раз доліва. Істо, має лысину. І зясь завиваня: забю-у-у-у! Втім чудо погло засніженыма ухами і фырко. Боже, тадь то кінська голова. То – кінь. Гей, є то він. Штось тяжке мі одлягло.

– Одкы ся ту береш, брате? – ословив єм го

Голова ся потрясла і одфыркла. Погласкало ня ей тепле дыханя. Што нас в тім моменті споїло? Што дало догромады? Тото смертєне уюканя, котре є зясь ближе? Є уж на дотык: ту-у-у-у! Лысина зарджала, затрясла ся, нервозно зачала переберати ногами. На то ся зъявила далша голова, за нєв такой друга, третя, четверта... І стояв єм міджі дванадцятьма головами. Не хоче ся мі тому вірити. Їх очі вытворили світячий круг, а я в середині, як в глибокій студні – беспечный, певным муром обколесєный. Одкы сьє ся взяли, камаратя мої? Мою мысль забрало завиваня, і громы, і сніг, і вітор. Нараз ся блисло. В тім світлі єм собі овірів, же коні суть міцны і великы. Застигнув єм збачіти і двох вовків, як стежать, як ся закрадають. Подля того як коні головами

трясли, мыкали ся, пришов єм на то, же коні суть вовками огрожены. Коні їх копытами одбивали. Коні ся тисли єден ку другому, тогды світло їх очей было густіше, аж ся мі ку голові приближовало. Кідь вовци не уточіли, коні ся ку собі так не тутили, круг ся не ростяговав. Голодна шайка утокамі і завиванєм ся снажыла холем єдного коня одділити од гурту. На того бы ся потім вшиткы верьгли і бы ся погостили... Я ся тряс, ай єм ся молив і хрестив. Не знам, не памятам, лем єдно є істе, же круг не поволєвав, круг ся крутив, стяговав і постяговав, фыркав, передніма копытами землю гравав, аж нараз єдно голосне вовче: ой-ей-ей і болєстиве: і-і-і-а-а ростяло незнеситєльне завиваня розъяреной шайкы.

Коні ся поступно спокоїли. Напнутя в кругу поволіло. Хоць вітор шалів, хоць сніг тяв і штыхав, было легко. І Лысина ся високо дигла і зглубока выдыхла. Не знам, ці мам правду, але здасть ся мі, же вовци в бою стратили свого велителя, же копыто котрогось моєго захранці трафіло го як треба а остатні без свого начальника ся vzdали, взяли ноги на плечі і одтягли інде дашто під зуб глядати.

А камаратя мої надале в кругу стояли, а я міджі їх головами.

Тым ся але моє несподіваня не скінчіло... Камаратя круг помалы отворили, і што мі зістало? Побрав єм ся к варошу, ку ґаздови, де ня чекав нічляг. А, представте собі, они, мої спасителі четвероногы ішли спокійно коло мене.

На другый день єм вшытко выявив ґаздови і єм ся од нєго дізнав, же істо єден богач выганяв своїх татосів на самопаш, а же в тот день ся вернули домів пізно вночі. Выглядав єм того богача і расповів єм му свій зажиток.

– Но, вірив бы-сь тому, мій внуціку? Повім ті, вдячу Богу, же сотворив таких мудрых, красных і чутливых конів. Они ня захранили од смерти в далекій мадарьскій Пустій. Бо хто бы днесь позбрав мої кости в далекім краю?

І так я ся дізнав о копытах і о смертці.

Штефан СУХЫЙ

МУХА

(Байка)

Не хотів їм бути сам,
так їм хижній пустий храм
отворив пару мухам.
Єдна із них од літа
по кухні щі все літять.

Як мі ніяк,
кывну на ню,
забынчті мі
на ліганю
поласкоче,
ай муха
когось хоче,
бо самота,
чоловіче,
рани душы
не вылічті.

Просить ся ня, чом їм сам,
тадь же-м красну жену мав,
но пішла до Америки
приобріти талярики,
нашла багатого пана,
ї є з ній америцька дама.

Ай у спалні на образі
все думать лем на пінязі,
сміє ся гі Мона Ліза:
„Хлопе, што на ня так лузаш!“
Мервить ся у златім рамі,
ніч не знать о моїй драмі,
же мі муха-потіха
по домі уж не літять.
При лакомній натурці
Снить вічний сон у горці.

Ллють ся хыжов хлопскы възбыхы:
Вшыткы маме свої мухы!
Жена з своєв – у Небрасці,²
Моя бідна – у мачанці.

1. лузати – надавати, нагваряти ся на дакого
2. Небраска – єден із штатів Америцькой унії

Песє мися

(Байка)

Не все час мать такую шанцу
познимати із шый ланцы.
А щасточко барз файнове
трафило ся Бобієви.

(Просите ся, хто то єсть?
знайте, же сусідів пес.
Знамый є він демократ,
што вольностєв дыхать рад.

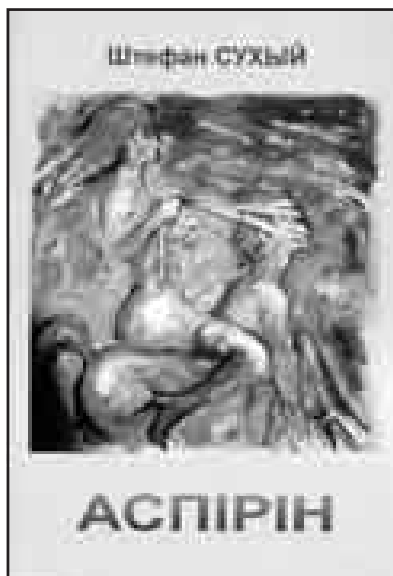
Хоць не чує ланц на шый
цілый день жалостні выс.
Што ся з тобов, Бобі, діє,
же так прязні ламентієш?
взве ся пес Рексієм званий,
што при плоті привязаний.

Спустили ня з ланцка, брате,
новембровы демократе,
бігам і лябочу сміло,
но голодом ня ізмлоіло.
Добрі было мі колиська,
кажде рано – повна миска,
а одколи вольні пискам,
іспорожніла ай миска.

Песіій живот є на ланцку
ї чекати на паньску ласку,
но не хваль такую слободу,
кідь іздыхаш од голоду.

Ой, люде суть потвориска,
позбыткують ай із псиска.
Кідь вам дадуть вольность днесь-ка,
завтра од вас возьмуть миску.
І том выс не єден
пан демократ голоден.

Ай ты пісны гамбы стуляш?
Чекай на вольбовый гуляш.

Обалка найновшой книжки
Штефана Сухого – збіркы поезії
і есеїв під назвов Аспірін (Русин і
Народны новинки, Пряшів 2006).

Ізгужване писмо

(Смутнобайка)

А лем так не гварьте веце,
же папірь ушытко знесе.
Їго білість пописана –
то незагоєна рана.

Берь, авторе, чістый папірь,
смутну байку выпиш на нїм.

На сторінках книжки ласкы
смотрим вітор сі образкы.
Дачій вырве, дачій вхавить,
у тім є вітрова слабість

Написав єй: Моя красна,
ці бы-сь ня любити знала?
За інакшы судьбы красна
сіла і папірь розторгла.

Іде вітор в своїм кочу,
із писмом ся грати хоче,
папірь въздыхать все із ласкы,
непогладканий од краскы.
І тче ткачка злату ружу,
та другому, якбач, мужу,
не знать, же сторінкы білы
чорны жалі зачорнили.
Облетіло писмо місто,
коло коша світить звїздов.
Хто ізгужване погласкать,
знова вытче слово – ЛАСКА.

Чітать вітор, чітать додж...
Посмотрь, ласко, мі до оч.
Кідь видиш, же барз терплю,
іспаль радше ня в огню.

Уж нігда не гварьте веце,
же папірь ушытко знесе.
Їго білість добрі знама,
Терпкым бывають пописана.

Руснак і граблі

(Байка)

Я мам рад свої мамінку,
але тактыж самогонку.
Якей є ту гезкей люфт,
хтел біх таді бідлет фурт.

Вітай, сынку, што то гвариш?
Гнедь мнє пірогі навариш!
Навицівл йсем роднов Ублю,
так мнє таді жрадро дей
а вшехно буде о-кей.

Сыну, де-сь перебуває?
Мамо, я світ зреброває!

Мамка просить сына прязні,
ній він возьме до рук граблі
і спомічнов стане силов.
Андрій ся єй озве мило:
Граблі... Цо то слово значі?
Адь се гласіт у мнє рачі!
Й несподівано на них крочів
а вни прас го міджі очі.

Ах, Господь бы тя закляв!
Што то граблі, я не знав...
Бо кідь прийду до Дєчіна,
на языку мам чещіну,
у Тренчіні – словенчіну,
о рік верну ся до Ублі
ї по челі ня тріснуть граблі.

Зато, же-сь ничіє бердо,
махли сьме тя дакус твердо,
та мы товкли не Руснака,
лем пів-Чеха, пів-Словака,
што утік недавно з Ублі
і нараз гутонить чудні.

Сыну, де-сь перебуває?
Мамо, я світ перешпає!
Ай граблям, хоць сьме зубаты,
нач ся нам вилами звати?
Же сь Руснак, ты не тай
і ці таке памятай.
Кідь рот тримле розум в честі,
тот го пне ку выскости,
так кладеш ты на трон маму
ї даваш силу своему роду.

А вы, хлопці з Розток, з Ублі,
не давайте світу покій,
найдьте усе в мыслі місце
ай про материне словце.
Словом пусто не нараблять,
хто давать честь мамі і граблям.
Сыну, де-сь перебуває?
Мамо, я світ звандроває!

Агнета БУЧКО ПАПГАРГАЇ

ЖИРЯЧКА ЧИ ГВИЗДА

Спадла гвизда до бразди!
Нет хто пожадає жадане!
Зачудовала ше спаленому валалу.
У ґару дух славянски.
Жирячка чи гвизда?

Перша прегори до нічморосци,
друга прежіє у вичносци.

У бразди миклошевского хотара
гвизда зорнічка преглашена за поляра
и за чувара чарней жеми,
за живи славянски дух.

И не боя ше у тей погібелі
ані зорнічка,
ані дух!
Чудни жителє зваленого валалу.

Уміє ше гвизда у потоку,
жирячку роздує дух славянски
и стадо Перуново ознова ожіє валал,
розженє застрашени сні погански.
И питає ше будзе,
при леше стародавним
– що то за гвизда у бразди!
Що то за поляр и що за чувар
того духа що ожил мено валалу!

Гвизда цихує у бразди,
счупена забліщи у ноці
Лем тим що веря до шветлосци!
И ніч далей!
Лем тим що веря до шветлосци
У миклошевскей бразди.

(У 16. віку медзи Босутом и Дунаєм, на поцагу хтори
залапа миклошевске подручє, було коло 30 основни
мастки. Медзи німа були и Миклошевци, и ище 30 мали
крипачки валали.

Турки завжали тото подручє у вельким походзе 1526. року.
У велькей мири тот край опустошени и жительство розсе-
лене. По конає турецкого періоду велі населєня звалени и
розселени, а мези німа и Миклошевци.

После одходу Туркох, тот край од 1687. року бул под управу
царскей комори. Комора на пусти подруча присельовала
Сербох после 1700. року.)

МАЙСКИ ОДХОД

„Ей, не видно тот мой валал“

Май. Найкрасши часи.
Лем дзе су?
Множи ше страх стораз!
Страх и зайда рукох!
По стораз!
Сто остатні попатрунки на власни дом!
Кельо смутку у сто зайдох!

Преплашени ярабици збити до єдного
попатрунку!
Чи ше прежіє по други?
Одгукую преволани мена.
И не болі песц и нога по целу.
Болі душа
И питанє – чом?
Чом форґов зла так по його хрибце?
Чи гамишносц судьба?

И пую обрани, бити, престахени души
вше далей од домох.
И молитва зацыхла. Думка станула.
Шицко дате судьби до рукох!

И прейґ минского поля
по конєчни смутку за нїм.
После того або шмерц або повторйованє:
„Ей, не видно тот мой валал...“

Розлял ше руски жалє и слизи ше улївали до Босуту!
Чи сцигне дакеди Босут и по власни праг?

(Дня 18. мая 1992. року зоз Миклошевцох депортирани
коло 100 особи, углавним Руснаци. Вигнанство векшина
прежила по 1998. рок у Винковцох.)

УМАРЛА ДЗИВКА МИХАЛА БУЧКОВОГО

Як ци було мено, дзивко Михалова?
Кельо крочаї и кельо любови
ши одмерала по бреуцкей жеми?

Безмена и безлюбовна
бликаш у змерканьох боса по дильовох
и не знаш що ше за нещєсє
спуцує на тоти поля.
Пахняца як яблуків квет
ище вше не розумиш тоту гучацу крев.

Бул твой час любови.
Були твої квети яблоні.
Лем вичносц тих гонох
прилапйовала приходи и одходи.
Розумела же ше у твоїм безмену
и после виких препознава яблуків квет
на жеми бреуцкей.
Розпучи лєтнє яблуків и у нїм найдзе
твой пах и твоїо тирванє,
дзивко Михалова.

Кед ши видзела тот клашати ярец
на тей жеми,
вєц знаш прецо ци безменосц
у вичносци предодрєдзена.

Кед ши нашла свой пах у яблуківим квету,
вєц знаш прецо пчоли забули мено.
Знаш же ши була и же це нет!
Тельо за сон – тельо за любов.
Непостоянє лем хвилька,
як цо хвилька постоянє.
За нами кратки шлїд безменого паметаня,
Дзивко Михалова.

(Перши податки о насельованю Руснацох до вуковар-
ского краю находза ше у матичних кнїжках Грекокато-
лицкей парохиї у Петровцох. У кнїжки умартих за Микло-
шевци уписани як перши податок же 1844. року умарла
дзивка Михала Бучкового.)

(Вибране з найновшей кнїги „СПОКУСИ ЗЛОПОЛЯ“, „Руске
слово“, Союз Русиных и Українцох Републики Горватскей,
Нови Сад – Вуковар 2006.)

Обалка кнїжки Агнети Бучко – Стреберни мотиль и
други сказки („Руске слово“, Нови Сад 2004)

Варголівці

(Выбране зо статї під таков істов назвов у словенській верзїї нашої вебовой сторінки www.rusynacademy.sk з рубікы ЕНДІ ВАРГОЛ.)

Не быти Варгола, не був бы музей, а не быти музею, Міджілабірці бы екзистовали лем як одлегле місто на мапі северовыходного Словеньска. Ани пінязі на ёго скрашліня бы ту не трафили. Пану Богу за хребтом зістали доднесь, але мають рідкістный музей. Перед пятнадцятьма роками го отворили з великов парадов, а за тот час пробив ся до світа. Лем провінчному окресному місту, котре лежить на скок од родного села родічів краля поп-арту (Миковой), ся якось не дарить. Міджілабірці недавно здобули вдяка Андрійкови, як Варголови домашні говорять по русиньскы, далшы міліоны з европских фондів. Поужують їх по свому, точніше, без оригіналности. Не зроблять з міста отворену

Погляд на часть експозиції Музею модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях, котрый має выше сто оригіналів Ендія.

галерію уменя, жебы ся стало веце знамым у світі, але поправлять, што треба. Пішники, здевантований амфітеатер, парковіска. А наывше, побудують село – Warhol village – якыйсь мінісканзен, котрый буде мати сполочне з Варголом хыбаль лем мено. За много пінязей якось мало музыки.

Мавзолей: „Музей є на правім місці, але іщі все не в правім часі“, твердить Михал Бицко, куратор музею і музеоедуколоґ, як стоїть на ёго візітці під чорно-білов подобов русиньской суперстар. То він розвырив стояты воды шістьапівтисячового містечка на северовыходнім кінцю Словеньска і в 1991 році ведно з далшыма прихыленцями заложыв Музей модерного уменя Енді Варгола. Про дакого доднесь незрозуміле діло дакількох блазнів. Михал Бицко ту створив свій америцький сон – мати на Словеньску памятку на русиньске коріня умелця, котрого родічі ся з недалекой Миковой вытягиовали за роботов до Америки. Невйорська Надація Енді Варгола подаровала дакілько цінных образів. Зо зачатку їх не было де завісити, не був інтерес. Аж по паді соціалізму, котрый Варгола одсуджовав як декадентного умелця, собі го одразу привластнёвали вшыткы: Поляци, Словінці, Чехы, Мадяры (наша познамка – і Словаци). Правдов є, же Міджілабірці пришли к Варголови як сліпа курка ку зерну. Не быти соціалістичных планователів, котры напротив православной церкви наордіновали ставбу меґаломаньского културного дому, скінчили бы оригіналны образы десь цалком інде. В Міджілабірцях выділили про музей будову і шість міліонів на ей реконструкцію. Пінязі ся десь стратили, і так впало рішіня – образы будуть вісити в „култураку“, котрый іщі ани не застигли сколавдовати. Хоць домашні протестовали, великаньска будова, котра припоминає мавзолей, ся стала баштов Енді Варгола. Пovyрывав ся комплікований одглухнёвачій сістем, котрый мав звуково одділити свадьбу в рештаврації од промітання фільму в кіносалі, помалёвали ся голы стіны і vznikли інтересны просторы, до котрых такой по отворіню зачало затікати. А затікати доднесь. Музей ся дістав до каждого туристичного провадника по Словеньску. Але то як атракція про туристичный рух в тых кончінах не стачить. Нажаль.

Warhol City: На містьскім урядї презентують Варгола скоро як спасителя. Ани Піттсбург, де ся народив, з ним не є так зъединеный, як Міджілабірці. Проекты што несуть ёго мено, мають місто отворити світу. Холем на папірю. „Варгол не є чудодійным ліком на незаместнаность, але помагати створити много робочіх місць“, твердить Владіслав Вішнёвський, директор Центра першого контакту. Міджі речов признає, же „Міджілабірці суть самы о собі діров“. І так ся заблуджений сын по смерти вертати на родну землю своїх родічів із підпоров фондів Европской унії. За жывота Енді на Словеньску николи не був. Перша етапа проєкту „Варгол Сіті“ за два і пів міліона корун была іміджова. За них ся „зварголовили“ три автобусовы заставкы і шість фасад будов у штїлі поп-арту.

Місто де-там ожило. Доктор Бицко як автор ідейно-вытварной пропозиції але не є з ёго реалізацієв спокійный. Є, подля нёго, неякостна. „Заставкы мали, наприклад, світити. Пропоновав єм новы станкы і кемп у подобі поливковой конзервы, котры ся стали іконами Енді Варгола. Ніч з того ся не зреалізовало,“ підкреслює скламано. Пару фасад – то не стачіть, Варголом бы мало процвітати ціле місто, много іншых надій не мать...

фоткы: Й. Барінка і А. Зозуляк

Будова музею і соха-фонтана перед ним в подобі поставы Е. Варгола з амбрелов.

15 років музею Е. Варгола в Міджілабірцях

Днём 1. септембра 2006 Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях завершить свою 15-річну екзистенцію. Є в тзв. „тінеджерськім“ віку, але уж мать за собов многы скусености – добры і недобры.

Зачаток фунґованя музею компліковав не-інтерес і нежычливці музею, што в значній мірі стяжыло снажіня фундаторів тогды іщі Музею модерного уменя родины Вархоловых (од 1996 року Музей модерного уменя Енді Варгола) – **Джона Варгола, Михала Бицка і ёго сполупрацowników**, жебы тот музей vznikнув кідь не в Міджілабірцях, та холем даґде у „станку“ словенської культуры у нашім штаті. Правда, історія vznikу музею присвяченого Енді Варголови і ёго творчости датована кінцём 80-ых років минулого стороча, зато ся створила така ситуація. Надїємо ся, же подобны моменти суть уж за нами. Час, жылот приношать все дашто нове і так є важне то, як наш музей робить од моменту отворіня ёго дверей.

Од самого зачатку наш музей розвивав шыроко-спектралне діяльність модерной музейной інституції. Ёго спектр творять тематичны реіншталації сталых експозицій внаслідку збогачованя збіркового фонду, цінны вымінны выставкы, участь у домашніх і заграничних выставных проєктах, музично-продукчне діяльність, едічне діяльність, робочі ділні, научно-выскупне

діяльність і в непосліднім ряді активіты в 2003 році заложеного одділіня музеоедукології.

Модерне уменя і музеоедукологія може суть терміны, котры в наших кончінах іщі людей цілком не ословлять, о чім свідчить скоріше велика участь у нашім музею людей споза границь Словенська або громадний „прилив“ зо школ, но в кождім припаді віримо, же і домашні навщівници не будуть ся позерати на нашы експозиції і активіты як лем „перейти коло скленарства“ з істов міров атрактивности

Окрем Надації Енді Варгола про візуалне уменя в Нью Йорку, роботу нашого музею оцінив і пан Джон Варгола, котрый є барз радый, же ся подарило заложыти музей присвяченый ёго молодшому братови, же ся находить недалеко родного села їх родичів. Так мать векшу причіну навщівляти наш край і надале.

До далшых років желаю в мені цілого колективу Музею модерного уменя Енді Варгола много красной умелецькой творчости, богаты і інтересны експозиції, велё навщівників.

Івета РУСИНКОВА,
кустодка ММУЕВ

Warholovce

In Medzilaborce, the pavements, car parks and the amphitheatre are being repaired because of the „painter Andrijko“; but still, the museum's roof is letting in water.

If it had not been for Warhol, there would be no museum, and if there was no museum, Medzilaborce would probably be just a nondescript town on the map of North-East Slovakia. Not even the money for its promotion would find its way there. The town is still out-of-sight, out-of-mind; but it has an extraordinary museum. It was opened fifteen years ago with great pride, and since, it has found its way into the world. Only the provincial town, the regional capital neighbouring the birth place of the king of pop-art's parents has not been successful. As if the museum and the town lived different lives. Medzilaborce, thanks to Andrijko, whose fellow-citizens speak Rusyn, has recently obtained further millions from the European foundation. They will be used in a "special" way – without creativity and originality. They will not make the town an open gallery of arts to promote it, they will rather repair what needs to be done – the pavements, a run-down amphitheatre and the car parks. And, moreover, a Warhol village will be built – some kind of mini open-air museum, of which the only connection with Warhol will probably be its name. A rather large outlay for a small return.

Mausoleum: „The museum is located at the right place, but still, not in the right time,“ says Michal Bycko, the curator of the museum and a museo-educologist, as his calling card says under a black-and-white portrait of the Rusyn superstar. It was he who set in motion the issue of the town of six and a half thousand inhabitants located at the North-East end of Slovakia and in 1991, together with other enthusiasts founded the Andy Warhol Museum of Modern Art. For some, until today, an incomprehensible enterprise of several fools. Michal Bycko has made his American dream reality – to have, in Slovakia, a memorial to the roots of an artist whose parents moved from nearby Mikova to America. The New York Andy Warhol Foundation presented several valuable works. At the beginning, there was nowhere to hang them, there was no interest. After the fall of communism, during which Warhol was considered an unworthy artist, everybody started to adopt him as a *cause célèbre*. The Poles, the Slovenians, the Czechs and the Hungarians. The truth is that Medzilaborce blindly stumbled upon Warhol. If it had not been for the socialist planners, who ordered the building of a megalomaniacal cultural house opposite the Orthodox church, the original works would have ended up somewhere entirely different. In Medzilaborce, a building and six million Slovak crowns for its reconstruction have been set aside for the museum. The money has somehow disappeared and so the following decision has been made: the works will be hung in the cultural house, which has not even passed an initial inspection. Despite the protests of the locals, the enormous building resembling a mausoleum has become Andy Warhol's citadel. The complicated soundproofing system, which was supposed to separate a wedding party in the restaurant from a film screening, has been ripped out, bare walls have appeared and spectacular rooms have been created, into which, immediately after its opening, water began to seep. And it still seeps today. The museum can be found in every tourist guide to Slovakia. However, this is not enough to attract tourists to come to this area. Unfortunately.

Warhol City: At the municipal office Warhol is presented almost as a saviour. Not even Pittsburgh where he was born is so enamoured by him as Medzilaborce. The projects carrying his name are supposed to promote the town. At least that is what it says on paper. „Although Warhol is not a remedy for unemployment, many working positions are connected to him,“ says Vladislav Višňovský, the director of the first-contact centre. He also adds that „Medzilaborce, on its own, is a dump“. And that is how the prodigal son, with the help of the European Union Foundation, returns to his parents' fatherland. He, while he was alive, never came to Slovakia. The first stage of the Warhol City project cost two and a half million crowns for „imaging“ alone. For this money, three bus stations and six pop-art style facades were „Warholised“. The town came to life in places. However, Dr Bycko as the author of the artistic proposal is not happy with the realisation. According to him, it is of poor quality. „The platforms were supposed to give out light. I proposed newsstands and a campsite in the shape of Warhol's iconic Campbell's soup tins. None of this was realised,“ he laments. Several facades are not enough. The whole town should flourish with Warhol; however, it does not have enough chance.

The Warhol Open Air Museum: Andy has also become the focus of the second, more difficult part of the project, for which the town has obtained thirty million crowns. However, it does not only involve the European foundation. One and a half million had to be approved by the town council from the Medzilaborce budget. The state gave a sum of six million. This is what the rules are. „It is one of a few well-thought-through projects. A ski lift can be anywhere; Warhol cannot,“ declares engineer Višňovský. The second stage is rather more building-oriented. The pavements, car parks will be repaired, the amphitheatre will be reconstructed and an open-air museum named Warhol Village will be built. „It will contain mini replicas of architecture typical for this region, including the church in Mikova,“ we learn at the municipal office. „What does it have to do with Warhol?“ asks Michal Bycko expressing his dislike of the miniature village. The clerks have their own secret agenda. He, allegedly, usurps a patent on Warhol. It is true that, for a long time, their ideas on promoting the town have differed. Is it mutual silence or trench warfare? It is hard to say. At the office, they are already planning the third phase of the project. Maybe, they will also deal with the repairs of the saturated museum. It seems that the town representatives have a clear idea. „We want Medzilaborce to symbolise Andy and become attractive to tourists,“ says project coordinator Adrián Kaliňák. The local Romany community are also actively involved. They have already stolen the underground cables from the open-air museum that is being prepared.

What do we need Warhol for? How do the local inhabitants perceive Warhol? As a world-famous artist, a fool, lunatic, weirdo? „None of the above. They use him to boast in spas when they mention they come from Medzilaborce,“ Curator Bycko says with conviction. „What good is Warhol, when we do not have work?“ was the legitimate question posed by Miro Hudák, a local man. He is right in his own way. He does not care much for Warhol, but he has visited the museum where the entrance fee is a hundred crowns. The first and last time, similarly to most tourists who were drawn there by the work of the king of pop art. Yearly, fourteen to seventeen thousand visitors view his work, two thirds of whom come from abroad.

And there is something to admire. Apart from other things, over a hundred original works. Their value has been estimated at tens, maybe even, hundreds of millions of crowns. "It is a window through which we can view Warhol's creative body of work. A little sample of everything," declares the leadership of the museum. "Nobody for miles around has gone into Warhol's whole life and work as much as I have," says Michal Bycko antipathetically. He is 54 and Andy has become his fate. Because of him he got "stuck" in Medzilaborce and he hardly ever leaves. "I am crazy about him and now it's driving me mad," he admits, with one condition: He does not want his picture taken with Warhol or his works. The situation of Andy's double, Endi from nearby Rokytovec, is diametrically opposed.

Doppelganger Endi: Since František Lakata, an Art teacher at a Primary School in Medzilaborce, played Andy's role in the film called Absolute Warhol, the whole village has called him Endi. When he puts his make-up, wig and glasses on, it is like Andy staring back at you. It was none other than Michal Bycko who discovered him. Allegedly, he looked at him and saw Andy. Suddenly, the museum had a mascot and Endi became famous. Since then, he has not missed any exhibition opening, he "does" Warhol. Just next to the local gym in Rokytovec, he made a local gallery from a former school. It was named after his local nickname - Endi. He exhibits his paintings, sculptures, woodcraft – his art. He admires Andy. "He was not a Slovak, he was a Rusyn, and, moreover, more famous than Vasil Bifak." Allegedly, Endi even has a similar voice to Andy's. "His brother John told me," he clarifies. At a school, he set up a board as a tribute to his double. Apart from other things, painted-on women's high-heel shoes are hanging on it. He makes them with children. Just like Warhol, when he started to conquer the world.

Вступна табла до села Микова з портретом Енді Варгола, котрого родічі ся народили праві в тім русиньскім валалі.

Unlucky Miková: While the news about Warhol City is also released by foreign press agencies and mass media; the dying-out village of Miková, located 13 kilometres from Medzilaborce, stays in the shadows. The birthplace of Andy's parents. "They have stolen Andrijko from us," complain the local inhabitants, addressing the Medzilaborcians. „We have no memorial to Andy in our village," Mayor Alexander Vaco guesses everything is over. However, Miková has already had big plans, too. A memorial house and a car park for six buses. Nothing of this worked out. To commemorate Warhol, they named the festival of Rusyn culture after him. Only a well and a pear tree, which has recently been pruned by electricians, are left of his parents' legacy. The original house with a straw roof has long since disappeared. However, crowds of curious people come. Now and then, they visit Ján Závacky, Andy Warhol's cousin, a former mayor. "I knew I had a painter cousin in America. I thought he painted houses. Just later, an artist hatched out of him. If the world recognises him, I am proud that his roots go back to Mikova." It upsets him that, despite the villages' best efforts, there is nothing left of Warhol. Maybe just plenty of namesakes, most of them in the cemetery. And their names are spelled differently. Varchola, not Warhol! "I come from nowhere," that was his stock-in-phrase sentence. He would hide his roots, but they are mirrored in his work.

Prophet of consumption: Warhol's artistic propositions rather belong to marketing strategy and in this way, he was unbeatable in his era. He knew how to sell his work, he was "walking art" himself. He would surely make Medzilaborce unrecognisable. What it needs is an idea. „Andy, looking at the town, must turn in his grave," this is how the eccentric curator sees it. And not because he is buried in Pittsburgh next to a John Slota (**Translator's note: There is a Slovak politician with the same name fighting against national minorities.**). „To be always present yet stay in the background," this was Warhol's motto. In the case of Medzilaborce, the town council live by it to the fullest, they do not even know how much. Although Warhol is still in the town, on first inspection it seems he is not. Who knows for how long.

Не є Варгол як Варгол, або Варгол очами свого синовця

(Вибране з рецензії під таков істов назвов у словенській верзії нашої вебовой сторінки www.rusynacademy з рубрики ЕНДІ ВАРГОЛА.)

Книга „*Na návšteve u slávneho strýka*“ (Выдавательство Ікар, 2006) мать 32 сторінки, вышла перед тым по анґліцкы, теперь по словенскы. Є Джеймсом Варголом нелем ілюстрована, але і написана. Сыновець Енді Варгола в ній споминать на незвычайны дорогы з Піттсбурґу до Нью Йорку, як і на навщывы у славного стрыка, причім одгалює Ендіову обычайность в необычайнім животї, часто в комічных подобах. Читатель ся дізнає, якы парохні носив Енді Варгол, же мав 25 мачок і вшиткы ся звали Сем, але і о способі впливу стрыковой творчости на свого синовця. Тота книжка простым і про молоду ґенерацію ефектївным способом єдночасно высвітлює, в чім спочивать ґеніалность Енді Варгола і якы можны імплікації ся скрывають за терміном поп-арт. У вступі Джеймс не обходить свого отця, Ендіового найстаршого брата Пола, котрый був властником зберных суровин і просто зберав одпад (Позн. А. З.: *В тых Зберных суровинах у Піттсбурґу сьме были і стрітили ся там із наймолодшым сыном Пола Варголы – Мартїном, котрый тот „бїзнїс“ перевозив од свого отця.*) Ани Енді не затайв свою русинську кров і єго невйорський дїм був так істо повный гарабурдя, як піттсбурський двір єго брата...

Джеймс Варгола у своїй книзї ся концентрує на 1962 рік, бо нелем к тому року ся вяже повідання о навщиві у славного стрыка і бабкы Юлкы, але тот рік був важный і про цілый довгорічний період уменя Енді Варгола, бо тогды мав першу самостатну выставку 32 образів бляшанок Кембеловой поливки у ґалерії Ферус в Лос Енджеліс. Умелецькый світ був шокований, бо, як пише Джеймс: „**Енді був членом невеликой ґрупы умелцїв, котры вірили, же граніці уменя росшырять зображованєм обычайных річей, котры суть коло нас в модерній сполочности**“...

Джеймс Варгола хрестив свою книжку сімболічно – на Словенську в Музею модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях, в краю своїх старых родічів, 22. юна 2006. Хрестило ся глинов із Миковой, прямо з парцелы, на котрій стояв дїм Ендіовых родічів. Книга є адресована дїтєм од пятїх років, но актуалнов є і про едукачну роботу музейных ці ґалерійных одборных працівників, котры ю можуть апліковати до розлічных умелецькых проґрамів, главно про молоду ґенерацію.

Обалка книжки Джеймса Варголы, синовця Енді Варгола.

Хрещіня книжки Джеймса Варголы (зліва: амбасадор США на Словенську, Ёго Ексцеленція Родолфо М. Валлі, Джеймс Варгола, прїматор Міджілаборець Мірко Калиняк – хрестны отцїве книжки).

Народностны орьєнтації міджі духовенством Пряшівской грекокатолицькой єпархії в роках 1927-1938

Цілем нашої скромної роботи є спроба коротко аналізувати народностны орьєнтації міджі духовенством Пряшівской грекокатолицькой єпархії в роках 1927 – 1938, т. є. під покровительством єпископа (до 1940 апостольского адміністратора) Павла Гойдича в часі першої ЧСР. Конкретно ся будеме займатися характеристичными знаками окремих орьєнтацій і взаємных односин, викликаних унікатнов етнокультурнов шпецифічностев єпархії. Выходиме із слідуєчих тісно звязаних факторів, які зміцнюють інтерес о дану тему:

1. Локалізація етнічного погранича на території єпархії
2. Активні процеси творіння, кристалізація і суперництво народностных ідеологій у розлічних етнічних групах єпархії
3. Нестабільна політична ситуація в середній Європі
4. Главна задача духовенства при формованю етнічної орьєнтації вірників.

Вибраний час ся односить і до єдного періоду з активним продовженім процесів креованя народностной ідентити Русинів, а त्यж часточно і Словаків выходного Словєньска (ту і дале поужываме тоты понятя в етноязыковім слова змыслі). Є то найдовша і помірно „спокойна“ етапа влады єпископа Павла Гойдича, котра ся скінчила ведно з ліквідаціев грекокатолицькой церкви в Чеськословєнську.

Територія Пряшівской єпархії є традично поліетнічна. На выходнім Словєнську жили і жыють людє розлічных етнічных і конфесійных груп – Словаці, Русини, Німці, Мадяры, Жыды, Рومی і іншы; римо-католици, грекокатолици, православны, євангелици, юдеї і іншы. Проблем є в тім, же в грекокатолицькій церкви фактично были розлічны етнічны групы (принимачучи за знак той групы – язык). Слово Русак часто і днес є нелем етнонимом, але त्यж кофесіонімом, котре значить грекокатолика, непозераючи на єго етнічний повод. То ся тыкать ай придавника руськый. Наприклад в шарьськым діалекті слово Русак має вызнамы: 1. Русин, 2. грекокатолик. Слово руськый: 1. грекокатолицькый, 2. русиньскый, 3. руськый. Знаме, же в часі підписаня Ужгородьской уніі не вшыткы выходны хрістіанє были етнічними Русинами (выходными Славянами), але міджі ними были і представителі інших етнічных груп, наприклад, предкы днешніх Словаків. Правдов є лем то, же Русини в тім часі творили векшину віруючих. О місцю етнічных Словаків в контексті грекокатолицизму говорять слова знамого грекокатолицького чинівника о. Михала Лацка, СІ: „Підкреслюєме факт, же аж до 1964 року (коли папа Павел VI. высвятил першого словєньского грекокатолицького єпископа – М. Д.) ани єден з мукачевських ани пряшівських єпископів не был Словяком, а так істо ани грекокатолицькы єпископы в Югославії і в Америці не голосили ся за Словаків.“

Проблемы автохтонности той або іншой групы, а так істо уточніня границі міджі ними, ся ставали причінами спорів політиків і науковців. Окрем того, од кінця 18. стороча западны а пізніше і выходны Славяне Угорьска активно (даколи болячо) одштартовали процеси формованя і кристалізованя властных етнічных ідеологій. Територія Пряшівской єпархії была периферна про векшину народностных проектів. Треба повісти, же паралельно з тым екзистовав в регіоні скоро до половини 20. стороча, в тій або в іншій формі, альтернативний проект мадярьского народа (ідеологія мадяронства). Также, духовенство мало цілу шкалу можностей розлічным способом высловити властну народностну ідентити. На то екзистовали субєктивны причіны – етнічний повод чоловіка, перебуваня в раєні дакотрой етнічної групы, вихова і освіта, культурно-языковы симпатії і под. З погляду мадярьской концепції каждый громадян Угорьска (по єго роспаді – ай інших штатів, котры vznikли на єго руїнах), без розділу етнічного поводу, з условієм освоєня сі мадярьского языка і культуры, ся міг стати Мадяром. Прикладом успішної реалізації того проекту є вытворєна в 1912 р. Гайдудорозька грекокатолицька єпархія. Мадярьскы грекокатолицькы фарности суть ай днес на югу Пряшівской єпархії (як властны, так і припоєны з окремыма правами в 1939 фарности Мукачевской і Гайдудорозькой єпархії). Священници з „руснацкых“ сел, де ся говорило выходословєньским діалектом, ся могли голосити нелем к Мадярам, але і к Словакам (подо-

бны варианты: Чехословаком, Словяком). Священници русиньскоязычны могли ся стати Мадярами, а могли зістати Русинами. Притім в 10-ых, але главно в 20-ых роках 20. стороча русинство ся могло высловити в руській (общевыходославяньскій), українській (етнографічно малоруській) або, властно русиньскій (максимално локално карпатській) формі. Были ай переходны варианты. В згоді з термінологіев П. Р. Магочія, прихыленці тых трьох ліній ся называють русофілами, українофілами і русинофілами. Тоты выходославяньскы проєкты были отворєны ай про нерусиньскы говорячих грекокатоликів, в припаді узнаня свого русиньского коріння і нескорой асиміляції. Многы русиньскы представителі вобще неговали можность екзистенції „чистых“ Словаків і Мадярів грекокатоликів, з вынятком конвертитів. Словєньскы представителі, навспак, часто брали пословакізованы выходославяньскы (т. є. русиньскы) діалекты як діалекты словєньского

Деревяна церковь св. Параскевы з 1773 року в селі Потокы.

Фотка: Д. Дуґас

языка, што гіпотетично не вылучовало можность прията словєньской народностной ідентити окремыма священниками, які говорили по русиньскы.

Мож твердити, же теоретично каждый священник ся міг з меншым або векшым успіхом придати до мадярьскых, словєньскых або выходославяньскых народностных проектів. Родаці з інших регіонів при своїй сформованій народностній свідомости в думках могли підпорвати хоч-яку народностну орьєнтацію в регіоні.

Народностна орьєнтація детерміновала поужываня літературного (ай писемного) языка, што лем зміцнєвало взаємны недорозуміння.

Конець історичного Угорьска очісиво зослабав мадярьскый народностный проект на території єпархії. Інтересно, же послідніма найвірнішима адептами того проекту были якраз священници. Екзистенція чеськословєньского а потім короткый час словєньского штату посилила і стандартизовала словєньську ідентити. Але ідентіта Русинів, главно Пряшівской єпархії, не мала штатну підпору (формално автономна, але фактично мало самостатна Підкарпатська Русь त्यж іші не доказала прияти єдину народностну ідеологію). Зато в русиньскім організмі (главно міджі інтелігенціев – духовенством) была велика взаємна конкуренція наперед у выходославяньскій народностній ідеології, дзювки якой екзистують іші дотеперь.

Методично тяжко детерміновати ідеологію, класіфікацію, котра, точно повісти, є, выслідком інтелектуальной роботы выскумників, а часто лем окраєво одзеркалює комплікованы gry людьской свідомости. В контексті Пряшівской єпархії суть барз близки і тяжко їх, подля нас, розознати – русофілство і русинофілство. Даколи є так істо тяжко розознати промадярьскы/проугорьскы культурны або політичны симпатії, і конкретно мадярьку народностну орьєнтацію.

Тыж треба повісти, же духовенство єпархії ся нелем тримало розлічных народностных орьєнтацій, але мало ай розлічны формы етнічної ідентити, што впливало на народностну активіту того або іншого чоловіка. Беручи на постулат перевагу нормальной етнічної ідентити (при котрій тварь своєї народности ся бере позитивно, є позитивне і одношіня к єй культурі а історії) міджі священниками і треба обернути увагу ай на розділы, які vznikли природнов путєв. З єдного боку, на основі аналізу грекокатолицьких періодів з 20-их і 30-их років 20. стороча можеме думати о притомности особности з етноцентричнов аж етнодомінуючов ідентитов (послїдня, як і етнічний фанатизм є у значнім роспорі з традиційним хрістіанством, а зато міджі священниками ся находити менше). З другого боку не мож вылучити істе проценто духовенства, котре мало етнічну індиферентность і амбівалентну етніциту (што є вєще характеристичне в регіоні про світське жытельство), барз росширену в мішаній етнічній среді. Треба раховати з тым, же носителі розлічных форм етніцити (і народностных ідеологій, наприклад – мадяронства), нерівномірно екзистовали в сполочєньскім жытові выходного Словєньска, што значить, же зохабили по собі велике множество істочників про выскум. Тыж не мож потерти можность генезы, еволюції поглядів того або іншого чинівника. Зато наша коротка аналіза лем приближно одзеркалює реалну кореляцію прихыленців розлічных народностных ідеологій.

Подля схематизмів з року 1931 і 1938 в Пряшівській єпархії было 162 єпархіяльных священників (Cleri Saecularis). Їх цісло было значно высше як цісло регольників (Cleri Regularis), котрых было лем 29 людей.

Офіціальным друкованым органом Пряшівской єпархії, рекомендованым ай читана про священників, был часопис *Душпастырь*, котрый од 1924 року выхадив в Ужгороді. *Душпастырь* выхадив спочатку лем про Мукачевську єпархію, але пак ся став репрезентантом обидвох грекокатолицьких єпархій. Першым шефредактором был о. Юлій Грігауш, котрый симпатизовав скоріше з українофільським рухом. Од 1928 року часопис зачав редіговати знамый чинівник Мукачевской єпархії о. Александер Ільницький (1889 – 1947). У своїм світогляді Ільницький зєдіняв локальний підкарпатський патріотизм, самобытны „общєрусскы“ тенденції і промадярьскы політичны симпатії. Найчастіше го выскумници поважають за русинофіла. Іші в 1927 році часть священників Пряшівской єпархії похыбовало о потреби *Душпастыря* як свого офіціального періодіка. Причінов были часты підозріння з українізації, котра наїсто досягла векшы успіхы в Мукачевській єпархії. У тій звязи уведєме наявну одповідь редакції *Душпастыря* читателєви-русофілови Э. Л. з Чірча: „...экстремисты изъ прѣшвской епархіи могутъ насъ оставитьъ, се подпишемъ, – но не духовенство въ обще, понеже мы убѣждены, что имѣемъ тамъ больше безпристрастныхъ пріятелей, якъ прістрастныхъ непріятелей. Что мы украинизуемъ, то лишь поединки прістрастныхъ непріятели наши могутъ твердити“. Наслідком низкой популяріты того періодіка єпископским нарядженім ч. 5339 з 1933 року часопис перестав быти офіціальным друкованым органом Пряшівской єпархії. Офіціал о. Атанас Пекар, ЧССВ, твердить, же Пряшівска єпархія не прияла *Душпастыря* про редакчну політику А. Ільницького („Ільницький почав єживати змосковщену мову, за граматикою Е. Сабова“). Но о тім высвітліно мож похыбовати, skutочны причіны ся находитъ в области регіонального патріотизму і процентуальной кореляції матеріалів, котры были присвячены обидвом єпархіям.

Од 1924 року в Пряшівській єпархії діяло **Общество св. Атаназія**, котре зєдїнило значне цісло священників єпархії. На чело ся поставив о. Емануїл Бігарі (1854 – 1934). Од апріля того істого року в Пряшіві зачали выхадити новинки *Русское Слово*, котры ся од 1931 року стали органом общества. Шефредакторами новинки были поступно: о. Емануїл Бігарі, о. Штефан Гойдич (1889 – 1968), о. Іван Кізак (1856 – 1929), о. Діоніз Зубрицький (1895 – 1949), о. Йосиф Долай (1882 – 1973), о. Теодор Ройкович (1877 – 1963). Хоць ся в новинках у звязі з грекокатолицьким поужывало слово *русский* (мало-коли руський, руский, руски), авторы розлічно позуми їх етніциту. Лем в єднім были заєдно – в приналежности до выходного славянства. Як

пише о. Атанас Пекар, ЧССВ, общество ся розвивало барз слабо, а приближно в 1936 році заникло. Наперед мало релігійні задачі, „русскость“ ся розуміла абстрактно і в найтіснішій звязі з грекокатоліцизмом. Але новинки *Русское Слово* ся заєдно поважували за неофіційний орган епархії. Переважна векшына текстів была написана в язычю (котре варіювало між літературним руським языком і русинськими діалектами, поужывало кірілицю і традиційні етимологічний правопис). На їх сторінках (головно на переломі 20-их і 30-их років) ся розвивали серьбзны дискусії між представителями русофілів, русинофілів і українофілів. В дискусіях брало участь як духовенство, так і світські автори, часто під псевдонімами. Значне місце мали дебати редакції з новинками *Народная Газета* (1924 – 1936) – органом Руськой народної партії на Словенську. На розділ од *Русского Слова*, *Народная Газета* підпоровала православіє і у бівшій мірі підкреслювала „общерусскость“. Домінантне поставління в Руськім Слові мали полемічні матеріали о русинсько-словенських односинах на Словенську. Часто ся в новинках зьявляли погляды зєдіняючого характеру. Наприклад, перед списованєм людей в 1930 році *Русское Слово* пересвідчувало читателів: „Кто родился Русиномъ чи русскимъ, тот не Словакъ, тот восточный славянинъ Русинъ чи русский кому якъ подобаетъ“. Барз остры позиції мали новинки в одношію к Словакам-грекокатолікам: „Прежде всего нужно объяснить словакамъ, что нѣтъ гр. кат. словаковъ! Это понятие абсурдное! ... сегодня гр. кат. обрядъ значить ео ipso русскую народность. ... У нас единственное изъятие: Вернарь, Шумаць, Теларгартъ, которые отъ начала были словаки у лутераны а перешли изъ лутеранизма къ намъ.“ Интересно, же єднако, хочем дочасно, думали ай дакотры священники Словаки (народжені в грекокатоліцизмі, або котры к нєму переступили), наприклад о. Йозеф Зорван (1882 – 1962). Ідеологічні нюанси між русофілством і русинофілством, подля нас, варіювали залежно од ситуації.

Од р. 1929 в Мукачевській і Пряшівській епархії зачало робити **Общество sprawy шырня віры**. Од 1931 року в Ужгороді (про обидві епархії) зачав виходити двоймісячник *Вѣстник Дѣла Ширенія Вѣры* (од р. 1933 – *Мисси́йний Вѣстник*). У вступній статі перший шефредактор Александер Ільницький (тыж шефредактор *Душпастьєря*) говорить о „русском гр. кат. духовенстве и вѣрниках Подкарпатской и Пряшевской Руси“. Также в тім випаді ся дасть говорити о русофільських симпатіях редактора. Интересно, же уж в половині 30-их років ся правопис слова *русский* у векшынй припадів в часописі змінив на *руський*. Бесспорно, главну роль в обшєстві грали священники Мукачевської епархії, а зато вплив общества і часопису в Пряшівській епархії не мож оцінєвати барз високо.

Окреме ся треба займати народно-культурнов, а не церковнов роботов духовенства, хочь тотя робота ся скоро не дасть розділити.

Од 1925 року в Пряшівській епархії діяло оддіління русофільного **Руського культурно-освітнього общества Александра Духовича**, на основі котрого в 1930 році vznikла рентабільна організація в Пряшові. Кідь матерське мукачевське общество мало надконфесіональний характер, в Пряшівській епархії было в руках грекокатолічного духовенства. Председом ся став прелат о. Симеон Смандратий (1874 – 1947), єго заступєм – о. Йозеф Кізак (1898 – 1966), таємником Іван Гендер (1873 – 1952). У своїй декларації прашівськє членове общества выголосили тото: „Общество Духовича стоить на основаніи предпрєвратоваго единства карпаторусскаго народа и на домашних традиціяхъ хочеть дальше будовати, т. е. на руськой литературной граматикѣ развивать языкъ... Внесение чужихъ, такъ галицко-украинскихъ яко російскихъ направлений, не держитъ ни нужнымъ, ни мудрымъ.“ Также народностне кредо прашівського общества мож характеризувати як русофільське з великими сильными елементами локального патріотизму (мож допустити формуляцію – русофільсько-русинофільське). Од 1925 року єго автономній части **Руському клубу** належав **Руський народный дом** на Масариковій улїці (дньєс – Главна) в Пряшові, котрый мав важну культурну роль. Треба повісти, же про выразно католіцький характер общества в 1933 році з нєго выступив єго дожывотный член Іриней Ханат (1857 – 1934) – знамый русофільський чїновник і православный священник.

Вывторити конкуренцію обществу А. Духовича в Пряшівській епархії попробовало общество **Просвѣта**, філіалка котрого vznikла в Пряшові в 1930 році (окремы активісты были членами Просвѣты і передтым). Закладателями філіалкы ся стали людє, котры были неспокойны з народностнов орьєнтацієй духовничов-

ців. Подля погляду членів общества, векшына вірників епархії належала к самостаному малоруському (українському) народу. На чело общества был zvolєный о. Е. Бігарі і писателька І. Невіцкє (1886 – 1965). Окреме підпоровали росшырєня українофілства між і епархіальным духовенством, што выплывать, наприклад з плаґату-вызвы Єміла Андрейковича (1904 – 1976) і о. Е. Бігарія к Русинам, котрый ся находит в архіві Пряшівського грекокатоліцького єпископства („... Прото самєперше до Вас, Высокопреподобнѣ Отцы Духовнѣ, Священники... обертаетеся и просиме, ступите за членов „Просвѣты“ и будьте свѣтилами народного духа, народного малоруського языка. ... Великорусскую культуру и литературу знати добре дѣло, но про наш народ то чужа культура, чужа литература и языкъ...“) Од 1931 року Просвѣта зачала выдавати новини *Слово народа*, котры были писаны фонетичным правописом в языку подобнім до українчыны. На розділ од *Русского Слова*, котре фінанцовала епархія, не мали меценаша, а зато аж до 1932 року вышло лєм 14 чисел. Спробы обновити новинки не были успішными. Цїлєво собі Просвѣта не здобыва популярітї між духовенством Пряшівської епархії, што свідчить о єго вынятковім консерватізімі. Часто причїнов антипатії з єго боку был українофілами поужываний новий етнічний Українець, котрый не мав у собі корінь рус-/рос-, а зато го поважували за атаку на свою ідентичность.

Дакотры священники ся притримували словенських народностных поглядів. З погляду юрисдикції были звязаны з грекокатоліцьков церковлєв, але їх інтелектуалны інтереси і симпатії были скоріше єднєны з етнічно словенським, головно римокатоліцьков громадов. Словенськє фарності (з языкового боку) перед роком 1939 ся находили між і Пряшівськєй і Мукачевськєй епархїєв, причїм ани в єдній не представляли векшыну. Споміджі словенськє орьєнтованых священників Пряшівської епархії треба главно вказати на о. Павла Спішака (1901 – 1975), котрый активно сполупрацовав із Словенськов лігов. В 1932 році докінчїв переклад выходной літургії до словенчыны, а уж улїті 1933 р. тотя єго робота вышла в *Hitri* під назвов „*Svätá služba Božia (liturgia-omsa) Svätého Jána Zlatoústého, arcibiskupa carhradského*“ (як свідчить словенськє слово „*liturgia-omsa*“, „*pre nepriaznivú atmosféru v prešovskom gréckokatolíckom biskupstve*“). Дость радикалну позицію Словенської лігы добрі ілуструє писменний прояв єй таємника Яна Румана: „*Kňazi Slováci, pre svoje slovenské presvedčenie sú priamo i nepriamo prenasledovaní. Preto, že dovoliť si hájiti slovenské národné záujmy svojich veriach, z tresťu sú prekladani na najchudobnejšie fary a na miesta čo najviac vzdialené od kultúrnych stredisk slovenských*.“ Не треба забувати, же центр словенськых грекокатоліків ся находив на югу Земпліна, котрый в тім часі был в юрисдикції не Пряшівської, але Мукачевської епархії. Зато словенськє священники Пряшівської епархії без своїх сполочників і протекторів, якбач іщі не были великов силів.

Мадярська народностна орьєнтація, накілєко о тім знаме, ся отворено не проявляла. Скоріше можемо говорити о тім, же скрыте мадярство ся стало модным обвинєнім між і духовенством розлічных орьєнтацій. Найчастіше з мадярства обвиняли прихылєнцї словенської орьєнтації прихылєнцї русофілства і русинофілства. Наприклад, уж згаданий Я. Руман твердив: „*Праві так, як перед переверотом, язык комуникації, культура і симпатії найвекшу часть грекокатоліцького духовенства звязують з Мадярами*. Священники між і собов говорять лєм по мадярськє на „*русских*“ культурных вечорах весело пановала мадярчина, місто руськых часописів обербають і читають мадярську прєсу „*Prágai magyar hirlap*“ і „*Kassai ujság*.“ Як видиме, подобный приступ, котрый ся поужывав в полеміках, поважовав за мадярську народностну орьєнтацію легко высвітлюючу прихылность к розвинутій і приступній мадярській культурі. Але то іщі не є свідчєнім о народностній ідентиті. Оцінити реальный став (в ушім слова змыслі) не є можне з огляду на то, же ступєнці мадярської орьєнтації в рамках Пряшівської епархії (о екзистєнції котрых собі думаме) не мали свою періодичну прєсу, а якбач, не барз высталяли на обдив властны погляды.

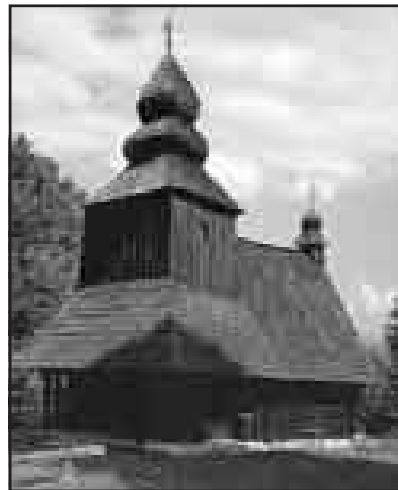
До выняткової етнокультурної ситуації ся дістали священники в новых грекокатоліцькых фарностях в Чєхах (Прага, Брно), котры ся находили під юрисдикцій Пряшівської епархії. Окрем грекокатоліцькых родаків з Підкарпатської Руси і выходного Словєнськє (векшынов Русинів розлічных народностных орьєнтацій, а тыж Словаків і Мадярів) в Празі і в інших містах было велике чїсло українськых ємігрантів з Галичїны, переважно грекокатоліків. Было ту ай невелике чїс-

ло руськых ємігрантів – католиків выходного обряду. Помірне утриманя рівновагы в такій пєстрій і антаґоністичній среді выжодовало од священників окремый приступ к формулованю свого народностного креда. Будучий помічний єпископ Василь Гопко (1904 – 1976), який діяв в Празі в 1929 – 1936 р., як кебы одповідаючи на обвинєня з недостаточного націоналізму, писав на сторінках *Душпастьєря*: „... Але, жаль, что по всему муситъ человек умерти. Что теперь? Придетъ вѣчный живот. Какой? Какой себѣ заслужитъ: блаженство или кара. Съ чим заслужитъ? Русскостію? Украинствомъ? Мадьярствомъ? Если ты повинности къ народу кончить, то неотмѣнно заслугу маешь, добръ ты то сдѣлал. Но если лишь то есь дѣлал, то мало на вѣчный живот... Подержимъ слова Ісуса, тогда будетъ покой, любовь къ ближнему, не будетъ шовинизма, не будетъ интернационализма, ультраинационализма і пр., але будет здорова религія і здоровый націонализм.“ О. Гопко был нучений лавіровати між поглядами розлічных етнічных груп і орьєнтацій. Веце як інші підкрєслював перевагу релігії над націоналізмом. Бесспорно, проблеми міжєтнічных односин в пражькій грекокатоліцькій среді іщі потребуєть деталішій выскум.

Священники, які мали одношія к выхові молодежи, высловлєвали свої народностны погляды в педагогічній роботі. Іде нєлєм о ідеологічну орьєнтацію, але ай о языковий штандарт выукы. Ту ся дасть тыж говорити о істых тенденціях. Наприклад, як собі нескорше споминав абсолютн прашівської міщанкы Василь Капішовський (1914 – 2002), окрем Д. Зубрицькєго нїхто з учітелів не учів по українськє. Учїло ся по руськє, але у векшій або меншій мірі ся говорило на русинськїм діалекті.

Непозєраючи на номінально велике чїсло народностных орьєнтацій, притримуємо ся погляду, же домінуєчов ідеолоґов між і духовенством были погляды, осцілюючі між і русофілством і русинофілством. Причїм докінця ай в переважно русинофільськых реїональных формах ся на передній план діставала „русская“ ідентіта духовенства і вірників. Український проект, внаслідку їм заводжованых новот, не стрітив ся з великов популяртов між і священниками, хочь і мав пересвідченых прихылєнцїв. Словєнськє народностна ідея была росшырена, якбач, в невеликім, але активнім колектіві грекокатоліцькых священників. Она але не была реалнов конкурєнційов домінуєчій „руській“ лінії. Мадярська народностна ідеолоґія, яка мала сильны позиції іщі в першых десятирочах 20. стороча, ся не проявляла в отворєній формі, може ся часточно роспустила в інших народностных таборах. За близкий, але не тотожный яв мож поважувати мадярськє культурно-політичны симпатії між і епархіальным духовенством.

Успіх якраз „руської“ ідеолоґії (сумїж русофілства і русинофілства) правдоподобно мож высвітлити підсвідомов асоціаційов того народностного проекту з „руськов віров“ (в условях Пряшівської епархії – грекокатоліцизмом) і традиційним конфесіонімом – *Руснак*.

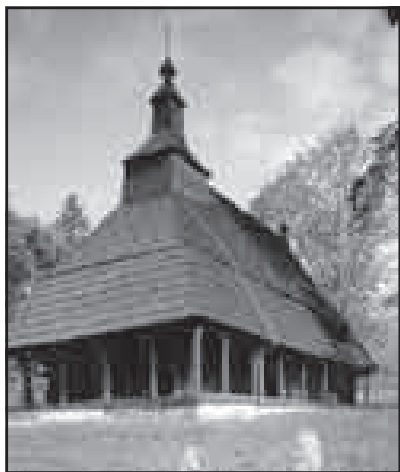

Деревяна церковь св. Николая-епископа з 1720 року в селі Руська Быстра. Фотка: Д. Дугас

Инж. Мірослав БУРАЛЬ

Тополяне ікону не продали, деревяну церьков не розобрили

На Великдень того року могли по-зателі СТБ на Двойці відіти дуже ін-тересный документарный фільм о роді **грофа Андрашія з Красной Горкы.**

Деревяна церьков св. Михаїла архангела з 1700 року в селі Тополя, Сниньского окресу.

Активність і маєтки того роду в мину-лости далеко пересягали область Гемера, де мали свій центр, і до інших частей тогдышнього Угорьска. Часточ-но сягали аж до днешнього окресу Снина, главно до села Тополя, де мали велё поля, а были ай **фундаторами церькви Св. Михаїла архангела з половини 17. стороча, котра стоїть дондесь.**

Односно той родини і церькви ся мі при спрацованю історії на містній гре-кокатолицькій фарі подарило зазна-чіти росповідь старших жителів о тім, як грофка Кіралійка хотіла купити іко-ну *Послідній суд* з деревяной церькви. Подля них грофка Кіралійка (іде або о Франтішку Андрашієву – жену Юліуса IV. Андрашія, або о Франтішку Андра-шієву – жену Діоніза Андрашія) хотіла

од Тополян купити тоту ікону. Проблем але був у тім, же ікона была барз ве-лика (208 на 234 см), зато ся не дала выбрати через двері. Грофка їм при-обіцяла, же як розберуть деревяну церьков і продадуть ей тоту ікону, она їм дасть поставити муровану церьков. **Тополяне по довгих догадованях вирішили, же ікону не продадуть. Так захранили деревяну церьков, котра є днесь найстаршов в регіоні Снина.**

Як видно з повідженого, грофка Франтішка Андрашієва мусила в 19. сторочу быти в Тополі, де мали Андра-шієвы побудовану літню курію, котра была збуряна аж в 1990 році, а заєдно добрі ся вызнала в уменю, кідь хотіла ся стати властнічкови іконы. Ікона *Послідній суд* была найціннішов памятков в деревяній церькви в Тополі. Подля

одборників была намалёвана прямо в Тополі в часі будованя церькви в по-ловині 17. стороча містным народным іконописцем. Стоїть знати, же была на-малёвана на леновим полотні а не на дереві. В 60 роках 20. стороча ікона ся дістала до музею до Свідника, котрый на ей місто до церькви дав виготовити неадекватный модерный образ Ісуса на колінах. Ікону з церькви выбрали так, же ей розрізали на дві части а потім ей назад зошлы. В сучасности є вы-ставлена в Галерії Дезідерія Миллого у Свіднику. Грекокатолицький фарьський уряд в Тополі уж пару років ся судить з Музеєм української, респ. „русько-української“, культури у Свіднику о на-вернутя той цінной іконы на первістне місце. Тота легендарна ікона сі то наїс-то заслужить.

Цінный іконостас у деревяній церькви в Тополі.

● **На першій сторінці обалкы:** Обалка нултого чісла часопису Русин із Автопортретом Енді Варгола (Андрія Вархолы), котре в юні 1990 року выдала Сполочность Енді Варгола в Міджілабірцях.

● **На другій сторінці обалкы:** Обалка першого чісла Русина, котре в януарі 1991 року выдав Містьський центр культури в Міджілабірцях. Аж од другого чісла выдавателём того часопису ся стала Русиньска оброда, потім го вы-давало обчанське здружіння Русин і Народны новинки а од зачатку 2006 року ёго выдавателём є Світовый конгрес Русинів.

● **На третій сторінці обалкы:** Станок карпатьских Русинів на 50. Фолклорнім фестивалі народностных меншин в америцькім місті Піттсбурґ, де є центр найвекшой русиньской орґанізації в США – Карпато-русиньского общества.

● **На четвертій сторінці обалкы:** Бізантська католицька церьков св. Іоана Хрїзостома в Піттсбурґу, де був похре-щений Андрійко – Енді Варгол, мож сміло повісти – найзнамішый у світі Русин.

Фотка з архіву Лукаша Гарберы.

Фотка: А. З.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Світовый конгрес Русинів** за помочи Міністерства культури СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів 22 америцьких долларів, І. класов – 26 долларів. Шефредактор: **Мгр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгДр. Марія Мальцовска, языкова редакторка: ПгДр. Анна Плішкова.** Друкує: **Тіаціареґ Кушнір** в Пряшові. Реґістрацне чісло: **MK SR 418/91. МІС 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk; e-mail: rusyn@stonline.sk.** Выдане в авґусті 2006 р.

